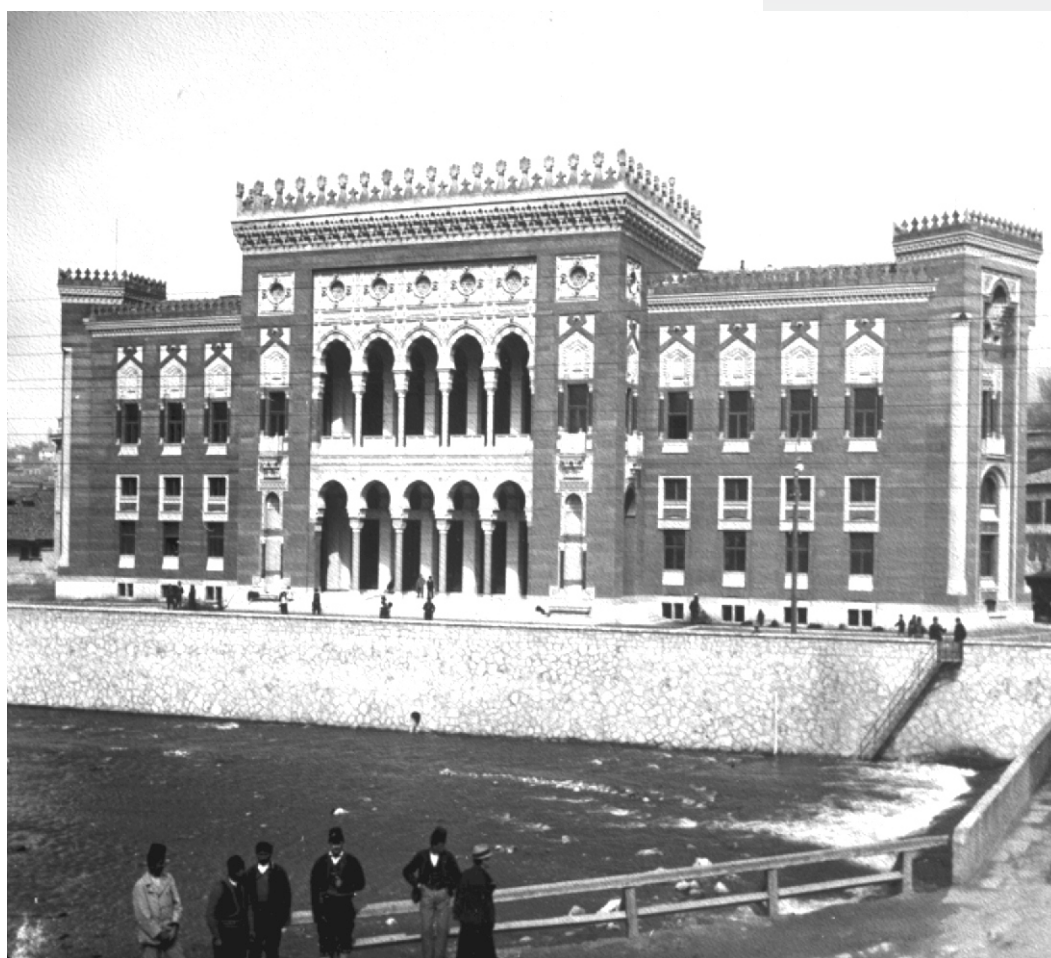

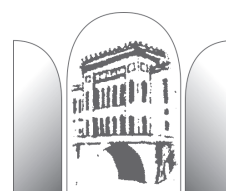

BOSNIACA

ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE BOSNE I HERCEGOVINE

God. 21, br. 21 (2016)

BOSNIACA : ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE BOSNE I HERCEGOVINE
God. 21, br. 21 (decembar 2016)

BOSNIACA : JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Vol 21, No. 21 (December 2016)

Edicija Memoria Bosniaca | Edition Memoria Bosniaca

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK | EDITOR-IN-CHIEF

dr. Ismet Ovčina

UREDNIKA | EDITOR

Adisa Žero, dipl. kom. i dipl. bibl.

REDAKCIJA | EDITORIAL BOARD

mr. sci. Zijada Đurđević-Alidžanović (Sarajevo, NUBBiH)

dr. Aleksandra Horvat (Zagreb, Filozofski fakultet, Hrvatska)

Bogoljub Mazić (Univerzitetska biblioteka „Svetožar Marković“,
Beograd, Srbija)

Muamera Smajić, MA (Sarajevo, NUBBiH)

Davor Šoštarić (IZUM, Maribor, Slovenija)

Dženana Tuzlak, viši bibliotekar (Sarajevo, NUBBiH)

dr. Mirna Willer (Zadar, Sveučilište u Zadru, Hrvatska)

mr. sc. Biljana Zarić (Sarajevo, NUBBiH)

LEKTOR | COPYEDITOR

mr. sc. Zenaída Karavdić (Institut za jezik, Univerzitet u Sarajevu)

PREVODILAC | TRANSLATOR

Anja Mastilović, dipl. kom. i dipl. bibl.

KORICE

Sarajevo: Rathaus. Izvor: ÖNB Bildarchiv und Grafiksammlung (POR).
<http://data.onb.ac.at/rec/baa11342126>

DTP

Eldin Hodžić

ŠTAMPA | PRINT

Štamparija Fojnica DD, Fojnica

ISSN 1512-5033 (Print)

ISSN 2303-8888 (Online)

WEB: <http://bosniaca.nub.ba>

TIRAŽ | CIRCULATION

300

CILJEVI I OPSEG

BOSNIACA je časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine koji izlazi jedanput godišnje i u njemu se objavljuju originalni stručni i znanstveni radovi, sistematizirana građa od značaja za obnovu kolekcija Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i za bibliotečku struku u cjelini. Časopis je upisan u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosne i Hercegovine, 1996. godine pod rednim brojem 467.

AIM AND SCOPE

BOSNIACA is journal of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina that is published yearly and includes original professional and scientific works, systematized materials significant for renovation of National and University Library of Bosnia and Herzegovina collections and library science in general. The journal is registered in the Official Journal of the Ministry of Education, Science, Culture and Sport of BiH, in 1996, under the number 467.

KONTAKT INFORMACIJE | CONTACT INFORMATION

Časopis Bosniaca

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Zmaja od Bosne 8b

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel. | Fax: + 387 33 275 408, E-mail: bosniaca@nub.ba

KONTAKT INFORMACIJE IZDAVAČA | PUBLISHER CONTACT INFORMATION

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Zmaja od Bosne 8b

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel. + 387 33 275 312, Fax: + 387 33 218 431, E-mail: nubbih@nub.ba

www.nub.ba

ČASOPIS BOSNIACA JE INDEKSIRAN U | THE JOURNAL BOSNIACA IS INDEXED IN

EBSCO-CEEAS (Central & Eastern European Academic Source)

DOSTUPAN JE U | AVAILABLE IN

C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library)

BOSNIACA

ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE
BOSNE I HERCEGOVINE

God. 21, br. 21. (2016)

BOSNIACA

JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Vol. 21, No. 21. (2016)

5	Ismet Ovčina RIJEČ UREDNIKA FOREWORD BY EDITOR-IN-CHIEF BIBLIOTEČKO-INFORMACIJSKI SISTEM (BIS) LIBRARY-INFORMATION SYSTEM (LIS) Nataša Filatov
6	STANDARDIZACIJA - JEDINSTVENA SPONA ZA CIJELI SVIJET STANDARDIZATION - UNIQUE BOND FOR THE WHOLE WORLD Dragana Bogdanović
15	OTVORENI PRISTUP I AUTORSKA PRAVA OPEN ACCESS AND COPYRIGHT (AUTHOR'S RIGHTS) Iryna Kuchma
19	OPEN ACCESS: HOW TO INCREASE VISIBILITY AND IMPACT OF RESEARCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA OTVORENI PRISTUP: KAKO POVEĆATI VIDLJIVOST I UTICAJ ISTRAŽIVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI DOKUMENTARNO NASLIJEĐE DOCUMENTARY HERITAGE Ismet Ovčina, Nadina Grebović-Lendo, Muamera Smajić, Azra Smajić
25	BIBLIOGRAFIJA RASPAD JUGOSLAVIJE : PRESS CLIPPING IZ STRANE PERIODIKE BIBLIOGRAPHY - DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA : PRESS CLIPPING FROM FOREIGN PERIODICALS Ad Pollé
47	STORIES FROM WHERE IT ALL BEGAN PRIČE IZ MJESTA GDJE JE SVE POČELO Ismet Ovčina, Muamera Smajić
50	DANI PRIKUPLJANJA USPOMENA IZ PRVOG SVJETSKOG RATA U BOSNI I HERCEGOVINI DAYS OF COLLECTING MEMORIES FROM THE FIRST WORLD WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA INFORMACIJE I SERVISI U NOVOM TEHNOLOŠKOM OKRUŽENJU INFORMATION AND SERVICES IN THE NEW TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT Anja Mastilović
54	ISSN I REGISTRACIJA DIGITALIZOVANIH SERIJSKIH PUBLIKACIJA ISSN AND REGISTRATION OF DIGITIZED SERIAL PUBLICATIONS Dželila Babović, Madžida Mašić
59	DIGITALNA POHRANA KULTURNOHISTORIJSKOG BLAGA BOSNE I HERCEGOVINE: RUKOPISNE ZBIRKE DIGITAL ARCHIVING OF CULTURAL AND HISTORICAL TREASURE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA: MANUSCRIPT COLLECTIONS Muamera Smajić, Anja Mastilović
69	RAČUNARSTVO U OBLAKU: REALIZACIJA LoCloud I CSEEE PROJEKTA U NACIONALNOJ I UNIVERZITETSKOJ BIBLIOTECI BIH CLOUD COMPUTING TECHNOLOGIES: REALIZATION OF LoCloud AND CSEEE PROJECTS IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF B&H PRIKAZI I PRILOZI REVIEWS Adisa Žero
72	TEHNIČKI KOMITET ZA BIBLIOTEKARSTVO BIH - BAS / TC 44 TECHNICAL COMMITTEE FOR LIBRARIANSHIP B&H - BAS / TC 44 Zijada Đurđević-Alidžanović
73	EDUKACIJE I STRUČNI ISPITI U 2016. GODINI EDUCATION OF LIBRARIANS AND PROFESSIONAL EXAMS IN 2016.
74	20. KONFERENCIJA COBISS 20 th CONFERENCE COBISS
75	PREPORUKE AUTORIMA ZA DOSTAVLJANJE RADOVA RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS / AUTHOR GUIDELINES

RIJEČ UREDNIKA

Poštovani čitatelji,

pred Vama je 21. broj časopisa *Bosniaca*, koji izdaje Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, s namjerom da kontinuirano pruža stručne i naučne informacije te prati znanstvena dostignuća u oblasti bibliotečkih nauka.

Novo izdanje časopisa *Bosniaca* sadržajno obrađuje niz aktuelnih tema iz domena bibliotečko-informacijskog sistema, dokumentarnog naslijeđa, informacija i servisa u novom tehnološkom okruženju. Ovo izdanje obuhvata devet stručnih radova i tri prikaza koji sa stanovišta kvaliteta, naučne i stručne relevantnosti u potpunosti zadovoljavaju kriterije neophodne za publikovanje rada u našem časopisu.

U prvom bloku donosimo zanimljive priloge iz bibliotečko-informacijskih sistema te govorimo o standardizaciji i otvorenom pristupu, kao i autorskom pravu. U ovom dijelu također predstavljamo stručni rad „Kako povećati vidljivost i utjecaj istraživanja u Bosni i Hercegovini“ uvažene autorice iz Ukrajine, Iryne Kuchma, MA, Open Access Programme Managera za EIFL.

U bloku *Dokumentarno naslijeđe* između ostalog donosimo i zanimljivu priču „Europeana 1914–1918. Dani prikupljanja uspomena iz Prvog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini“.

Želeći da što bolje pratimo zanimljive teme iz svijeta modernog savremenog bibliotekarstva, u bloku *Informacije i servisi u novom tehnološkom okruženju* donosimo radove koje će zasigurno privući vašu pažnju. Govorimo o digitalizaciji bibliotečke građe Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu, kao i registraciji digitalizovanih serijskih publikacija ISSN oznakom.

U posljednjem bloku *Prikazi i prilozi* možete se pobliže upoznati s radom Tehničkog komiteta za bibliotekarstvo BiH-BAS/TC 44 u Bosni i Hercegovini, kao i s aktivnostima u 2016. godini kada su u pitanju edukacije i stručni ispiti u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH. Na kraju, donosimo vam prikaz 20. COBISS konferencije održane u organizaciji Instituta informacijskih znanosti iz Maribora (IZUM).

Nadam se da će ovo izdanje *Bosniace* poslužiti kao inspiracija mnogim bibliotečkim stručnjacima da obogate svoja znanja te da našem časopisu ponude i svoje radove objave i na taj ga način sadržajno obogate.

Također, želim iskazati zahvalnost svim članovima Redakcije časopisa na podršci i trudu uloženom prilikom pripreme ovog izdanja *Bosniace*, kao i recenzentima koji su svojim radom značajno doprinijeli unapređenju kvaliteta ovog izdanja.

Dr. Ismet Ovčina
Glavni i odgovorni urednik

FOREWORD BY THE EDITOR-IN CHIEF

Dear Readers,

in front of you is the 21st issue of journal *Bosniaca*, issued by the National and University Library of Bosnia and Herzegovina, in order to continuously provide technical and scientific information and to follow the scientific developments in the field of library science.

The new edition of the journal *Bosniaca* in its content, deals with a range of current topics in the field of library and information system, documentary heritage, information and services in the new technological environment. This edition includes nine technical papers and three reviews that from the standpoint of quality, scientific and technical relevance, fully meet the criteria necessary for the publication of the paper in our journal.

In the first section, we bring interesting articles from the library and information system, and we talk about standardization and open access, as well as about copyright law. In this section we also present technical paper “How to increase the visibility and impact of research in Bosnia and Herzegovina” by distinguished author from Ukraine, Iryna Kuchma, MA, Open Access Program Manager for EIFL.

In the section “Documentary heritage” among the others, we are bringing an interesting story “Europeana 1914-1918. Days of collecting memories of the First World War in Bosnia and Herzegovina”.

Wishing to keep better track of interesting topics from the world of modern contemporary library science, in the section “Information and services in the new technological environment”, we bring papers that will surely draw your attention. They talk about the digitization of library materials of the Oriental Institute of the University of Sarajevo, as well as about the registration of digitized serials with an ISSN designation.

In the last section “Review”, you can become more familiar with the work of the Technical committee for the library science BiH-BAS / TC 44 in Bosnia and Herzegovina, as well as with the activities in 2016, when it comes to the education and professional exams in the National and University Library of Bosnia and Herzegovina. Finally, we bring you review the 20th COBISS conference organized by the Institute of Information Science in Maribor (IZUM).

I hope that this issue of *Bosniaca* will also serve as an inspiration to many library professionals to enrich their knowledge as well as to enrich our journal with submission of their own papers.

I also want to thank all of the members of the Editorial Board for their support and effort, spent in preparation of this *Bosniaca* edition and reviewers whose work has contributed significantly to the improvement of the quality of this issue.

PhD Ismet Ovčina
Editor-in-chief

STANDARDIZACIJA – JEDINSTVENA SPONA ZA CIJELI SVIJET

Nataša Filatov, prof.

Odjeljenje za bibliotečku, informacionu i edukacionu djelatnost
JU Opća bolnica „Prim. dr. Abdulah Nakaš“, Sarajevo

Sažetak

Nema sumnje da bez standardizacije ljudsko društvo, kakvog ga danas poznajemo, ne bi moglo ni poslovati ni funkcionisati. Ipak, standardizacija nije karakteristika samo današnjice jer standardi postoje i upotrebljavaju se već hiljadama godina. Stoga možemo zaključiti da se standardizacija razvijala i napredovala paralelno sa razvojem i napretkom čovječanstva.

Svrha članka je da čitaocε ukratko provede kroz istoriju standardizacije i da ih pobliže upozna sa pojmovima „standardizacija“ i „standard kao važnim elementima organizovanog razvoja svakog modernog društva. U članku se pokušalo odgovoriti na sljedeća pitanja: Šta je standardizacija?; Koje su koristi od nje?; Koji su njeni opći ciljevi?; Na kojim principima se zasniva današnja standardizacija?; Koji nivoi postoje u standardizaciji?; Šta je tijelo za standardizaciju?; Šta je standard?; Koje su njegove karakteristike?; Koje vrste standarda imamo?

Ključne riječi: ISO, standardizacija, standardi

Uvod

Nema sumnje da bez standardizacije ljudsko društvo, kakvog ga danas poznajemo, ne bi moglo ni poslovati ni funkcionisati. Ipak, standardizacija nije karakteristika samo današnjice jer standardi postoje i upotrebljavaju se već hiljadama godina. Stoga možemo zaključiti da se standardizacija razvijala i napredovala paralelno sa razvojem i napretkom čovječanstva.

Iako su danas standardi sveprisutni u našem životu i primjenjivi na skoro sve njegove aspekte, pojavljuje se jedan prividni apsurd - najčešće su gotovo nevidljivi. Dok bilo gdje na zemaljskoj kugli pretražujemo Internet ili koristimo mobitel, svakodnevno oblačimo odjeću i obuču određene veličine, prelazimo ulicu kada je zeleno na semaforu ili čekamo kada je crveno, to što znamo da je 1 m uvijek 1 metar ili što svaki faks prima istu veličinu papira, o tim stvarima, kao i o milionima drugih koje svakodnevno koristimo, zapravo i ne razmišljamo. Naime, posve je prirodno da stvari koje ne stvaraju problem, dobro funkcionišu i ispunjavaju naša očekivanja uzimamo kao nešto sasvim normalno i ne pitamo zašto je to tako. Ovo govori da su standardi srasli sa našim životom u tolikoj mjeri da ih više i ne primjećujemo kao takve, bilo da se radi o visoko inovativnim (npr. internet protokolima) ili o sasvim običnim i svakodnevnim (npr. veličini cipela).

Kratki pregled istorije standardizacije

Kada pričamo o istoriji standardizacije moramo se vratiti na sam početak istorije, tj. u prve trenutke nastanka univerzuma. Početke standardizacije možemo vezati za postojanje njegovih pojedinačnih elemenata i njihovih osnovnih čestica koje im daju individualne karakteristike, njihove tendencije da djeluju i reaguju međusobno, što sve ilustruje dobro organizovan i standardizovan obrazac ponašanja.

Mada ne postoji ljudsko svjedočanstvo o genezi života, sam proces njegovog nastajanja, tj. njegovo porijeklo, takođe mnogo zavisi o standardizaciji, bez obzira koju naučnu teoriju o tome prihvatamo.

Prirodne pojave kao što su kretanje planeta, let ptica, rad mrava ili pčela, pojava duge ili spajanje atoma vodika i kiseonika u molekulu vode su samo neki od primjera standardizacije u prirodi.

I socijalna interakcija u ljudskim zajednicama oslanja se na zajedničko poštovanje osnovnih skupova normi, pojmova ili značenja. Primjeri za to su jezik, kao i razne vrste mjera.

Jezik je prvi svjesno postavljen standard u ljudskoj zajednici. Različita ljudska društva, bogata raznim vještinama i sredstvima za proizvodnju, veoma su brzo

našla uzajamnu korist od trgovine. To se moglo postići samo stvaranjem zajedničkog jezika koji je temelj komunikacije ili putem manjih zajednica koje uče jezike najvažnijih trgovinskih partnera. Razvoj od govornog jezika monosilabičkog roktanja i režanja prvobitnih lovaca i stanovnika špilja, putem simbola i piktograma do onog što mi danas smatramo pisanim jezikom je primjer procesa standardizacije.

Korijeni standardizacije leže u Egiptu, Kini i Mezopotamiji, a standardi za mjerenje vremena, udaljenosti i težine su bili među prvima koje je ljudska vrsta svjesno stvorila.

Širom naše planete ljudski rod je radio na razvijanju kalendara što je jedan od najpoznatijih i najstarijih primjera naučno utemeljene standardizacije. Daleke civilizacije su se oslanjale na prirodno kretanje sunca, mjeseca i zvijezda da bi odredile vrijeme sjetve i žetve usjeva, vrijeme za proslave praznika i da bi bilježile i pamtile važne događaje.

Tako je još u Evropi, u ledeno doba (prije 20 000 godina) napravljen prvi rudimentiran pokušaj praćenja dana grebanjem linija u pećinama i dubljenjem rupa u štapovima i kostima.

Kasnije, sa razvojem obrade zemlje, izrađuju se precizniji kalendari kao načini predviđanja sezonskih promjena. Civilizacija Maja iz pretkolumbovske Mezoamerike izrađivala je kalendare za mjerenje različitih vremenskih perioda i za upisivanje kalendarskih datuma.

Sumerani oko Tigrisa i Eufrata su prije 5000 godina osmislili kalendar sličan današnjem – mjesec koji ima 30 dana, dan podijeljen na 12 sati, svaki sat na 30 minuta.

Pored jezika i kalendara, zajednički sistem utega i mjera je podjednako važan za ljudsko društvo jer omogućava trgovinu uspostavljanjem dogovorenih načina izračunavanja količine i odgovarajuće vrijednosti.

U drevnom Egiptu pojavili su se neki od najranijih oblika standardiziranih utega i mjera u vidu jednako oblikovanog cilindričnog kamenja, a izrađivani su i standardizovani kameni blokovi za izgradnju piramida. Egipćani su standardizovali i dimenzije cigle (410x200x120 mm).

Na indijskom potkontinentu, u dolini Inda, u drevnom gradu Mohendžo Daro otkrivena je civilizacija koja datira iz brončanog doba, tzv. Indijska ili Harapo kultura koja je kao svoj standard za dužinu imala decimalno podijeljenu skalu. Ova kultura standardizovala je i cigle današnjih dimenzija (oko 6x13x23 cm) koje su služile za izradu gotovo svih dijelova zgrada

i za gradnju bunara i kanala koji su služili za snabdjevanje vodom.

Stara Grčka je imala standardizovane postupke izgradnje kamenih stubova čiji se pisani opis danas čuva u Briselu.

U Starom Rimu pravljene su vodovodne cijevi koje su takođe imale standardizovan promjer.

U XV vijeku Mletačka Republika je bila pionir u tehničkoj standardizaciji za proizvodnju izmjenjivih elemenata ratnih brodova koji su imali istovrsne elemente opreme.

U feudalnom sistemu nametnula se potreba za standardizacijom zato što je postojeće stanje gušilo trgovinu i razvoj zbog toga što se prevoz robe odvijao preko različitih regija sa različitim tarifama i porezima koje su diktirali vlasnici zemljišta.

Standardizacija je veoma zaslužna integralna komponenta modernizacije i industrijalizacije Zapada u 18. i 19. vijeku. Iz perioda Francuske revolucije potiče i conference-based standardizacija kakvu poznajemo i danas, te pionirsko postavljanje velikih standarda i normi u interesu većeg, višekonzekventnog, zajedničkog tržišta.

Posebno zanimljiv bio je razvoj metra. Njegovo uvođenje je zamijenilo ne samo širok niz različitih mjera za dužinu već i mnoge standarde koji su kombinovali dužinu i druge dimenzije. Godine 1791. metar je prvobitno bio određen kao desetmilionski dio dužine meridijana što prolazi kroz Denkerk u Francuskoj. Godine 1927. ponovo je određen kao dužina jedne šipke od platiniridija koja se čuva u Parizu, ali je otkriveno da ta šipka mijenja svoju dužinu za sićušne veličine pa je 1960. na 11. Generalnoj konferenciji težina i mjera metar definisan u novom SI sistemu kao 1 650 763.73 valnih dužina narandžasto-crvene emisije linije u spektru kripton-86 atoma u vakuumu. Kako bi se još više smanjila nesigurnost, 17. Generalna konferencija težina i mjera 1983. je usvojila današnju definiciju: "Metar je dužina putanje koju u vakuumu prijeđe svjetlost za vrijeme jednog 299 792 458-og dijela sekunde".

Iako su mnogi od gore navedenih standarda razvijeni od strane vlada ili regulatora kao naručilaca, industrija 18. vijeka je bila glavni investitor standardizacije preuzimajući u tome vodeću ulogu. Parni stroj je potakao brzu industrijalizaciju, omogućujući masovno kretanje robe i ljudi, a posljedica toga je neviđena urbanizacija i razvoj trgovine. Ovaj simbol industrijske revolucije doveo je do stvaranja prve tehničke normizacije, tj. usvajanju standardiziranog željezničkog kolosijeka.

1866. u Drezdenu je održana prva konferencija o standardizaciji.

1875. u Pruskoj su napravljeni „Standardni nacrti za lokomotive, putničke i teretne vagone“. Dvije godine kasnije, izrađene su prve standardne lokomotive „tip 1b“ za pruske željeznice.

20. maja 1875. potpisana je Metarska konvencija.

Polovinom XIX vijeka se javljaju pokušaji planske standardizacije za veličinu cigle, a 1887. je propisan standard za kvalitet i način ispitivanja cementa.

U XIX vijeku nastaju Vitfordov cijevni navoj (koristi se i danas), standardna širina željezničkog kolosijeka i prvi interni standardi u pojedinim kompanijama. Počinju se izrađivati standardni proizvodi za razna područja, čak su mnoge fabrike krenule da koriste iste dijelove kod različitih proizvoda (zavrtnji, matice, klinovi, čepovi...).

Fabrike iste struke međusobno usklađuju interne standarde, a tadašnja velika preduzeća počinju osnivati biroa za standardizaciju.

Sredinom XIX vijeka standardizacija postaje ključni element industrijske proizvodnje u Sjedinjenim Američkim Državama. Primjer za to je proizvodnja oružja za vojsku koja se zasniva na pravljenju standardizovanih i izmjenjivih dijelova za vatreno oružje.

1865. električni telegraf postaje prvi usvojeni međunarodni tehnički standard (Međunarodna telegrafska konvencija), a iste godine, osnivanjem Međunarodne telegrafske unije stvara se prva istinska međuvladina organizacija, prethodnik današnje Međunarodne unije za telekomunikacije (ITU).

Krajem XIX vijeka u Cirihu je održan kongres na kome se donijela odluka o međunarodnom prihvatanju standarda. Počinje osnivanje državnih/nacionalnih organizacija za standarde koje su odgovorne za njihov razvoj i primjenu. Većina tih organizacija su uspostavljene krajem 19. i početkom 20. vijeka: Velika Britanija 1901, Holandija 1916, Njemačka 1917, SAD 1918, Japan 1921, SSSR 1925. godine itd.

1906. godine osnovana je Međunarodna elektrotehnička komisija (IEC), a 1926. godine osnovan je Međunarodni savez za standardizaciju (ISA), prethodnica današnje Međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO).

Proces standardizacije nije uvijek tekao glatko i ponekad je, zbog postojanja više standarda za istu stvar, dolazilo do ozbiljnih problema, a time i posljedica. Vrlo često se kao primjer navodi normirani željeznički kolosijek od 4 stope (feet) i 8 inča (inches) kojeg je postavio Britanski parlament kao standard za sve pruge u svom Zakonu o kolosije-

ku iz 1846. Tadašnje tvrtke koje su koristile druge standard za šine (npr. Great Western), su smatrale da je 5 stopa između šina ona mjera koja pruža glatku i stabilniju vožnju. To je prouzrokovalo korišćenje različitih osovinu lokomotiva te se u toku prevoza teret morao pretovarati na određenim stanicama, što je trajalo sve do 1890. kada je konačno za kolosijek usvojen jedinstven standard.

Još jedan poznati istorijski slučaj (ne)standardizacije je veliki požar u Baltimoru 7. februara 1904. Vatrogasci iz Vašingtona nisu mogli pomoći u njegovom gašenju jer njihova crijeva nisu odgovarala baltimorskim hidrantima. Ovo je rezultiralo sa više od 1.000 izgorjelih kuća i materijalnom štetom u vrijednosti od 125 miliona \$.

O standardizaciji

Šta je standardizacija?

- djelatnost uspostavljanja odredaba, za opću i višekratnu upotrebu, koje se odnose na postojeće ili moguće probleme, radi postizanja optimalnog stepena uređenosti u datom području. *Član 2. 1 a) Zakon o standardizaciji BiH* („Službeni glasnik BiH“, br. 19/01)

Opšte definicije iz terminoloških rječnika:

- (engl. standardization) racionalizacija proizvodnje putem smanjivanja većeg broja oblika proizvodnje na manji broj tipičnih uzoraka (standard) iste kakvoće, oblika, veličine, težine itd. *Domović Ž, Anić Š, Klaić N. Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze. Zagreb: Sani-plus, 2007; str. 1336.*
- im. ž. r. (engl.) – utvrđivanje standarda, mjerila, svođenje na standard. *Čedić I. et. al. Rječnik bosanskog jezika. Sarajevo: Institut za jezik, 2007; str. 1068.*
- ž. (engl. standardization, prema v. standard) 1. Svođenje više oblika na manji broj tipičnih obrazaca, utvrđivanja standarda, merila. 2. Prilagođavanje određenom uzorku, normiranje. *Klajn I, Šipka M. Veliki rečnik stranih reči i izraza. Novi Sad: Prometej, 2006; str. 1169.*

Koje su koristi od standardizacije?

- Standardizacija kao metoda, tehnika ili sredstvo služi radi unapređenja poslovanja i olakšavanje trgovine, a kompanijama omogućava da ravnopravno konkurišu na svjetskom tržištu. Standardizacija ruši prepreke u trgovini;
- Standardizacija pomaže razvoju jer svima daje podjednake mogućnosti. To je veoma bitno za

zemlje koje su manje razvijene jer je standardizacija izvor usvojenih tehnologija i smjernica koje pokazuju gde treba ulagati i time ne rasipati sredstva na tehnologije i resurse koji su prevaziđeni. Standardizacija olakšava tehnološku saradnju;

- Standardizacija čini da je svijet i život u njemu sigurniji i bezbrižniji jer razni bezbjednosni standardi (npr. o bezbjednosti saobraćaja, mašina, alata, itd.) doprinose kvaliteti života za svakog pojedinca;
- Standardizacija stvara zdravu okolinu jer putem standarda o kvaliteti vazduha, vode, zemljišta, emisije gasova, radijacije... doprinosi očuvanju naše životne sredine;
- Standardizacija se brine i o kupcima jer obezbjeđuje kvalitet, bezbjednost i pouzdanost proizvoda;
- Standardizacija pomaže pri savladavanju kulturnih i jezičkih razlika i barijera omogućavajući da se izbjegnu zabune i nerazumijevanja;
- Standardizacija nameće politiku jednakih mogućnosti što je veoma bitno za osobe sa invaliditetom;
- Standardizacija olakšava umni rad, unosi red, uprošćava i razjašnjava;
- Standardizacija pomaže širenju znanja putem informacijske i komunikacijske tehnologije, omogućavajući time bolje i brže pronalaženje informacija;
- Standardizacija otklanja slučajnosti i neizvjesnosti koje su karakteristične za primitivne odnose koji koče kreativnost ljudskog uma;
- Standardizacija čini život jednostavnijim jer nudi rešenja za svakodnevne probleme.

Koji su opći ciljevi standardizacije?

- Smanjenje broja varijanti proizvoda i postupaka izborom njihovog optimalnog broja;
- Lakše sporazumijevanje u procesu rada;
- Opća ekonomičnost putem osiguravanja kompatibilnosti i zamjenjivosti različitih proizvoda;
- Bezbjednost, zdravlje i zaštita života i okoline;
- Zaštita interesa potrošača i interesa društva;
- Odstranjivanje prepreka u trgovini;
- Masovnost.

Na kojim principima se zasniva današnja standardizacija?

- **Konsenzus** je osnovni princip standardizacije jer se njime postiže usaglašavanje stavova zainteresovanih strana u vezi sa tehničkim sadržajem standarda. Konsenzus podrazumijeva opće sporazumijevanje o bilo kom bitnom pitanju, na način da se uzmu u obzir stanovišta svih zainteresovanih strana i da se usaglasе svi suprotstavljeni stavovi, pri čemu se pod konsenzusom ne podrazumijeva jednoglasnost.
- **Dobrovoljno učešće svih zainteresovanih strana** u postupku donošenja standarda.
- **Dobrovoljna primjena** standarda.
- **Javnost i transparentnost postupka** donošenja standarda, od početka i u svim fazama.
- **Međusobna koherentnost** standarda, što podrazumijeva da standardi ne smiju biti konfliktни (npr. stari standard se povlači iz opticaja kada se donosi novi o istom predmetu).
- **Ostvarivanje optimalne koristi** za društvo u cjelini.
- **Stanje tehnike** podrazumijeva stepen njenog razvoja u datom trenutku i temelji se na provjerenim naučnim, tehničkim i iskustvenim saznanjima.

Pored ovih osnovnih principa, da bi se u potpunosti ostvarili efekti primjene standardizacije,

važno je poštivati još neka načela:

- Stalna težnja smanjenju asortimana proizvoda do logičkog minimuma, koji može zadovoljiti potrebe i zahtjeve društva;
- Težiti smanjenju složenosti proizvoda;
- Postupak izrade i donošenja standarda mora započeti selekcijom, a završiti razradom izabranog rješenja;
- Dokumenti standardizacije iz oblasti bezbjednosti, zaštite zdravlja ljudi i zaštite životne sredine moraju imati snagu propisa, tj. zakona;
- Dokumenti nižeg nivoa moraju se usaglašavati sa dokumentima višeg nivoa;
- Dokumenti se moraju preispitati u određenim vremenskim intervalima i revidirati po potrebi.

Koji nivoi postoje u standardizaciji?

Pod nivoom standardizacije se podrazumijeva geografski, politički ili ekonomski stepen uključenosti u aktivnosti standardizacije. Ti nivoi mogu biti:

Međunarodna standardizacija - u kojoj mogu sudjelovati odgovarajuća tijela iz svih zemalja.

Regionalna standardizacija - u kojoj sudjeluju odgovarajuća tijela samo jednog geografskog, političkog ili ekonomskog područja svijeta (npr. *Evropska standardizacija* je ona u koju su uključena odgovarajuća tijela evropskih država).

Državna/nacionalna standardizacija - standardizacija na nivou određene zemlje.

Pokrajinska/entitetska standardizacija - standardizacija na nivou dijela neke zemlje.

Unutar neke zemlje standardizacija se može također provoditi u nekoj grani ili sektoru, na lokalnom nivou, na nivou udruženja ili preduzeća, te u pojedinim tvornicama, radionicama i uredima.

Šta je tijelo za standardizaciju?

Tijelo za standardizaciju je organizacija, priznato na državnom, regionalnom ili međunarodnom nivou, a čija je osnovna djelatnost da priprema i usvaja standarde koji su dostupni javnosti.

Postoji više nivoa organizacija za standardizaciju:

Državne organizacije za standardizaciju

DIN – Deutsches Institut für Normung (Njemački institut za standardizaciju)

- BSI – British Standards Institution (Britanski institut za standardizaciju)
- AFNOR – Association Française de Normalisation (Francuski institut za standardizaciju)
- NEN – Nederlands Normalisatie-Instituut (Nizozemski institut za standardizaciju)
- ON – Österreichisches Normungsinstitut (Austrijski institut za standardizaciju)
- SIST – Slovenski institut za standardizaciju (Slovenački institut za standardizaciju)
- HZN – Hrvatski zavod za standardizaciju
- ISS – Institut za standardizaciju Srbije
- BAS – Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine.

Evropske organizacije za standardizaciju

- CEN (European Committee for Standardization)

Evropski komitet za standardizaciju je organizacija koja se na evropskom nivou bavi poslovima opšte standardizacije, odnosno standardizacijom u svim oblastima izuzev elektrotehnike i telekomunikacija. Familiju CEN-a čine 30 nacionalnih organizacija za standardizaciju zemalja EU i EFTA-e sa Generalnim

sekretarijatom u Briselu. U radu CEN-a, u svojstvu pridruženih članova (affiliate members), učestvuju kao posmatrači i nacionalne organizacije za standardizaciju zemalja koje su kandidati i potencijalni kandidati za pridruživanje EU kao i nacionalne organizacije za standardizaciju susjednih zemalja EU (npr. Egipat, Alžir, Izrael...). Stručni rad na donošenju evropskih standarda u okviru CEN-a ostvaruje se kroz rad tehničkih komiteta (njih 386) i za sada u okviru CEN-a postoji cca 11500 važećih standarda i srodnih dokumenata. Za razliku od međunarodnih standarda, preuzimanje evropskih standarda na nacionalni nivo je obavezno.

- CENELEC (European Committee for Electro-technical Standardization)

Evropski komitet za elektrotehničku standardizaciju osnovan je 1973. godine sa sjedištem u Briselu. CENELEC priprema dobrovoljne standarde, tehničke specifikacije, harmonizirane dokumente i druge standardizacijske dokumente za električne i elektroničke komponente, uređaje, sisteme i slično, te usluge iz oblasti elektrotehnike. Rad CENELEC-a se odnosi na to da:

- a) zadovolji potrebe evropske industrije i drugih zainteresovanih strana na tržištu u području standardizacije i tehničke, elektroničke i s njima povezane tehnologije,
 - b) predvodi poboljšavanje svih aspekata kvaliteta proizvoda, sigurnosti proizvoda, kvaliteta i sigurnosti usluga za elektrotehničke, elektroničke i s njima povezane tehnologije, uključujući zaštitu okoline, dostupnost i inovacije, kao i doprinos prosperitetu društva,
 - c) podržava IEC (International Electrotechnical Commission) u postizanju zajedničkih ciljeva na svjetskom tržištu.
- ETSI (European Telecommunications Standards Institute)

Ovo je nezavisna i neprofitna organizacija, službeno priznata od Evropske unije kao evropska organizacija za standardizaciju iz oblasti informacionih i telekomunikacionih tehnologija. Osnovana je 1988. godine sa sjedištem u Sophia Antipolis (Francuska). Kao evropska organizacija, ETSI donosi evropske standarde i druge standardizacijske dokumente za ICT (Information and Telecommunications Technologies), uključujući fiksne, mobilne, radio, konvergirane, broadcast i internet tehnologije. ETSI je svoje aktivnosti proširila globalno, zahvaljujući kvalitetu rada, tako da obuhvata više od 700 članica iz preko 60 zemalja širom svijeta.

Međunarodne organizacije za standardizaciju

- ISO (International Organization for Standardization)

ISO, skraćena Međunarodne organizacije za standardizaciju je izvedena od grčke riječi “isos”, što znači “jednak”. Ovo je najveća međunarodna organizacija za standardizaciju koja razvija i izdaje najveći broj međunarodnih standarda na svijetu. ISO je formiran 1947. godine, a njegovo članstvo čini preko 160 nacionalnih tijela za standardizaciju iz velikih i malih, industrijskih i zemalja u razvoju i tranziciji iz svih regiona širom svijeta. Centralni sekretarijat ISO-a je smješten u Ženevi. ISO sa oko 20000 standarda pruža poslovanju, državnoj upravi i društvu praktične alate za sve tri dimenzije održivog razvoja: ekonomsku, ekološku i društvenu. ISO izrađuje samo one standarde za koje postoji jasan tržišni zahtjev. Taj posao obavljaju eksperti za predmete proistekle direktno iz potreba industrijskog, tehničkog i poslovnog sektora, koji su utvrdili potrebu za standardom i koji će ga kasnije i koristiti. Njima se mogu pridružiti predstavnici vladinih agencija, ispitnih laboratorija, potrošačkih udruženja, akademska javnost, te međunarodne vladine i nevladine organizacije.

ISO se sastoji od mreže nacionalnih standardizacijskih tijela iz svih regija svijeta koja su najrepresntativnija za standardizaciju u svojim zemljama i radi u partnerstvu s međunarodnim organizacijama kao što su Organizacija ujedinjenih nacija i Svjetska trgovinska organizacija. ISO su osnovali 1946. godine predstavnici 25 zemalja, a počeo je sa radom 23. februara 1947. godine. ISO razvija međunarodne standarde za proizvode, usluge, procese, materijale i sisteme te za ocjenu usaglašenosti, upravljačke i organizacijske postupke.

ISO standardi pomažu da se osigura kvalitet, zaštita okoliša, sigurnost, ekonomičnost, pouzdanost, kompatibilnost, funkcionalna spojivost, efikasnost, efektivnost i druga bitna svojstva, odnosno, olakšavaju trgovinu i šire tehnologiju.

Standardi ove međunarodne organizacije prepoznaju se po tome što obavezno nose skraćenicu ISO i oznaku “International Standard”.

- IEC (International Electrotechnical Commission)

Međunarodna komisija za elektrotehniku je globalna nevladina i neprofitna organizacija koja priprema i izdaje međunarodne standarde za sve elektrotehničke, elektroničke i s njima povezane tehnologije. IEC je osnovan 1906. godine u Londonu i ima preko 80 članova. Sjedište IEC je 1948. godine premješteno iz

Londona u Ženevu. Članovi IEC-a su nacionalni komiteti za elektrotehniku iz zemalja učesnica.

- ITU (International Telecommunication Union)

Međunarodna telekomunikaciona unija je vodeća agencija Ujedinjenih nacija za pitanja informacione i komunikacione tehnologije. Sjedište ITU je u Ženevi a njeno člansvo čine 192 zemlje članice i više od 700 sektorskih i pridruženih članica.

ITU se sastoji od sljedećih sektora: ITU-R – Sektor radiokomunikacija, ITU-T – Sektor standardizacije, ITU-D – Sektor uspostavljen radi širenja nepristrasnog, održivog i dostupnog pristupa informacionoj i komunikacionoj tehnologiji, ITU Telecom – koji okuplja vrhunska imena iz ICT industrije, kao i ministarstva i regulatore.

O standardima

Šta je standard?

- dokument za opću i višekratnu upotrebu, donesen konsenzusom i odobren od priznatog tijela, koji sadrži pravila, smjernice ili karakteristike aktivnosti ili njihove rezultate i koji ima za cilj postizanje optimalnog stepena uredenosti u datom području. *Član 2. 1 k) Zakon o standardizaciji BiH (“Službeni glasnik BiH”, br. 19/01)*

Opšte definicije iz terminoloških rječnika:

- (engl.) svaka zakonom utvrđena mjera, normalna mjera, mjerilo; zakonska novčana stopa i sl.; nešto što vrijedi kao uzorak, što je priznato kao klasično. *Domović Ž, Anić Š, Klaić N. Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze. Zagreb: Sani-plus, 2007; str. 1336.*
- im. m. r. (engl.) – norma, obrazac, mjerilo, pravilo, prosjek. *Čedić I. et al. Rječnik bosanskog jezika. Sarajevo: Institut za jezik, 2007; str. 1068.*
- m., gen. mn. stándārdā (engl. standard) 2. propis o merama i kvalitetu pojedinih industrijskih proizvoda; uopšte ono što se smatra normalnim, prihvaćenim, što je u skladu sa važećim merilima. *Klajn I, Šipka M. Veliki rečnik stranih reči i izraza. Novi Sad: Prometej, 2006; str. 1169.*

Slobodnim riječima interpretirano može se reći da je *standardizacija* postupak ili proces primjene *standar-da* kako bi se izradio, uredio ili poboljšao neki proizvod ili proces rada, a cilj mu je da se eliminišu problemi i poveća što više efektivnost rada.

Standard je dokument koji sadrži zahtjeve i smjernice primjenjive na konkretno okruženje koje je predmet

standardizacije. Pored toga sadrži i pojašnjenja, uputstva ili definicije, bazirane na naučnim istraživanjima ili pravilima dobre prakse.

Karakteristike standarda

- Pokrivaju više disciplina;
- Odlikuje ih koherentnost i konzistentnost;
- Rezultat su zajedničkog rada;
- Stalno se usavršavaju;
- Imaju referentni status;
- Međunarodno i nacionalno su prepoznatljivi;
- Dostupni su svima bez ograničenja.

Vrste standarda

Standardi su danas veoma rasprostranjeni i ugrađeni u gotovo svaki proizvod koji koristimo kao i u sam proces njegove proizvodnje. Njihova svrha ima veoma širok raspon. Ovdje je dat pregled samo nekih vrsta standarda.

Prema nivou standardi mogu biti:

Međunarodni standardi - dostupni su javnosti i usvojila ih je neka međunarodna organizacija za standardizaciju.

Regionalni standardi - dostupni su javnosti i usvojila ih je neka regionalna organizacija za standardizaciju.

- *Evropski standardi* – su standardi koje je prihvatio CEN/CENELEC i koji se obavezno moraju implementirati kao istovjetni državni/nacionalni standardi, te se moraju istovremeno povući svi njima protivrječni standardi. Direktiva 98/34 EC Evropskog parlamenta i Koncila EU definiše evropske standarde kao tehničke specifikacije usvojene od strane evropskih organizacija za standardizaciju: CEN, CENELEC i ETSI.
- *Harmonizovani evropski standardi* – su vrsta regionalno usaglašenih standarda, tj. evropski standardi koje su prihvatile evropske organizacije za standardizaciju, a koji su pripremljeni u saglasnosti sa opštim smjernicama koje su dogovorene od strane Evropske komisije i evropskih organizacija za standardizaciju i u saglasnosti su sa ovlaštenjima koje je dala Evropska komisija nakon konsultacija sa zemljama članicama.

Državni/nacionalni standardi - dostupni su javnosti i usvojilo ih je neko državno tijelo za standard. Takvi standardi nose kraticu za državnu oznaku. Državni

standardi Bosne i Hercegovine označavaju se kraticom **BAS**.

Pokrajinski/entitetski standard - dostupni su javnosti i usvojeni su na nivou dijela neke zemlje.

Lokalni standardi:

Granski standardi – su standard na nivou užeg područja (grane) standardizacije (tehnika, transport, računovodstvo, poljoprivreda, zdravstvo i sl.).

Interni standardi - su standardi preduzeća, institucije ili drugog subjekta koji ih je izradio.

Prema načinu primjene standardi mogu biti:

Obavezni standardi – njihova je primjena obavezna na osnovu zakonskog dokumenta u koji su ugrađeni ili se takav dokument poziva na njih.

Informativni standardi – ovakvi standardi nisu obavezujući, oni samo ukazuju kako bi se npr. nešto trebalo uraditi i u domenu su preporuke i savjeta, tj. podrazumijevaju u svom provođenju dobrovoljnost.

Podjela standarda po ciljevima

Ispunjavanje minimalnih zahtjeva - npr. minimalni zahtjevi za bezbjednost hrane, kvalitet, očuvanje životne sredine - primjeri su sljedeći standardi: GLOBAL GAP, ISO, BRC, GOST-R, HACCP sistem.

Diferenciranje proizvoda – stvaranje proizvoda koji predstavlja skup značajnih razlika po čemu se proizvod odvajava od proizvoda koji su mu konkurencija - organska, geografsko porijeklo, HALAL, Kosher.

Standardi se mogu grupisati i kao:

- *Osnovni ili bazični standardi* – pokrivaju široko područje ili sadrže opće odredbe za pojedino područje (mogu biti standardi za direktnu primjenu ili služiti kao osnova za druge standarde).
- *Terminološki standardi* – odnose se na definicije i objašnjenja termina i koriste se u mnogim drugim područjima, npr. ovi standardi su veoma bitni za zdravstvene i medicinske informacije kako bi se spriječile zabune u razumijevanju među medicinskim osobljem.
- *Mjerni standardi* – određuju definicije mjera. S izuzetkom nekoliko temeljnih fizikalnih konstanti, mjerne jedinice su u suštini proizvoljne, tj. ljudi su ih sami odredili i onda se složili da ih kao takve koriste. Ova kategorija uključuje osnovne standard u čijoj bazi je sedam osnovnih jedinica Međunarodnog sistema jedinica (ISU): metar (m) za dužinu, kilogram (kg) za masu, sekunda (s) za vrijeme, ampera (A) za električnu struju, Kelvin (K) ili Celzsius (C) za

temperaturu, mol (mol) za supstancu i candela (cd) za jačinu svjetlosti.

- *Sigurnosni standardi* – osmišljeni su kako bi se osigurala sigurnost proizvoda, aktivnosti ili procesa. Ovi standardi mogu biti dobrovoljni ili obavezujući i obično ih utvrđuje neko savjetodavno ili regulatorno tijelo.
- *Upravljački (menadžment) standardi* - pokrivaju raznolik raspon standarda i tehnika, uključujući upravljanje zalihama, upravljanje proizvodnjom, dokumentacijom bankovnih transakcija, informacijskom tehnologijom, logistikom, sistemom upravljanja kvalitetom i sistemom upravljanja okolišem.
- *Standardi za ispitivanje* – odnose se na metode za ispitivanje, ponekad su dopunjeni drugim odredbama koje se odnose na ispitivanja kao što su uzorkovanje, upotreba statističkih metoda, redosljed ispitivanja.
- *Standardi za proizvod* – su najčešći tip standarda. Specificiraju zahtjeve koje mora zadovoljiti proizvod ili grupa proizvoda da bi se osigurala njihova spremnost za namjenu (mogu sadržavati aspekte u vezi sa terminologijom, uzorkovanjem, ispitivanjem, pakovanjem i označavanjem, a ponekad i zahtjeve u vezi sa procesom). Takođe sadrže sveobuhvatne smjernice za proizvodnju, preradu, prodaju, nabavu i korištenje proizvoda.
- *Tehnički standardi* - uglavnom se odnose na uspostavu normi i zahtjeva za tehničke sisteme sa specifikacijama standardnih inženjerskih kriterija, metodologije i postupaka.
- *Standardi za proces* –specificiraju zahtjeve koje mora ispuniti neki proces kako bi se osigurala njegova spremnost za određenu namjenu.
- *Standardi za uslugu* – preciziraju zahtjeve koje mora ispuniti neka usluga kako bi se osigurala njena spremnost za adekvatnu namjenu. Mogu se donijeti za npr. hotelijerstvo, održavanje vozila, telekomunikacije, osiguranje, bankarstvo, trgovinu itd.)
- *Standardi za interfejs* – specificiraju zahtjeve koji se odnose na kompatibilnost proizvoda ili sistema u njihovim tačkama spajanja. Često se govori o “standardima kompatibilnosti” poznatim i kao “standardi međusobnog djelovanja”. Ovi standardi određuju kako tehnologije, npr. mobilni telefon i mobilna mreža međusobno zajedno uspješno rade i komuniciraju. Standardi za kompatibilnost i interoperabilnost su

najčešće u ICT i potrošačkom elektroničkom sektoru, a njihova važnost za ostale sektore industrije ubrzano raste.

- *Standardi o potrebnim podacima* – sadrže spisak karakteristika za koje treba navesti vrijednosti ili druge podatke radi bližeg opisa nekog proizvoda, procesa ili usluge.

Zaključak

Počev od 1970. svake godine širom svijeta 14. oktobar se obilježava kao Svjetski dan standarda. Time se izražava zahvalnost hiljadama stručnjaka širom svijeta koji rade na izradi dobrovoljnih standarda za napredak i dobrobit društva. Tom prilikom se ukazuje na prednosti koje standardi unose u našu svakodnevnicu jer zemlje koje su integrisale međunarodne standarde u svoje politike i propise u mogućnosti su da bolje zaštite svoje stanovništvo i da im pruže veći izbor kvalitetnih proizvoda.

Literatura

Bijelić D. Vodič kroz standardizaciju: Pitanja i odgovori. Banja Luka : Republički zavod za standardizaciju i metrologiju, 2015.

Čedić I. et al. Rječnik bosanskog jezika. Sarajevo: Institut za jezik, 2007.

CEN. Dostupno na: URL: <https://www.cen.eu/Pages/default.aspx> Pristupljeno 20.1.2016.

CENELEC. Dostupno na: URL: <https://www.cenelec.eu/> Pristupljeno 20.1.2016.

Domović Ž, Anić Š, Klaić N. Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze. Zagreb: Sani-plus, 2007.

ETSI. Dostupno na: URL: <http://www.etsi.org/> Pristupljeno 15.3.2016.

IEC. Dostupno na: URL: <http://www.iec.ch/> Pristupljeno 11.2.2016.

Institut za standardizaciju BiH. Dostupno na: URL: <http://www.bas.gov.ba/> Pristupljeno 11.2.2016.

ISO. Dostupno na: URL: <http://www.iso.org/iso/home.html> Pristupljeno 20.1.2016.

ITU. Dostupno na: URL: <http://www.itu.int/en/Pages/default.aspx> Pristupljeno 15.3.2016.

Jakobović Z. Od lakta do metra. Svijet po mjeri. 2012;1(1) 129-32.

Klajn I, Šipka M. Veliki rečnik stranih reči i izraza. Novi Sad: Prometej, 2006.

Popović P, Živković V. Osnovi standardizacije i metrologije. 1. izd. Beograd: Univerzitet Singidunum, 2011.

Pravilnik o proceduri pripremanja, donošenja i objavljivanja bosanskohercegovačkih standarda, ("Službeni glasnik BiH" br. 49/09).

Rešenje o označavanju standarda i srodnih dokumenata u Republici Srbiji ("Službeni glasnik Republike Srbije", br. 27/07i 79/07 – Tumačenje)

Spivak S, Brenner C. Standardization Essential: Principles and Practice. New York: Marcel Dekker, 2001.

Understanding patents, competition and standardization in an interconnected world. Geneva: ITU, 2014.

Zakon o osnivanju Instituta za standardizaciju Bosne i Hercegovine, ("Službeni glasnik BiH" br.44/04).

Zakon o standardizaciji RS, (Službeni glasnik RS, br. 13/02).

Zakon o standardizaciji Bosne i Hercegovine, ("Službeni glasnik BiH" br. 19/01.)

Library-information system (LIS)

BOSNIACA 2016; 21: 6-14
UDC 006

STANDARDIZATION - UNIQUE BOND FOR THE WHOLE WORLD

Abstract

There is no doubt that without standardization human society as we know today, could not operate nor work. However, standardization is not only the characteristic of today because standards exist and are used for thousands of years. Therefore, we can conclude that the standardization developed and progressed in parallel with the development and progress of mankind.

The purpose of this article is to guide the reader briefly through the history of standardization and to acquaint closely with the concepts of "standardization" and "standard as important elements of organized development in any modern society. This article attempts to answer the following questions: What is the standardization? What are the benefits the standardization?

What are its general objectives? On what principles are based today's standardization?

What levels exist in the standardization? What is the standardization body? What is the standard?

What are its characteristics? What kind of standards we have?

Key words : ISO, standardization, standards

OTVORENI PRISTUP I AUTORSKO PRAVO

Mr. sc. Dragana Bogdanović

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo
draganab@nub.ba

Sažetak

Digitalne tehnologije omogućile su stvaranje arhiva elektroničkih radova. Tako su ovi naučni repozitoriji postali javno dostupni u režimu otvorenog pristupa. Open access uključuje slobodan i univerzalan pristup i korištenje informacijskog sadržaja baza podataka i drugih digitalnih resursa na internetu. Da bi se zaštitili interesi nositelja autorskih prava radova koji su u režimu otvorenog pristupa, morale su biti unesene mnoge inovacije u zakon o autorskim pravima. Najpoznatija licenca za otvoreni pristup je Licenca kreativne zajednice (Creative Commons Licence – CCL). Prva internacionalna deklaracija o otvorenom pristupu je Budimpeštanska deklaracija (inicijativa) (Budapest Open Access Initiative, 2002). 2007. godine utvrđene su osnovne smjernice za primjenu otvorenog pristupa u bibliotekama od strane IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), eIFL (electronic Information for Libraries) i LCA (Library Copyright Alliance koja obuhvata pet najvećih bibliotečkih udruga u SAD).

Ključne riječi: otvoreni pristup, digitalni repozitoriji, Licenca kreativne zajednice (Creative Commons Licence – CCL), autorsko pravo, Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup (Budapest Open Access Initiative)

Uvod

Primjenom kompjuterskih mreža stvoreni su veliki informacijsko-komunikacijski sistemi. Zahvaljujući brzini i pouzdanosti njihovog rada na svjetskoj razini je značajno povećan obim protoka informacija i usavršene su metode njihovog korištenja. Time je otvoren široki put razvoju znanja i intelektualnog kapitala kao glavnim pokretačima svjetskog napretka uz poštivanje autorsko-pravne legislative.

Uvođenjem savremenih tehnologija otvorene su velike mogućnosti u radu s bibliotečkom kolekcijom podataka. Elektroničke baze podataka su popularan metod za velike raznovrsne korisničke aplikacije, gdje je neophodno koordinirati mnogobrojne korisnike – fizička i pravna lica, kao i male individualne aplikacije, većinom za fizička lica.

Digitalne tehnologije omogućile su stvaranje arhiva elektroničkih radova. Prvi takvi arhivi bili su tematski. Okupljali su radove određenog naučnog područja. Zainteresirani stručnjaci dobivali su ih elektroničkom poštom.

Otvoreni pristup

„Ideja o slobodnom pristupu naučnoj literaturi pojavila se mnogo ranije nego što je napredak informacijske tehnologije omogućio početak njene implementacije. Već se u 40-im godinama prošlog stoljeća nekolicina

naučnika oglašila sa prijedlogom da naučna informacija kao opšte dobro bude svakome dostupna.

(...)

Otvoreni / slobodni pristup (open access) uključuje slobodan i univerzalan pristup i korišćenje informacijskog sadržaja baza podataka i drugih digitalnih resursa na internetu, u lako čitljivom formatu, koji je obično pohranjen u repozitoriju sa otvorenim pristupom. (...) Otvoreni pristup znači da svaki korisnik, na bilo kojem mjestu, koji ima pristup internetu, može pristupiti, čitati, preuzimati sadržaj na svoj kompjuter, pohraniti i printati digitalni sadržaj članka. Članak sa otvorenim pristupom ima riješena autorska prava i licencne restrikcije. Otvoreni pristup može se definirati na više načina i svaka definicija oslikava jednu od osobina otvorenog pristupa, koje su predočene kao njegove prednosti za svijet korisnika.“ (Gerc 2008, 254).

Najstariji tematski digitalni repozitorij nastao je 1991. godini u biblioteci Univerziteta Cornell u Los Alamosu. Danas je to repozitorij tehničkih i biotehničkih nauka s oko 500.000 članaka.

Arhiv PubMed Central osnovan je kao tematski repozitorij iz područja biomedicine. Repozitorij ArXiv skuplja radove iz područja matematike, fizike, kvantitativne biologije. Repozitorij RePEc osnovan je za radove iz područja ekonomije. Repozitoriji najvećih univerziteta i drugih naučnih institucija svijeta pove-

zani su otvorenim pristupom (npr. CERN, Harvard University, MIT, Berkeley, Max Planck Institute).

Ako autori naučnih radova žele staviti svoje radove u otvoreni pristup, prema Deklaraciji o otvorenom pristupu iz Bethesde (Bethesda Declaration on Open Access Publishing, 2003), njima se sugerira da svoje radove deponiraju u institucionalni ili tematski digitalni repozitorij.

Na mnogim univerzitetima ustanovljena je obaveza arhiviranja radova u univerzitetske digitalne repozitorije. Prezentirana otkrića dobivena su istraživanjima za projekte koje je financirala Evropska komisija, kao što je to projekt Tempus, u kome je sudjelovala i Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Otvoreni pristup realizira se ili pomoću zelenog modela ili pomoću zlatnog modela. Da bi naučna institucija mogla raditi po zelenom modelu, ona mora posjedovati svoj vlastiti repozitorij (arhiv). Naučnici ove naučne institucije obavezni su da u ovaj repozitorij pohranjuju svoje radove. S druge strane izdavači radova ove naučne institucije također su obavezni da pohranjuju u njen repozitorij po jedan primjerak svakog objavljenog rada ove institucije. Ako naučna institucija radi po zlatnom modelu, ona ne posjeduje vlastiti repozitorij (arhiv), nego koristi neku opće dostupnu bazu podataka koja postoji van institucije, a kojoj obično mogu pristupati uredništva raznih časopisa, druge institucije i pojedinci (Horvat i Živković 2009).

Danas u svijetu postoji oko 40.000 naučnih časopisa. Od toga je 10-15% svjetskih naučnih časopisa uključeno u režim otvorenog pristupa (PubMed, Elsevier, Springer, Wiley-Blackwell, Taylor and Francis...). Godišnje se pokrene 200 do 300 novih časopisa u režimu otvorenog pristupa. Samo je u 2011. godini objavljeno 38.000 naučnih članaka u svijetu (Filipi-Matutinović 2011, 76).

„Otvoreni pristup omogućava pristup naučnim informacijama na demokratičan način“, zabilježeno je u Online Dictionary for Library and Information Science – ODLIS (Reitz 2007, 403). Nastoji se da naučni časopisi širom svijeta budu svakodnevno dostupni 24 sata dnevno.

Širenju ideje o otvorenom pristupu doprinijela je Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup (Budapest Open Access Initiative) iz 2002. godini. U Budimpeštanskoj inicijativi otvoreni se pristup definira kao „slobodna dostupnost na internetu uz dozvolu svim zainteresiranim da čitaju, preuzimaju, šire, štampaju, pretražuju i povezuju (link) cio tekst članaka, koriste ih za indeksiranje, uzimaju podatke za software-ske alate ili ih koriste za bilo koju drugu legalnu svrhu, bez finansijskih, pravnih i tehničkih prepreka, osim onih koje su vezane za dobijanje pristupa internetu.“

Berlinska deklaracija Instituta Max Planck iz 2003. godine, kao i Deklaracija iz Bethesde, potiče naučnike i istraživače na objavljivanje u otvorenom pristupu.

Institucije kulture izlažu svoju građu na internetu i pomažu širenju otvorenog pristupa. Važna je izjava OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) iz 2004. godine o pristupu naučnim podacima financiranim iz javnih sredstava. Nju su prihvatile Evropska komisija, vlade Australije, Južnoafričke Republike, Kanade, Kine, Ruske Federacije i SAD, čime su se obavezale da će razvijati sisteme za pristup digitaliziranim rezultatima naučnih istraživanja.

Svoje mišljenje o otvorenom pristupu predočila je IFLA u dokumentu iz 2011. godine pod naslovom IFLA Statement on Open Access – Izjava o otvorenom pristupu naučnoj literaturi i dokumentaciji. IFLA prihvata načelo otvorenog pristupa koji definira podršku svim modelima objavljivanja u otvorenom pristupu, zaštiti autorskih prava, protivljenju svim vrstama cenzure i omogućavanju pristupa zemljama u razvoju (Filipi-Matutinović 2011).

Peter Suber (1951, SAD) je pokrenuo Open Access News i Open Access Newsletter, časopise čija je tematika otvoreni pristup. Zahvaljujući Webu (webinar) i You Tubeu, u režimu otvorenog pristupa mogu se pratiti različiti skupovi, naučne konferencije, nastavni kursevi i predavanja.

Otvoreni pristup i autorsko pravo

Da bi se zaštitili interesi nositelja autorskih prava radova koji su u režimu otvorenog pristupa, u zakon o autorskim pravima morale su biti unesene mnoge inovacije. Uobičajeno je da autor prenosi svoja prava na izdavača. U tom slučaju dozvolu za korištenje rada, prevođenje rada ili prenošenje u neki drugi format treba tražiti od izdavača. Rad se smije reproducirati i bez traženja dozvole kada je namijenjen privatnoj upotrebi.

Ukoliko autor želi objaviti u arhivu elektroničkih radova već ranije objavljen štampani rad, on mora s izdavačem štampane verzije rada sklopiti poseban ugovor kojim izdavač dopušta objavljivanje tog rada u elektroničkom arhivu. Radovi u arhivu elektroničkih radova smiju se čitati, pregledati i prenositi na vlastiti kompjuter za privatnu upotrebu, ali se ne smiju ponovo objavljivati u nekom drugom obliku bez autorovog dopuštenja. Obrazovne, naučne i slične ustanove koje održavaju elektroničke repozitorije radova svojih studenata, nastavnika i istraživača moraju tražiti dopuštenje autora za uvrštavanje radova u te repozitorije.

Prije pohranjivanja nekog rada u arhiv elektroničkih radova nositelj autorskog prava daje izjavu i popunjava obrazac (licencu) kojom izražava svoj pristanak na otvoreni pristup radu. Ovaj postupak

se zove licenciranje. Poslije potpisivanja licence kojom izražava svoj pristanak na otvoreni pristup radu, nositelju autorskog prava ostaje pravo na nadzor nad cjelovitošću rada i pravo na ispravno navođenje autorstva. Rad koji je licenciran sadrži oznaku primijenjene licence i link na njeni puni tekst. Kao i kod klasično štampanog rada, autor zadržava autorska prava sve dok ne objavi svoj rad u arhivu elektroničkih radova. Poslije objavljivanja, autorska prava mogu ostati vlasništvo autora i/ili preći u arhiv elektroničkih radova.

Licenca kreativne zajednice i autorsko pravo

Najpoznatija licenca za otvoreni pristup jest Licenca kreativne zajednice (Creative Commons Licence – CCL), čije je osnivanje 2001. godine na Stanford University pokrenuo Lawrence Lessig, stručnjak za cyber (internet) pravo (Prlja et al. 2011, 27). Creative Commons Licence može regulirati autorska prava vezana za različite vrste građe u režimu otvorenog pristupa: muzika, fotografija, film, video, tekst, djela likovne umjetnosti.

Creative Commons (CC) obuhvata autorska prava u javnom domenu (public domain). Pri tome se misli na javno vlasništvo nad intelektualnim vlasništvom. Victor Hugo je 1878. godine odredio atribut javnog domena prema sljedećem principu: kada autor objavi djelo, ono nije više samo vlasništvo autora, nego pripada općenito ljudskom duhu i postaje opće društveno i javno dobro (Barrère 1984).

Creative Commons je američka neprofitna organizacija za autorska prava u režimu otvorenog pristupa. Ova organizacija definira licence koje se odnose na prava dijeljenja (sharing – umnožavanje, distribuiranje i priopćavanje javnosti) i prerade djela. Licence Creative Commons su sljedeće:

- CC-BY (autorstvo) – dozvoljava umnožavanje, distribuiranje i javno saopćavanje djela i prerade ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence;
- CC-BY-NC (nekomercijalno) – dozvoljava umnožavanje, distribuiranje i javno saopćavanje djela i prerade, ali samo u nekomercijalne svrhe;
- CC-BY-ND (bez prerada) – dozvoljava umnožavanje, distribuiranje i javno saopćavanje djela, ali bez prerada;
- CC-BY-SA (dijeliti pod istim uslovima) – dozvoljava umnožavanje, distribuiranje i javno saopćavanje djela i prerade, ali samo ako se prerada distribuirati pod istom ili sličnom licencom (Filipi-Matutinović 2011, 28).

U BiH, kao i u ostalim zemljama regije, koriste se sve četiri vrste Creative Commons licenci.

Zbog lagane dostupnosti resursima koja se postiže u otvorenom pristupu, resursi podliježu plagijarizmu.

Projekt licence Creative Commons namijenjen primjeni metode otvorenog pristupa u nauci je Science Commons (SC).

Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo ima definiran odnos prema otvorenom pristupu počevši od 2007. godine. Tada su se sastale IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), eIFL (electronic Information for Libraries) i LCA (Library Copyright Alliance koja obuhvata pet najvećih bibliotekskih udruga u SAD) i utvrdile osnovne smjernice za primjenu otvorenog pristupa u bibliotekama.

Tako su Vijeće Evrope i EBLIDA (European Bureau of Library Information and Documentation Associations) izradili Smjernice za bibliotečko zakonodavstvo i bibliotečku politiku u Evropi. Na taj se način korisniku približava režim otvorenog pristupa.

Nameće se pitanje – je li otvoreni pristup zbilja slobodan i pristupačan i u kom obimu?

Zaključak

Za oblast znanja i bibliotečko-informacijskih znanosti posebno su značajni naučni elektronički repozitoriji. To su baze podataka koje pohranjuju podatke o rezultatima naučnih istraživanja, prvenstveno podatke o naučnim časopisima i knjigama. Digitalne tehnologije omogućile su da ovi naučni repozitoriji postanu javno dostupni. Otvoreni pristup naučnim informacijama je danas reguliran na svjetskoj razini pomoću više konvencija, od kojih su najznačajnije: Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup (Budapest Open Access Initiative) iz 2002. godine i Deklaracija o otvorenom pristupu iz Bethesde (Bethesda Declaration on Open Access Publishing) iz 2003. godine.

Prva internacionalna deklaracija o otvorenom pristupu je Budimpeštanska deklaracija (inicijativa) (Budapest Open Access Initiative, 2002). Na konferenciji u Bethesdi (SAD) 2003. godine usvojena je Deklaracija o izdavaštvu za otvoreni pristup (Bethesda Statement on Open Access Publishing). Deklaracija o otvorenom pristupu (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu naučnom znanju) usvojena je 2003. godini u Berlinu.

Tako su npr. Vijeće Evrope i EBLIDA (European Bureau of Library Information and Documentation Associations) izradili Smjernice za bibliotečko zakonodavstvo i bibliotečku politiku u Evropi.

Literatura

Barrère, Jean Baptiste. 1984. *Hugo, l'homme et l'oeuvre*. Paris: Editions CDU SEDES réunis. <http://www.openlibrary.org/>. Datum pristupa: 2. 3. 2016.

Berlin Declaration. 2007. *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*. [mrežna stranica]. http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlin_declaration.pdf. Datum pristupa: 2. 6. 2016.

Bethesda Statement. 2003. *Bethesda Statement on Open Access Publishing*, released June 20, 2003. [online]. <http://www.soros.org/openaccess>. Datum pristupa: 20. 9. 2016.

Budapest Initiative. 2002. *Budapest Open Access Initiative*. [mrežna stranica]. <http://www.soros.org/openaccess>. Datum pristupa: 17. 10. 2016.

Filipi-Matutinović, Stela. 2011. *Naučne informacije u Srbiji*. Beograd: Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“.

Gerc, Ana. 2008. *Biblioteka u digitalnom okruženju*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Horvat, Aleksandra, i Daniela Živković. 2009. *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Katulić, Tihomir. 2006. *Uvod u zaštitu intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj*. CARNet-Hrvatska akademska i istraživačka mreža, [online]. <http://edu-udzbenik.carnet.hr/1/>. Datum pristupa: 28. 2. 2013.

Ovčina, Ismet. 2015. *Biblioteka našeg doba: članci, studije, intervjui*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Prlja, Dragan, Mario Reljanović, i Bogoljub Mazić. 2011. *Digitalni repozitorijum Phaidra – uputstvo za korišćenje*. Beograd: Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“.

Rešidbegović, Amra. 2014. *Ka univerzalnoj informaciji i komunikaciji*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Suber, Peter. 2013. *SPARC Open Access Newsletter & Forum*. [online]. <http://sparc.arl.org/news/sparc-open-access-newsletter-forum>. Datum pristupa: 27. 6. 2016.

Suber, Peter. *What you can do to promote open access*. <http://www.earlham.edu/~peters/fos/do.htm>. Datum pristupa: 15. 8. 2016.

Library-information system (LIS)

BOSNIACA 2016; 21: 15-18
UDC 004.738.5:[004.65.24/25]
UDC 004.738.5:347.78

OPEN ACCESS AND COPYRIGHT (AUTHOR'S RIGHTS)

Abstract

Digital technologies allowed forming the archival repository of electronic issues. These scientific repositories became publicly available within the open access regime. Open access includes open and universal access and usage of the content data bases and the other internet digital resources. With the aim to protect the interests of the all entitled to the open access regime, many inovations connected with copyright law have had to be implemented. The most famous open access licence is the Creative Commons Licence – CCL. Budapest Open Access Initiative is the first international declaration of the open access. In 2007, the implementation of fundamental principles of the open acces in the libraries were confirmed by IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), eIFL (electronic Information for Libraries) and LCA (Library Copyright Alliance which involved five greatest library associations in the USA

Key words : open access, digital repositories, Creative Commons Licence – CCL, copyright, Budapest Open Access Initiative

OPEN ACCESS: HOW TO INCREASE VISIBILITY AND IMPACT OF RESEARCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Iryna Kuchma, MA

Open Access Programme Manager for EIFL

iryna.kuchma@eifl.net

Abstract

This article talks about open access of scientific publications, creation of OA journals and OA repositories through examples from Bosnia and Herzegovina. With the explanation what is Open Access and how to provide it, the paper gives instructions on how to create an institutional OA repository in nine steps, as well as to read Open Access policy.

Key words: Open access (OA), providing open access, B&H, OA journals, repositories, creating institutional open access repository, Open Access Policy

Introduction and benefits

Open approaches to scholarship are changing the way research and learning are done and there are profound implications for universities and research institutions. There is an increasing interest from governments, funders and the research community itself in opening up the way research is carried out and communicated. This interest is complemented by new research practices and processes that can work effectively only in an open, collaborative environment.

Open access seeks to remove price and permission barriers that prevent knowledge from being shared. There are significant economic, social and educational benefits to making research output openly available without financial, legal and technical barriers to access. Open access benefits researchers, institutions, nations and society as a whole providing the following opportunities to major stakeholders:

- Researchers benefit from the increased visibility, usage and impact for their work;
- Universities and other research institutions also benefit from the increased visibility and presence on the Web as well as from the increased impact for research. The open access collection in the repository forms a complete record of the research output of the institution in easily accessible form, provides the means for the institution to manage its research programmes more effectively and to measure and assess its research programmes.

- Publishers benefit from the increased readership and, with that, increased citations, and maximum visibility and impact for a journal's contents; providing the best possible dissemination service for research;
- Policy makers and research managers benefit from the new tools to manage institutions impact and to publicise institutions' research strengths that provide maximum return on research investment.

Open access literature is digital, online, free of charge, and free of most copyright and licensing restrictions. Open access is compatible with copyright, peer review, revenue (and profit), print, preservation, prestige, career-advancement, indexing, and other features and supportive services associated with conventional scholarly literature. [1]

By "open access" to literature, we mean its permanent free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited. [2]

In May 2016, the EU Council adopted conclusions on the transition towards an open science system. [3] An important aspect of open science is a move towards open access to research results funded with public money. Facilitating access to those results encourages the re-use of research output. It is now widely recognized that making research results more accessible to all societal actors contributes to better and more efficient science, and to innovation in the public and private sectors.

Open access is also one of the constituent parts of Responsible Research and Innovation, strongly emphasized in Horizon 2020. In July 2012 the European Commission recommended that Member States develop national policies that will provide open access to publicly funded research and that research funders and research performing organizations accordingly develop their own policies, coordinated at the national and European level. [4] Furthermore, open access is required (mandatory) for all peer-reviewed publications resulting from Horizon 2020 funding. [5] Horizon 2020 also includes a pilot action on Open Access to research data. [6] Open Access to research data is a topic that is receiving increased attention recently and for which policies are still at a relatively early stage.

How to provide open access

To achieve open access to scholarly literature, there are two complementary strategies.

I. Open access journals. Journals that use a funding model that does not charge readers or their institutions for access (subscription or access fees). Users can read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the journal articles. These journals do no longer invoke copyright to restrict access to and use of the material they publish. Instead they use copyright and other tools to ensure permanent open access to all the articles they publish.

The Directory of Open Access Journals lists 9,517 open access scientific and scholarly journals – free, full text and quality controlled. [7] And there are 15 journals from Bosnia and Herzegovina listed there. [8]

II. Open access repositories. Open access repositories (archives/digital repositories) contain research output, not only refereed journal articles published in subscription based and open access journals, but also theses and dissertations, unpublished reports and working papers, conference and workshop papers, books, chapters and sections, multi-media and audio-visual material, learning objects, datasets, software, patents, etc. They might be institutional or thematic. When these repositories conform to standards created by the Open Archives Initiative [9] they are interoperable, forming a global research facility. Common

metadata protocol allows other web applications, such as text and data mining. Scholars and students deposit their research outputs in open repositories – a practice commonly called self-archiving.

Directory of Open Access Repositories lists 3,291 open access repositories [10] and there are 4,365 open access repositories in the Registry of Open Access Repositories. [11] There are three repositories from Bosnia and Herzegovina listed there: PHAIDRA (Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital Resources and Assets) of the University of Tuzla [12] with E-theses collection of doctoral dissertations [13] and International Burch University repository. [14] And there is also PHAIDRA (Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital Resources and Assets) of the University of Sarajevo. [15] But there are more universities and research performing organizations in the country that could benefit from having open access repositories in place.

Institutions can mandate open access, speeding the development. The growing number of research funders and research performing organizations implement open access policies and major research institutions are increasingly adopting mandatory open access policies, thus effectively making open access the standard way of communicating research.

834 universities, research funding agencies and research institutions adopted open access policies [16], two-thirds of which are universities and research institutions and more than half of them are in Europe.

Free and open source software is used to set up the repositories and institutions benefit from free technical support for installation and use. There are low installation and maintenance costs, repositories are quick to set up and gain benefits. And repositories provide usage statistics showing global interest and value of institutional research.

A number of studies have now been carried out on the effect of open access on citations to articles, showing the increased citation impact that open access can bring [17]. Open access repositories also provide an excellent means for researchers to boost their online presence and raise their profile.

Open access repository can also be a useful tool in day-to-day research management activities. Once research outputs are stored in the repository, research administrators and managers can use them as the definitive source of information for promotion panels and appraisals. It is part of a network, both formal and informal.

Libraries partner with researchers and research managers to set up open access repositories, to curate open research data and to develop open access policies; they partner with scholarly publishers to publish open access journals and books ensuring the quality of digital content, its reuse and sharing.

How to set up an institutional open access repository in nine steps

1. **Set up an Open Access Working Group** that undertakes the high level management of an open access repository on behalf of the University. Involve key stakeholders: senior management, academic staff and PhD students, library staff, technical support staff. This group should include five-ten people who are interested to contribute.

The Open Access Working Group will have to identify the open access repository vision and initial goals, the target content and the structure.

To decide about the vision and initial goals, see below a list of purposes and benefits of an open access repository for a University:

- Opens up the outputs of the university to the world
 - Maximizes the visibility and impact of these outputs as a result
 - Showcases the university to interested constituencies – prospective staff, prospective students and other stakeholders
 - Collects and curates digital outputs
 - Manages and measures research and teaching activities
 - Provides a workspace for work-in-progress, and for collaborative or large-scale projects
 - Enables and encourages interdisciplinary approaches to research
 - Facilitates the development and sharing of digital teaching materials and aids
 - Supports student endeavours, providing access to theses and dissertations and a location for the development of e-portfolios.
2. **Assign a repository project leader/manager and identify members to form part of the implementation team** (e.g. librarians, etc.). This person will manage the ‘human’ side of the repository including content policies, advocacy, user training and a liaison with the departments, etc.
 3. **Identify one to four champions at the faculty/ PhD students to work with** initially. Involve them in your meetings and make them part of the implementation team.
 4. **Think about hardware, software and repository administrator.** If you decide to host your open access repository, you will need a server/ some space on a server and a repository administrator – who will manage the technical implementation, customisation and management of repository software, manage metadata fields and quality, create usage reports and track preservation

issues. If you need advice on the software choice, the most popular free and open source software nowadays is DSpace. [18]

5. **Define your open access repository policy.** The implementation team and the Open Access Working Group will also have to discuss the open access repository policy that will include the following:
 - Content policy defining the type of content that will be stored in your repository;
 - Submission policy defining the policy for getting content into the repository;
 - Data re-use policies: how the content in your repository can be used by others;
 - Preservation policy: how you define the preservation approach for your repository;
 - Take-down policy: how to deal with disputes over items that have been submitted.
6. **Choose the name for your open access repository.**
7. **Define roles and responsibilities in managing the repository and the workflows** (will depend on your choice of the software).
8. **Think about statistics and management reports** that you would like to generate from your repository (will again depend on your choice of the software).
9. **Define the content that should be deposited mandatory and the optional content (your open access policy), think about licensing and copyright issues.** To address licensing and copyright issues, a comprehensive deposit and end user’s license agreement should be developed to cover a number of core topics, including a depositor’s declaration; the repository’s rights and responsibilities; and the end-user’s terms and conditions.

How to design your open access policy

The formal adoption of open access through an institutional policy allows institutions to become part of the evolving research and academic ecosystem where access to research is immediate and open to the benefit of both researchers and society at large.

An institution and its researchers may expect multiple benefits from the implementation of an efficient open access policy:

The Institution:

- Collects and preserves its scientific output and disseminates it through its repository.

- Provides the possibility of indexing and tracking the scientific output of the institution from international search engines on the internet, like Google etc.
- Monitors the number of visits and use and collects data and indicators that can be used in institutional planning, and the search for sources of funding etc.
- Provides opportunities for the use and re-use of the institution's output for scientific purposes (CVs, publications, excellence reports, indicators, institutional websites, personal websites etc.)
- Strengthens international communication and collaboration channels and the institution's international profile

The researchers:

- Increase the visibility of their research and their citations
- Increase the usage of their research
- Increase the impact of their research
- Obtain a permanent link for each of their research outputs

Successful open access policies are mandatory and require immediate deposit of the author's (or publisher's where allowed) version of the publication in the repository at the time of acceptance for publication and deposit is linked to research evaluation. The policy stipulates that depositing the publications in the repository cannot be waived. Finally, the policy requires immediate open access to research articles wherever possible, but permits an embargo on open access itself (that is, the full-text of the deposited articles may be kept closed off) for up to six months in Science, Technology, Engineering and Medicine disciplines or up to 12 months for the Social Sciences and Humanities. In this case, article metadata (bibliographic details) will be made immediately available as these details cannot be subject to embargo. These bibliographic details will be indexed by web search engines, making the article discoverable even during the period of embargo on the full text of the document. In the case of monographs the policy requires access to the bibliographic metadata and encourages researchers to provide open access taking into consideration the restrictions set by the publisher. [19]

Model Open Access Policy [20]

OPEN ACCESS POLICY OF [NAME OF INSTITUTION]

[Name of Institution] adopts an Open Access Policy based on the following principles

Article 1

General Principles

1. [Name of the Institution] Open Access policy aims at providing free online access to the outputs of publicly funded research supported.
2. Open Access to scientific results is based on the recognition of knowledge as a public good and the social and economic benefits derived.
3. The efficient and wide dissemination of scientific outputs constitutes a significant part of the [Name of the Institution] role as a public research organization.
4. The increase in the visibility of the scientific outputs resulting from Open Access leads to an increase of the impact of publications.
5. Deposit in the institutional repository ensures curation, long-term preservation, and further dissemination of the scientific output of [Name of the Institution] and access to them for the conduct of internal and external evaluation.

Article 2

Definitions

- A **Publication** is defined as the peer-reviewed published (or under publication) work of researchers based in the institution (indicatively this comprises articles, monographs, book chapters, reports, conference presentations).
- A **Researcher** is any member of the research staff of [name of the Institution], of all levels and irrespective of their employment status.
- An **Institutional Open Access Repository** is [name of the Repository] established at [name of the Institution] according to international standards, containing digital content from various disciplines and providing advanced tools for search, navigation and Open Access to its digital collections.
- A **Digital copy** is the electronic copy of the publication in its final stage (either the author's final manuscript after peer review or the publisher's version).
- **Research Data** is the data (such as statistics, results of experiments, measurements, observations, interview recordings, images, etc.) used to validate the results presented in scientific publications.
- An **Embargo** is the period during which a publication can be 'closed' while deposited in the repository (i.e. the publication is not openly available).

- **Metadata** are the descriptors used for describing, tracing, use and management of the deposited item (indicatively: title of publication, author(s), institutional affiliation, name of journal where the publication has been accepted).
- **A suitable Repository** is one that provides Open Access to scientific results, enables citation through permanent identifiers (DOI or other) and provides qualitative metadata (including acknowledgment of research funding) based on accepted guidelines and standards.

Article 3 Policy

From [date] [name of the Institution]:

1. Requires its researchers to deposit in the institutional repository a digital copy of the full text, as well as the related metadata of all publications (author final manuscript of publisher version) upon acceptance for publication. Researchers are held responsible for the timely deposit of their publications in the institutional repository.
2. Requires the full text of all publications referred to in 1 to be made openly available upon deposit or as soon as possible following deposit. In all cases, metadata should be openly accessible. For peer-reviewed publications, the deposited item can remain closed for up to six months (or for up to 12 months for publications in the social sciences and humanities). For monographs deposit referred to in 1.B remains mandatory, but access is closed until publisher embargo elapses.
3. Requires the deposit of the abstract of the publication to be made openly accessible in the case of "closed" publications with the aim to increase their visibility.
4. For purposes of individual or institutional evaluation of the research output of the institution and its members, [name of the institution] will only consider as publications those whose metadata and full texts are deposited in the institutional repository according to the requirements stated above.
5. Encourages researchers to deposit the research data supporting their publications in the institutional repository or in any other suitable Open Access Data repository.
6. Encourages its members to retain ownership of copyright and to licence to publishers only those rights necessary for publication. This is possible through the use of addenda to the publishing contract. Templates are available at www.sparc.arl.org/resources/authors/addendum and <http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/index.html>

7. Encourages researchers to deposit in the institutional repository publications authored prior to the date of effect of the current policy and make them openly accessible whenever possible.

Article 4

Support and Monitoring of the Open Access Policy

[Name of the institution]

1. Enables the adoption of Open Access through the organization of seminars, events, awareness-raising actions, and education and training on Open Access issues.
2. Monitors policy compliance by comparing the content of the repository with information gathered from indexing services and through data on the use (access and downloads) per publication/ department/unit/ institute etc.
3. Provides the necessary human resources and the required infrastructure for the support of the Open Access policy.
4. Provides links and interoperability with other databases like Google Scholar.

References

- [1] Peter Suber: Open Access Overview: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>
- [2] Open access definition from the Budapest Open Access Initiative: <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>
- [3] The transition towards an Open Science system – EU Council conclusions (adopted on 27/05/2016): <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9526-2016-INIT/en/pdf>
- [4] European Commission Recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf
- [5] Open Access in Horizon 2020: <https://www.openaire.eu/h2020openaccess/>
- [6] What is the Open Research Data Pilot? <https://www.openaire.eu/opendatapilot>
- [7] The Directory of Open Access Journals (DOAJ): <http://www.doaj.org>
- [8] Journals from Bosnia and Herzegovina listed in DOAJ: <http://bit.ly/2j12rXn>

- [9] The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting: <http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html>
- [10] Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR): http://www.open_doar.org
- [11] Registry of Open Access Repositories (ROAR): <http://roar.eprints.org>
- [12] PHAIDRA (Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital Resources and Assets) of the University of Tuzla: <https://phaidra.untz.ba/>
- [13] E-theses collection of doctoral dissertations at PHAIDRA of the University of Tuzla: <http://eteze.untz.ba/>
- [14] International Burch University repository: <http://eprints.ibu.edu.ba/>
- [15] PHAIDRA (Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital Resources and Assets) of the University of Sarajevo: <https://phaidra.ba/>
- [16] The Registry of Open Access Repository Mandates and Policies (ROARMAP): <http://roarmap.eprints.org/>
- [17] The Open Access Citation Advantage Service: <http://sparceurope.org/oaca/>
- [18] DSpace free and open source software is a turn-key repository application used by more than 1450 organizations and institutions worldwide to provide durable access to digital resources: <http://dspace.org/>
- [19] PASTEUR4OA/Open Access policy effectiveness: A briefing paper for research institutions: <http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/resource/Policy%20effectiveness%20-%20institutions%20final.pdf>
- [20] PASTEUR4OA/Open Access Policy Guidelines for Research Performing Organizations: http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/resource/INSTITUTIONS_POLICY%20GUIDELINES_FINAL.pdf

Bibliotečko-informacijski sistem (BIS)

BOSNIACA 2016; 21: 19-24
UDC 004.738:655.411(497.6)

OTVORENI PRISTUP: KAKO POVEĆATI VIDLJIVOST I UTICAJ ISTRAŽIVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Ovaj rad govori o slobodnom pristupu naučnoj građi, kreiranju OA časopisa i OA repozitorija kroz primjere iz Bosne i Hercegovine. Uz objašnjenje šta je slobodan pristup i kako ga obezbjediti, u radu se daju upute kako kreirati institucionalni OA repozitorij u devet koraka, te se može vidjeti i polisa slobodnog pristupa.

Ključne riječi: Slobodan pristup (OA), obezbjeđivanje otvorenog pristupa, BiH, OA časopisi, OA repozitoriji, kreiranje institucionalnog OA repozitorija, Polisa slobodnog pristupa

BIBLIOGRAFIJA RASPAD JUGOSLAVIJE : PRESS CLIPPING IZ STRANE PERIODIKE (iz fondova Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH)

Dr. Ismet Ovčina, voditelj projekta

ismet@nub.ba

Mr. sci. Nadina Grebović-Lendo, istraživačica

nadina@nub.ba

Muamera Smajić, MA, istraživačica

muameras@nub.ba

Azra Smajić, MA, istraživačica

azra@nub.ba

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo

Sažetak

Bibliografija – Raspad Jugoslavije: press clipping iz strane periodike je rezultat realizacije projekta NUBiH, finansiran od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke. Predmet istraživanja bila je građa „Press clipping iz strane periodike“ smještena na Odjeljenju specijalnih zbirki. Među stranom periodikom koja je bila predmet istraživanja nalaze se: The Times, The Independent, International Herald Tribune, The Guardian, The Sunday Times i druge. Istraživanje je obuhvatilo period od 1980. do 1992. godine. Bibliografija sadrži 618 bibliografskih jedinica.

Ključne riječi: bibliografija, Jugoslavija, 1980-1992. godina, strana periodika, Bosanski institut u Londonu, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

Odjeljenje specijalnih zbirki Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH je nakon zatvaranja Bosanskog instituta u Londonu zaprimilo građu među kojom je bio i *press clipping* strane periodike. Pregledajući građu i razgovarajući s našim korisnicima došli smo do zaključka da naučnoistraživačka zajednica u Bosni i Hercegovini nije imala priliku istraživati građu na temu raspada Jugoslavije u stranoj periodici. Stoga smo pristupili istraživanju i izradi bibliografije kako bi naša akademska zajednica imala i pogled „izvana“ na političke prilike koje su tih godina zadesile Jugoslaviju, a samim tim i Bosnu i Hercegovinu.

Period obuhvaćen istraživanjem bio je od 1980. do 1992. godine. Među stranom periodikom koja je bila predmet istraživanja nalaze se novine i časopisi:

- Daily Express - dnevne novine, London
- Daily Mirror - dnevne novine, London
- The Daily Telegraph - dnevne novine, London
- The Economist - sedmični magazin - novine, London
- Europe
- The European - sedmične novine, London
- Financial Times - dnevne novine, London
- The Guardian - dnevne novine, London

- The Independent - dnevne novine, London
- International Herald Tribune, Paris
- New Statesman, sedmični časopis, London
- The Observer, sedmične novine, London
- The Sunday Telegraph, sedmične novine. London
- The Sunday Times, sedmične novine, London
- The Times, dnevne novine, London

Akademskoj zajednici u Bosni i Hercegovini, izradom bibliografije o raspadu Jugoslavije u stranoj periodici, omogućen je uvid u pomenutu građu i pristup relevantnim izvorima za druga istraživanja.

Bibliografija Raspad Jugoslavije: press clipping iz strane periodike sadrži 618 bibliografskih jedinica. Naslovi publikacija poredani su abecedno, a u okviru svakog izdanja redosljed jedinica je poredan hronološki prema godinama i datumu objavljivanja članka. Za formiranje bibliografske jedinice koristili smo sljedeće elemente: autor, naslov članka, naziv periodične publikacije, datum objavljivanja.

Izgled bibliografske jedinice:

Prezime, Ime. „Naslov članka: podnaslov“. *Naslov novina/časopisa*, Mjesec, dan, godina.

BIBLIOGRAFIJA

**Daily Express
1991.**

1. **Crosbie**, Paul. „Holiday Britons get war warning“. *Daily Express*, May 8, 1991.

**Daily Mirror
1991.**

2. **Jackson**, John; **Dowdney**, Mark. „Mind how Yugo: Brits moved from war-scared resorts“. *Daily Mirror*, May 8, 1991.

**The Daily Telegraph
1991.**

3. **Bassett**, Richard. „Belgrade accused of stirring political unrest in Albania“. *The Daily Telegraph*, March 4, 1991.
4. **Montgomery**, Michael. „Yugoslavia acts over feuding republics“. *The Daily Telegraph*, March 4, 1991.
5. **Montgomery**, Michael. „Tanks ring city as Serbia puts Belgrade under state of siege“. *The Daily Telegraph*, March 11, 1991.
6. **Montgomery**, Michael. „Thousands greet freed Serbian protest leader“. *The Daily Telegraph*, March 13, 1991.
7. **Montgomery**, Michael. „Yugoslav army in crisis talks to end unrest“. *The Daily Telegraph*, March 14, 1991.
8. **Montgomery**, Michael. „Protesters seek resignation of Serbian leaders“. *The Daily Telegraph*, March 14, 1991.
9. **Montgomery**, Michael. „Forces mobilise as Yugoslavia slides towards chaos“. *The Daily Telegraph*, March 18, 1991.
10. **Laurence**, Charles. „Is there no other way but war?“. *The Daily Telegraph*, March 18, 1991.
11. **Montgomery**, Michael. „Rifts widen as Serbia deserts the presidency“. *The Daily Telegraph*, March 19, 1991.
12. „Collapsing Yugoslavia“. *The Daily Telegraph*, March 19, 1991.
13. **Montgomery**, Michael. „Yugoslav army pledges to stay out of politics“. *The Daily Telegraph*, March 20, 1991.
14. **Montgomery**, Michael. „Fresh ethnic unrest facing Yugoslavians“. *The Daily Telegraph*, March 21, 1991.
15. **Montgomery**, Michael. „Yugoslav crisis eases as Jovic decides to stay“. *The Daily Telegraph*, March 30, 1991.
16. **Montgomery**, Michael. „Serbs in Croatia push Yugoslavia nearer break-up“. *The Daily Telegraph*, April 4, 1991.
17. **Montgomery**, Michael. „Croatia given ultimatum“. *The Daily Telegraph*, May 7, 1991.
18. **Almond**, Peter. „Conflict of loyalties facing Yugoslavia's armed forces“. *The Daily Telegraph*, May 8, 1991.
19. **Montgomery**, Michael. „Belgrade crisis as army moves in“. *The Daily Telegraph*, May 8, 1991.
20. **Montgomery**, Michael. „Power struggles put pressure on unhappy family“. *The Daily Telegraph*, May 8, 1991.
21. **Montgomery**, Michael. „Disarm militia, Belgrade asks the republics“. *The Daily Telegraph*, May 9, 1991.
22. **Montgomery**, Michael; **Harris**, Francis. „Yugoslav slide to civil war is halted at talks“. *The Daily Telegraph*, May 10, 1991.
23. **Montgomery**, Michael. „Serbs vote on union in tense Croatia“. *The Daily Telegraph*, May 13, 1991.
24. **Montgomery**, Michael. „Yugoslav rulers move to break deadlock“. *The Daily Telegraph*, May 17, 1991.
25. **Montgomery**, Michael. „Breakaway poll in Croatia adds to army coup fears“. *The Daily Telegraph*, May 20, 1991.
26. **Fox**, Robert; **Hoffer**, Peter; **Jones** Georg. „Last-ditch attempt at peace as Hurd rules out intervention by EC troops“. *The Daily Telegraph*, June 3, 1991.
27. **Tilley**, Robert. „Gun law in the valley of flowers“. *The Daily Telegraph*, June 3, 1991.
28. **Montgomery**, Michael. „Mesic elected as EC tries to halt fighting in Slovenia“. *The Daily Telegraph*, June 3, 1991.
29. **Montgomery**, Michael; **Bennett**, Christopher. „Yugoslav tanks attack rebels“. *The Daily Telegraph*, June 3, 1991.
30. **Montgomery**, Michael. „Yugoslavs told split may lead to civil war“. *The Daily Telegraph*, June 25, 1991.
31. **Montgomery**, Michael. „Mrs Klobas finds a border post in her garden“. *The Daily Telegraph*, June 26, 1991.

32. **Montgomery**, Michael. „Army alert as Yugoslav states split”. *The Daily Telegraph*, June 26, 1991.
33. **Montgomery**, Michael. „June 28 is the fateful date for Yugoslavia”. *The Daily Telegraph*, June 27, 1991.
34. **Hargreaves**, Clare. „Nine nations call for investigation into Balkan crisis”. *The Daily Telegraph*, June 28, 1991.
35. **Harris**, Francis. „Croatia tells army to leave or face attack”. *The Daily Telegraph*, June 28, 1991.
36. **Montgomery**, Michael. „Guerrilla leader new MP”. *The Daily Telegraph*, July 2, 1991.
37. **Montgomery**, Michael; **Harris**, Francis. „Rebel republics appeal for EC truce observers”. *The Daily Telegraph*, July 2, 1991.
38. **Fox**, Robert; **Montgomery**, Michael. „Yugoslav army declares war”. *The Daily Telegraph*, July 3, 1991.
39. **Harris**, Francis. „Fighting spreads to second republic”. *The Daily Telegraph*, July 3, 1991.
40. **Harris**, Francis. „Croatia as tanks mass on the border”. *The Daily Telegraph*, July 4, 1991.
41. **Fox**, Robert. „Tito blamed as old labels are used again for enemy”. *The Daily Telegraph*, July 4, 1991.
42. **Harris**, Francis; **Lodge**, Robin. „Mothers in battle to get soldier sons home”. *The Daily Telegraph*, July 4, 1991.
43. **Montgomery**, Michael. „Slovenian flag flies at borders”. *The Daily Telegraph*, July 5, 1991.
44. **Montgomery**, Michael. „More blood spilled in Yugoslavia as soldiers form buffer”. *The Daily Telegraph*, July 24, 1991.
45. **Russell**, Alec. „Knin’s women warriors prepare for battle”. *The Daily Telegraph*, July 26, 1991.
46. **Bennett**, Christopher. „A family under siege in the suburbs”. *The Daily Telegraph*, July 29, 1991.
47. **Johnson**, Boris. „Europe ready to intervene in Yugoslavia”. *The Daily Telegraph*, July 30, 1991.
48. **Montgomery**, Michael. „German call for sanctions as Yugoslav battles rage”. *The Daily Telegraph*, August 6, 1991.
49. **Keegan**, John. „Historical hatreds which poison Yugoslavia today”. *The Daily Telegraph*, August 6, 1991.
50. **Montgomery**, Michael. „Croatia reels from shelling as army unites defy ceasefire”. *The Daily Telegraph*, August 29, 1991.
51. **Evans-Pritchard**, Ambrose. „A bloody war of terror in the heart of Europe”. *The Daily Telegraph*, September 11, 1991.
52. „Failure of mediation”. *The Daily Telegraph*, September 19, 1991.
53. **Johnson**, Boris; **Montgomery**, Michael. „Europe drops Croatia buffer force plan”. *The Daily Telegraph*, September 20, 1991.
54. **Sherwell**, Philip; **Montgomery**, Michael. „Federal tanks head for Croatia as clashes continue”. *The Daily Telegraph*, September 20, 1991.
55. **Montgomery**, Michael. „Reserves called up to stop war spreading”. *The Daily Telegraph*, September 23, 1991.
56. „A Balkan pariah”. *The Daily Telegraph*, September 24, 1991.
57. **Jenks**, Paul. „High risk, low return”. *The Daily Telegraph*, September 25, 1991.
58. **Sherwell**, Philip; **Montgomery**, Michael. „Breach of truce as federal jets bomb Croatia”. *The Daily Telegraph*, September 25, 1991.
59. **Montgomery**, Michael. „Leaders support Croatia ceasefire”. *The Daily Telegraph*, September 26, 1991.
60. **Sherwell**, Philip. „Wave of soldiers’ floods Croatia”. *The Daily Telegraph*, October 7, 1991.
61. **Sherwell**, Philip. „Army ‘to stay in Croatia’ under terms of new truce”. *The Daily Telegraph*, October 10, 1991.
62. **Fox**, Robert. „Convoy of wounded survives mines and army manipulation”. *The Daily Telegraph*, October 21, 1991.
63. **Montgomery**, Michael. „Dubrovnik flies flag of liberty”. *Daily Telegraph*, October 29, 1991.
64. **Sherwell**, Philip. „Serbs accused of new attack on Dubrovnik”. *The Daily Telegraph*, October 31, 1991.
65. **Sherwell**, Philip. „Yugoslav army steps up battle”. *The Daily Telegraph*, November 1, 1991.
66. **Gustinčić**, Andrej; **Russell**, Alec. „Relentless attack on Dubrovnik’s old city”. *The Daily Telegraph*, November 11, 1991.
67. **Montgomery**, Michael. „Little progress on peace quest”. *The Daily Telegraph*, November 14, 1991.

1992.

68. **Sherwell**, Philip. „Yugoslav disarmament call rejected“. *The Daily Telegraph*, January 4, 1992.
69. **Almond**, Peter. „UN liaison force will go ‘at once’“. *The Daily Telegraph*, January 7, 1992.
70. **Montgomery**, Michael. „EC peace plan in danger as 19 die in Bosnia“. *The Daily Telegraph*, March 28, 1992.
71. **Montgomery**, Michael. „Bosnia in turmoil as battles rage between Serbs and Muslims“. *The Daily Telegraph*, April 7, 1992.
72. **Montgomery**, Michael. „Serbs shell Sarajevo as defenders unite“. *The Daily Telegraph*, April 9, 1992.
73. **Sherwell**, Philip. „Guerrillas joust for supremacy“. *The Daily Telegraph*, April 9, 1992.
74. **Montgomery**, Michael. „Third ceasefire in Bosnia as troops seize more towns“. *The Daily Telegraph*, April 13, 1992.
75. **Sherwell**, Philip. „Serbian invaders close to talking Muslim centre“. *The Daily Telegraph*, April 15, 1992.
76. **Sherwell**, Philip. „Conquerors defy Bosnian recognition“. *The Daily Telegraph*, April 16, 1992.
77. **Montgomery**, Michael. „Families flee huge Serbian offensive on Sarajevo“. *The Daily Telegraph*, April 22, 1992.
78. **Montgomery**, Michael. „Bosnian forces drive Serbs out of capital“. *The Daily Telegraph*, April 23, 1992.
79. **Montgomery**, Michael. „Sarajevo burns as Serbs step up the shelling“. *The Daily Telegraph*, April 24, 1992.
80. **Montgomery**, Michael. „Bosnia peace hopes fade as EC monitors flee danger“. *The Daily Telegraph*, May 13, 1992.
81. **Montgomery**, Michael. „Peace force for Bosnia is ruled out by UN chief“. *The Daily Telegraph*, May 14, 1992.
82. **Montgomery**, Michael. „Shots shatter Carrington’s Bosnia truce“. *The Daily Telegraph*, May 15, 1992.
83. **Montgomery**, Michael. „7,000 taken hostage by Serb rebels“. *The Daily Telegraph*, May 21, 1992.
84. **Montgomery**, Michael. „Serb gunmen swap Bosnian hostage for army rations“. *The Daily Telegraph*, May 22, 1992.
85. **Johnson**, Boris. „Army pullout in Bosnia as US asks EC to ‘take action’“. *The Daily Telegraph*, May 25, 1992.
86. **Russell**, Alec. „Sarajevo aid effort redoubled as new ceasefire is agreed“. *The Daily Telegraph*, June 15, 1992.
87. **Montgomery**, Michael. „Milosevic ‘seeking to circle wagons’“. *The Daily Telegraph*, June 19, 1992.
88. **Fox**, Robert. „Mostar liberators find city in state of shock“. *The Daily Telegraph*, June 19, 1992.
89. **Montgomery**, Michael. „Shellfire greets first supplies for Sarajevo“. *The Daily Telegraph*, July 1, 1992.
90. **Montgomery**, Michael. „Serb attacks intensify as Muslims beg for aid“. *The Daily Telegraph*, July 16, 1992.
91. **Bishop**, Patrick. „West too late to prevent the break-up of Bosnia“. *The Daily Telegraph*, August 20, 1992.

The Economist**1980.**

92. „**Devaluation** and after“. *The Economist*, June 14, 1980.

1981.

93. „**Business** brief: market socialism after Tito“. *The Economist*, February 7, 1981.

1988.

94. „**Dreams** and nightmares of Greater Serbia“. *The Economist*, September 17, 1988.
95. „**Slowing** Sloba“. *The Economist*, October 15, 1988.
96. „**Sinking**, sinking“. *The Economist*, October 29, 1988.

1989.

97. „**Hapsburgslavia**“. *The Economist*, February 18, 1989.

1991.

98. „**The Balkan** tragedy“. *The Economist*, August 2, 1991.
99. „**Not 1914**, but not 1991 either“. *The Economist*, August 10, 1991.

100. „**Bust-up** in the Balkans”. *The Economist*, October 13, 1991.

**Europe
1991.**

101. **Talbott**, Strobe. „Fiddling While Dubrovnik Burns”. *Europe*, November 25, 1991
102. **Smolowe**, Jill. „The Human Cost of War”. *Europe*, November 25, 1991.

**The European
1991.**

103. **Doder**, Duško; **Krushelnicky**, Askold. „Croatia cries for help as bloodbath begins”. *The European*, June 28-30, 1991.
104. **Millar**, Peter. „Turning a blind eye to the Balkans”. *The European*, June 28-30, 1991.
105. **Doder**, Duško. „Tito’s ghost on the march”. *The European*, July 5-7, 1991.
106. **Eyal**, Jonathan. „Europe learns a hard truth: might is right”. *The European*, July 5-7, 1991.
107. **Freeman**, Simon. „Peace team tries to salvage lost pride”. *The European*, July 19-21, 1991.
108. **Doder**, Duško; **Bruxels**, Simon de. „Moslems Yugoslavs switch sides”. *The European*, July 26-28, 1991.
109. **Watson**, Rory; **Doder**, Duško. „The dirty war that Europe must end”. *The European*, September 6-8, 1991.
110. **Kirka**, Danica. „The man who brings home the dead”. *The European*, November 1-3, 1991.
111. **Doder**, Duško. „Shifting stances in war”. *The European*, November 1-3, 1991.

1992.

112. **Kent**, Gregory. „A harmony destroyed by the beasts of war”. *The European*, May 2, 1992.
113. **Doder**, Duško. „Survivor amid the ruins of his country”. *The European*, June 25-28, 1992.

**Financial Times
1980.**

114. **Robinson**, Anthony. „Police quell Yugoslav protest”. *Financial Times*, March 28, 1980.
115. **Robinson**, Anthony. „Yugoslavia: Strength of Tito remains a force”. *Financial Times*, June 20, 1980.

116. **Robinson**, Anthony. „Yugoslavia”. *Financial Times*, June 20, 1980.
117. **Robinson**, Anthony. „Independent foreign policy”. *Financial Times*, June 20, 1980.
118. **Lebl**, Aleksandar. „Targets sought for Five – Year Plan.” *Financial Times*, June 20, 1980.
119. **Robinson**, Anthony. „Armed forces prepared for any eventuality”. *Financial Times*, June 20, 1980.
120. **Robinson**, Anthony. „Internal security continues to have high priority”. *Financial Times*, June 20, 1980.

1984.

121. **Buchan**, David. „A development laggard”. *Financial Times*, June 18, 1984.
122. **Buchan**, David. „Light at the end of a two-year tunnel”. *Financial Times*, June 18, 1984.
123. **Buchan**, David. „Looking to long-term solutions”. *Financial Times*, June 18, 1984.
124. **Buchan**, David. „Yugoslavia”. *Financial Times*, June 18, 1984.
125. **Lebl**, Aleksandar. „Output shows signs of recovery”. *Financial Times*, June 18, 1984.

1989.

126. „**Realism** in Yugoslavia”. *Financial Times*, March 22, 1989.
127. **Lloyd**, John. „Markovic confident of ‘making it through critical year for Yugoslavia’”. *Financial Times*, June 20, 1989.
128. **Dempsey**, Judy. „Serb’s day of triumph rouses Yugoslav fears”. *Financial Times*, June 29, 1989.
129. „**Serbs** defy ban to rally in support of Milosevic”. *Financial Times*, August 14, 1989.
130. **Buchan**, David. „Yugoslavia plans tough powers”. *Financial Times*, December 15, 1989.
131. „**Kosovo** Albanians accused of plotting armed revolt”. *Financial Times*, March 2, 1989.

1990.

132. **Dempsey**, Judy. „Violence continues in Croatia amid crackdown on Serbs”. *Financial Times*, October 1, 1990.
133. **Dempsey**, Judy; **Silber**, Laura. „Croatia and Slovenia propose new Yugoslav political structure”. *Financial Times*, October 8, 1990.

1991.

134. **Dempsey**, Judy. „Yugoslav army tries to hold the balance“. *Financial Times*, April 5, 1991.
135. **Dempsey**, Judy; **Silber**, Laura. „Yugoslav and EC politicians seek to avert civil war“. *Financial Times*, July 1, 1991.
136. **Dempsey**, Judy; **Robinson**, Anthony. „Hardline generals in federal army fail to force Slovenia into submission“. *Financial Times*, July 1, 1991.
137. **Dempsey**, Judy; **Silber**, Laura. „Yugoslav crisis deepens“. *Financial Times*, July 4, 1991.
138. **Dempsey**, Judy. „Bosnian president appeals to EC for help“. *Financial Times*, July 12, 1991.
139. **Dempsey**, Judy. „Moslems prepare to resist Greater Serbia“. *Financial Times*, July 13-14, 1991.
140. **Dempsey**, Judy. „Milosevic tightens his grip round neighbors' throats“. *Financial Times*, August 2, 1991.
141. **Silber**, Laura. „Yugoslavia 'faces tragedy' after peace talks fail“. *Financial Times*, August 5, 1991.
142. **Dempsey**, Judy. „The awful shape of things to come“. *Financial Times*, August 6, 1991.
143. **Dempsey**, Judy. „Milosevic unveils Yugoslav blueprint“. *Financial Times*, August 14, 1991.
144. **Dempsey**, Judy. „Genscher demands peace talks start in Yugoslavia“. *Financial Times*, August 15, 1991.
145. **Dempsey**, Judy. „Soviet coup's collapse seen as setback for Milosevic“. *Financial Times*, August 23, 1991.
146. „Less force, not more“. *Financial Times*, September 18, 1991.
147. **Silber**, Laura; **Dempsey**, Judy; **Gardner**, David; **Van de Krol**, Ronald. „Army moves on Croats as EC rules out troops plan“. *Financial Times*, September 20, 1991.
148. **Silber**, Laura. „Yugoslavia's reluctant reservists sent off to war“. *Financial Times*, September 24, 1991.
149. „Mesic accuses Serbia of staging coup“. *Financial Times*, October 4, 1991.
150. **Dempsey**, Judy. „Yugoslav leaders agree withdrawal from Croatia“. *Financial Times*, October 11, 1991.
151. **Dempsey**, Judy. „Between words and war“. *Financial Times*, October 12-13, 1991.

152. **Dempsey**, Judy; **Silber**, Laura. „Serbs reject call to pull army out of Croatia“. *Financial Times*, October 12-13, 1991.
153. **Dempsey**, Judy. „Last hope for a lasting peace“. *Financial Times*, November 5, 1991.
154. **Dempsey**, Judy; **Silber**, Laura. „Serbs act to set up rump Yugoslavia“. *Financial Times*, November 16/17, 1991.
155. **Silber**, Laura. „Serb refugees to occupy Croat homes“. *Financial Times*, November 22, 1991.

1992.

156. **Dempsey**, Judy. „Yugoslav army downs EC aircraft“. *Financial Times*, January 8, 1992.
157. **Dempsey**, Judy. „The beginning of a Balkan endgame“. *Financial Times*, January 13, 1992.
158. **Dempsey**, Judy. „Croatia wakes up to war hangover“. *Financial Times*, January 15, 1992.
159. **Silber**, Laura. „Serbs seize more towns in Bosnian fighting“. *Financial Times*, April 21, 1992.
160. **Silber**, Laura. „Sarajevo attack pushes Bosnia toward civil war“. *Financial Times*, April 22, 1992.
161. **Silber**, Laura; **Buchan**, David. „Serbs proclaim new Yugoslavia“. *Financial Times*, April 28, 1992.
162. **Silber**, Laura; **Blum**, Patrick. „Fresh clashes erupt in Sarajevo“. *Financial Times*, April 30, 1992.
163. **Dempsey**, Judy. „No shelter in Bosnia's battle zones“. *Financial Times*, May 12, 1992.
164. **Silber**, Laura; **Buchan**, David. „EC recalls ambassadors from Serb-dominated Yugoslavia“. *Financial Times*, May 12, 1992.
165. **Dempsey**, Judy; **Silber**, Laura; **Graham**, Robert. „Europe fears refugee influx as war spreads“. *Financial Times*, May 19, 1992.
166. **Dempsey**, Judy. „Milosevic fails to convince he is powerless“. *Financial Times*, June 8, 1992.
167. **Dempsey**, Judy. „UN troops may take airport by end of week“. *Financial Times*, June 16, 1992.
168. **Silber**, Laura. „Serbs agree to halt shelling of Sarajevo civilians“. *Financial Times*, June 26, 1992.
169. **Silber**, Laura. „Bosnians leave cellars to hail unexpected visitors“. *Financial Times*, June 29, 1992.

170. **Dempsey**, Judy; **Matthews**, Roger. „Serbs renew ‘ethnic cleansing’ policy“. *Financial Times*, August 20, 1992.

The Guardian

1980.

171. „**Tito’s** death closes a Yugoslav era“. *The Guardian*, May 5, 1980.
172. **Pick**, Hella. „Tito’s death closes a Yugoslav era“. *The Guardian*, May 5, 1980
173. **Krause**, Axel. „Post-Tito Yugoslavia: Economic stability Vital“. *The Guardian*, May 8, 1980.
174. **Pick**, Hella. „Funeral is world summit“. *The Guardian*, May 9, 1980.
175. **Pick**, Hella. „Tito buried with simple dignity“. *The Guardian*, May 9, 1980.
176. **Pick**, Hella. „Funeral is world summit“. *The Guardian*, May 9, 1980.
177. **Petrović**, Barney. „Kremlin reassures Yugoslavia on ties“. *The Guardian*, June 3, 1980.

1981.

178. **Petrović**, Barney. „Yugoslav dissident test case“. *The Guardian*, May 11, 1981.
179. **Petrović**, Barney. „Rash of trials as unrest sweeps Yugoslav republics“. *The Guardian*, May 21, 1981.
180. **Petrović**, Barney. „Yugoslavs attack economic ‘evils’“. *The Guardian*, June 26, 1981.

1982.

181. **Petrović**, Barney. „Belgrade tries balancing act“. *The Guardian*, December 7, 1982.
182. **Traynor**, Ian. „Yugoslav leaders face Kosovo rights crisis“. *The Guardian*, May 17, 1982.

1983.

183. **Petrović**, Barney. „Eagleburger flies in to help Yugoslavia“. *The Guardian*, January 1, 1983.

1987.

184. **Petrović**, Barney. „Serbs march on Belgrade to demand end to ‘terror’“. *The Guardian*, June 27, 1987.

1988.

185. **Petrović**, Barney. „Slovenian anti-army feeling grows over arrest of liberals“. *The Guardian*, June 16, 1988.

1989.

186. **Petrović**, Barney. „Yugoslavia’s leaders bow to Serbian demands“. *The Guardian*, April 20, 1989.
187. **Petrović**, Barney. „Widespread arrests rumored in Kosovo“. *The Guardian*, March 4, 1989.
188. **Traynor**, Ian. „Braking point for a country on its knees“. *The Guardian*, February 2, 1989.
189. **Magaš**, Branka. „Unhappy Kosovo“. *The Guardian*, March 31, 1989.

1990.

190. **Traynor**, Ian. „Yugoslavia’s chief sees future without the party“. *The Guardian*, January 24, 1990.
191. **Gustinčić**, Andrej. „Hopes fade for trapped Yugoslav miners“. *The Guardian*, August 28, 1990.
192. **Traynor**, Ian. „Milosevic tightens his grip on Serbia“. *The Guardian*, September 28, 1990.
193. **Traynor**, Ian. „West’s Balkan view brings dismay“. *The Guardian*, October 26, 1990.
194. **Fish**, Jim. „Fraud charges mark Bosnian elections“. *The Guardian*, November 11, 1990.
195. **Dedijer**, Vladimir. „Brave witness of the partisan war“. *The Guardian*, December 5, 1990.

1991.

196. **Traynor**, Ian; **Petrović**, Barney. „Yugoslav military piles on pressure“. *The Guardian*, May 9, 1991.
197. „How the map has changed“. *The Guardian*, May 21, 1991.
198. **Palmer**, John. „EC troika tries to salvage peace plan“. *The Guardian*, July 1, 1991.
199. **Traynor**, Ian. „Nationhood weighs heavily on deserters to Slovenia“. *The Guardian*, July 1, 1991.
200. **Vulliamy**, Ed. „Shotguns ready as defiant Slovenes dig in behind makeshift barricades“. *The Guardian*, July 1, 1991.
201. **White**, Michael. „Noises off take centre stage at summit“. *The Guardian*, July 1, 1991.

202. **Vulliamy**, Ed. „Divided Croatian town sees army as savior and enemy”. *The Guardian*, July 2, 1991.
203. **Traynor**, Ian; **Vulliamy**, Ed. „A conflict with no front line... it will be fought along ditches and dirt tracks”. *The Guardian*, July 3, 1991.
204. **Eyal**, Jonathan. „Military crackdown followed well-prepared plan”. *The Guardian*, July 3, 1991.
205. **Traynor**, Ian. „Bitter memories spur military hard man”. *The Guardian*, July 4, 1991.
206. **Young**, Hugo. „Bombast but no bombs”. *The Guardian*, July 4, 1991.
207. **Ferdinand**, Peter. „Serbs haunted by grim history”. *The Guardian*, July 4, 1991.
208. **Traynor**, Ian; **Vulliamy**, Ed. „Yugoslavia hesitates at brink”. *The Guardian*, July 4, 1991.
209. **Traynor**, Ian. „Powerful hardliners form a junta in waiting”. *The Guardian*, July 5, 1991.
210. **Vulliamy**, Ed. „War becomes phoney peace as army withdraws”. *The Guardian*, July 5, 1991.
211. **Traynor**, Ian. „Fighting erupts in Croatia”. *The Guardian*, July 8, 1991.
212. **Traynor**, Ian. „Belgrade haunted by fear of a lurking Fourth Reich”. *The Guardian*, July 9, 1991.
213. **Traynor**, Ian; **Palmer**, John. „Mutual distrust threatens Yugoslav peace accord”. *The Guardian*, July 10, 1991.
214. **Hearst**, David. „Croatian grief and anger mark the final brutality”. *The Guardian*, July 10, 1991.
215. **Palmer**, John. „EC approves Yugoslavia ceasefire observer mission”. *The Guardian*, July 11, 1991.
216. **Hearst**, David. „Division of Bosnia ‘could hold key’”. *The Guardian*, July 13, 1991.
217. **Pearce**, Edward. „Thoughts from the partisans”. *The Guardian*, July 17, 1991.
218. **Traynor**, Ian. „Croatia isolated by apparent deal to let Slovenia go”. *The Guardian*, July 20, 1991.
219. **Traynor**, Ian. „Brussels grapples with biggest blot on new European landscape”. *The Guardian*, August 2, 1991.
220. **Traynor**, Ian. „Yugoslav peace plan collapses”. *The Guardian*, August 5, 1991.
221. **Traynor**, Ian. „Dream of empire is nightmare for neighbors”. *The Guardian*, August 6, 1991.
222. **Traynor**, Ian. „Croats switch to offensive strategy as safeguard”. *The Guardian*, August 7, 1991.
223. **Traynor**, Ian. „Yugoslav foes agree truce in ethnic conflict”. *The Guardian*, August 7, 1991.
224. **Traynor**, Ian. „Communist old guard stirs the nationalist pot”. *The Guardian*, August 15, 1991.
225. **Kent**, Gregory. „Serbia’s iron fist”. *The Guardian*, August 23, 1991.
226. **Traynor**, Ian. „Serbian leader refuses to endorse EC truce plan”. *The Guardian*, August 30, 1991.
227. **Traynor**, Ian. „Serbs and Croats open way for EC peace monitors”. *The Guardian*, September 2, 1991.
228. **Hoare**, Quentin. „Might cannot be right”. *The Guardian*, September 6, 1991.
229. **Vulliamy**, Ed. „Zebras prowl Yugoslav jungle”. *The Guardian*, September 18, 1991.
230. **Palmer**, John. „European ministers set to endorse peacekeepers”. *The Guardian*, September 18, 1991.
231. „Now it is a different sort of war”. *The Guardian*, September 21, 1991.
232. **Traynor**, Ian. „Yugoslav army told to desert”. *The Guardian*, September 21, 1991.
233. **Vulliamy**, Ed. „Serbian militias weave through unmarked tracks to target Croatia’s strategic towns”. *The Guardian*, September 23, 1991.
234. **Hearst**, David. „Carrington optimistic as Serbian advance halts”. *The Guardian*, September 27, 1991.
235. **Hearst**, David. „Yugoslavia’s founding father gone but not forgotten”. *The Guardian*, October 1, 1991.
236. **Hearst**, David. „War looms in Bosnia after Serbs ordered to mobilize”. *The Guardian*, October 3, 1991.
237. **Hearst**, David. „Greater Serbia arrives at the bottom of the garden”. *The Guardian*, October 3, 1991.
238. **Hearst**, David. „Three way split”. *The Guardian*, October 4, 1991.
239. **Palmer**, John. „Community gives embargo ultimatum to Yugoslavia”. *The Guardian*, October 7, 1991.
240. **Hearst**, David; **Brown**, Derek. „Rocket attack on Croatian palace”. *The Guardian*, October 8, 1991.

241. **Brown**, Derek. „Yugoslav economy splinters into chaos”. *The Guardian*, October 11, 1991.
242. **Traynor**, Ian. „Slovenia and Croatia may win international recognition”. *The Guardian*, October 11, 1991.
243. **Sullivan**, Kevin. „This is not a war: it's just destruction and robbery”. *The Guardian*, October 12, 1991.
244. **Vulliamy**, Ed. „Bombardments stop EC convoy taking food to besieged Croats”. *The Guardian*, October 12, 1991.
245. **Vulliamy**, Ed. „EC convoy rolls into siege city”. *The Guardian*, October 14, 1991.
246. **Brown**, Derek. „Truce as Bosnia hails sovereignty”. *The Guardian*, October 16, 1991.
247. **Vulliamy**, Ed. „Croatian extremist militia seizes military initiative”. *The Guardian*, October 16, 1991.
248. **Brown**, Derek; **Vulliamy**, Ed; **Traynor**, Ian. „Street battles in final thrust for Vukovar”. *The Guardian*, October 18, 1991.
249. **Vulliamy**, Ed. „Vukovar, a city of cellars”. *The Guardian*, October 21, 1991.
250. **Brown**, Derek. „Awaiting the spark that reignites ancient animosities”. *The Guardian*, October 21, 1991.
251. **Brown**, Derek. „Serbian schizophrenia”. *The Guardian*, October 23, 1991.
252. **Vulliamy**, Ed. „Croats take aim as exhaustion and winter wear down federal advance”. *The Guardian*, October 24, 1991.
253. **Chazan**, Yigal. „Serbians disown Milosevic's war against Croatia”. *The Guardian*, October 30, 1991.
254. **Vulliamy**, Ed. „Sinking star in land of political football”. *The Guardian*, November 1, 1991.
255. **Vulliamy**, Ed; **Huić**, Davor. „Food flotilla relieves Dubrovnik”. *The Guardian*, November 1, 1991.
256. **O'Kane**, Maggie. „The waiter stayed on to fight, but it was his son, his daughter and his wife who died”. *The Guardian*, November 4, 1991.
257. **Traynor**, Ian; **Tomforde**, Anna. „No mercy for Croatia in new offensive”. *The Guardian*, November 4, 1991.
258. **Traynor**, Ian. „Serbian onslaught brings Vukovar close to defeat”. *The Guardian*, November 5, 1991.
259. **Traynor**, Ian. „Serbs under attack as EC talks founder”. *The Guardian*, November 6, 1991.
260. **Wolf**, Julie; **Traynor**, Ian. „Yugoslav peace talks close to collapse”. *The Guardian*, November 6, 1991.
261. **Traynor**, Ian. „Sanctions unlikely to bring Serbia to heel”. *The Guardian*, November 8, 1991.
262. **O'Kane**, Maggie. „Colonel promises to end Dubrovnik siege”. *The Guardian*, November 11, 1991.
263. **Traynor**, Ian. „Talking looks preferable as Bosnia enters the picture”. *The Guardian*, November 14, 1991.
264. **Stojanović**, Dušan. „Shell-shocked survivors emerge from fallen city”. *The Guardian*, November 19, 1991.
- 1992.**
265. **Stephen**, Chris. „Yugoslav army may kill UN plan”. *The Guardian*, January 1, 1992.
266. **Wilkes**, Kathleen. „Self determination in Yugoslavia”. *The Guardian*, January 3, 1992.
267. **Traynor**, Ian. „Croats and Serbs agree to UN truce”. *The Guardian*, January 3, 1992.
268. **Farsides**, Paulette. „Two ways of looking at history”. *The Guardian*, January 3, 1992.
269. **Benn**, Melissa. „Blood and lipstick”. *The Guardian*, January 23, 1992.
270. **Palmer**, John. „EC will send monitors to Bosnia referendum”. *The Guardian*, February 18, 1992.
271. **Chazan**, Yigal. „War-weary Serbs prepare a warm welcome for UN force”. *The Guardian*, February 25, 1992.
272. **Pick**, Hella. „Yugoslav peace plan 'too costly'”. *The Guardian*, February 25, 1992.
273. **Chazan**, Yigal. „Milosevic sees Serbian victory in deployment of UN forces”. *The Guardian*, February 28, 1992.
274. **Smith**, Helena. „Macedonia boycott hits EC partners”. *The Guardian*, February 29, 1992.
275. **Chazan**, Yigal. „Bosnian Muslim opt to go it alone”. *The Guardian*, March 2, 1992.
276. **Traynor**, Ian. „Croatian havoc may save Bosnia from bloodbath”. *The Guardian*, March 5, 1992.
277. **Woollacott**, Martin. „Avoiding a tragic finale to the Slav follies”. *The Guardian*, March 7, 1992.
278. **Chazan**, Yigal. „Tension rises as Yugoslav army is told to leave Bosnian town”. *The Guardian*, March 27, 1992.

279. **Traynor**, Ian. „Muslim seek UN protection”. *The Guardian*, March 28, 1992.
280. **Traynor**, Ian. „Refugees suffer as politicians try to carve up Bosnia”. *The Guardian*, April 13, 1992.
281. **Traynor**, Ian. „The bloody agony”. *The Guardian*, April 25, 1992.
282. **O’Kane**, Maggie. „Romantic in a land where love doesn’t live any more”. *The Guardian*, April 27, 1992.
283. **Traynor**, Ian. „Bosnia fighting abates as Serbs avert sanctions”. *The Guardian*, April 27, 1992.
284. **O’Kane**, Maggie. „Tent cities go up for hungry Bosnians”. *The Guardian*, April 29, 1992.
285. **Traynor**, Ian. „Sarajevo buries its dead as bullets fly”. *The Guardian*, May 9, 1992.
286. **Traynor**, Ian. „Sarajevo’s destruction at the hands of Serbia”. *The Guardian*, May 11, 1992.
287. **Traynor**, Ian. „The slow but sure sacking of Sarajevo”. *The Guardian*, May 11, 1992.
288. **Traynor**, Ian. „Angry EC to pull ambassadors out of Serbia”. *The Guardian*, May 12, 1992.
289. **O’Kane**, Maggie. „Save Sarajevo, Mr Major”. *The Guardian*, May 22, 1992.
290. **Palmer**, John. „West considers sending military force to Bosnia”. *The Guardian*, May 25, 1992.
291. **Palmer**, John. „West may intervene in Bosnia”. *The Guardian*, May 25, 1992.
292. **Traynor**, Ian. „Sarajevo telephone links cut as UN convoy arrives”. *The Guardian*, June 12, 1992.
293. **Pick**, Hella. „Nato forces to help with Sarajevo airlift”. *The Guardian*, June 17, 1992.
294. **Pick**, Hella. „Carrington plans peace talks in Sarajevo”. *The Guardian*, June 30, 1992.
295. **Traynor**, Ian. „Western governments fiddle while Bosnia burns”. *The Guardian*, July 11, 1992.
296. **Traynor**, Ian. „Talks face reality of break-up of Bosnia”. *The Guardian*, August 25, 1992.
297. **Traynor**, Ian. „Sarajevo market atrocity”. *The Guardian*, August 31, 1992.

The Independent **1989.**

298. **Tanner**, Marcus. „Kosovo crippled by strike as tanks patrol capital”. *The Independent*, February 27, 1989.
299. **Tanner**, Marcus. „Troops pour into Kosovo as Serbian nation protests”. *The Independent*, March 1, 1989.

1990.

300. **Tanner**, Marcus. „Yugoslav government continues after Communists self-destruct”. *The Independent*, January 1, 1990.
301. **Tanner**, Marcus. „Serbia erects trade barriers”. *The Independent*, October 24, 1990.

1991.

302. **Rikanović**, Svetozar. „Viable solutions in Yugoslavia”. *The Independent*, March 19, 1991.
303. **Barber**, Tony. „Yugoslavia draws up new borders of hate”. *The Independent*, March 24, 1991.
304. **Freedman**, Lawrence. „When hindering a divorce hastens domestic violence”. *The Independent*, June 26, 1991.
305. „**A broader** vision of Yugoslavia”. *The Independent*, June 27, 1991.
306. **Gustinčić**, Andrej. „Federal barracks under siege”. *The Independent*, July 1, 1991.
307. **Barber**, Tony. „Army high command ‘in confusion’”. *The Independent*, July 1, 1991.
308. **Barber**, Tony; **Tanner**, Marcus ; **Wise**, Michael. „Yugoslav military set to split”. *The Independent*, July 2, 1991.
309. **Barber**, Tony. „Yugoslav president assails his generals”. *The Independent*, July 2, 1991.
310. **Bellamy**, Christopher. „Federal troops have ‘secret plan’”. *The Independent*, July 4, 1991.
311. **Davy**, Richard. „Old fault-lines reappear”. *The Independent*, July 4, 1991.
312. **Barber**, Tony. „Belgrade leaders ignored”. *The Independent*, July 4, 1991.
313. **Mastnak**, Tomaž. „Blood at Europe’s margins”. *The Independent*, July 5, 1991.
314. „**The EC’s** role in Yugoslavia”. *The Independent*, July 11, 1991.
315. **Tanner**, Marcus. „Ethnic war threatens EC peace plan”. *The Independent*, July 12, 1991.

316. **Richards**, Charles. „Belgrade pulls troops from Slovenia”. *The Independent*, July 19, 1991.
317. **Champion**, Marc. „Croatia breaks of talks”. *The Independent*, July 24, 1991.
318. **Champion**, Marc. „Duke of the Chetniks opts for ‘amputation’”. *The Independent*, July 30, 1991.
319. **Meares**, Richard. „Families at war split by old feuds”. *The Independent*, August 2, 1991.
320. **Crawshaw**, Steve; **Tanner**, Marcus. „Yugoslav civil war spreads”. *The Independent*, August 2, 1991.
321. **Tanner**, Marcus. „Croats elect war cabinet”. *The Independent*, August 4, 1991.
322. **Eisenhammer**, John; **Tanner**, Marcus. „Sanctions against Serbia urged”. *The Independent*, August 6, 1991.
323. **Tanner**, Marcus. „Bosnia calls for vote to resist Serbs”. *The Independent*, August 15, 1991.
324. **LeBor**, Adam. „I’ve tried everything to avoid this war”. *The Independent*, August 21, 1991.
325. **Usborne**, David. „Twelve welcome Yugoslavia talks”. *The Independent*, August 21, 1991.
326. **Champion**, Marc. „Croats destroy federal tanks in Osijek siege”. *The Independent*, August 23, 1991.
327. **Champion**, Marc; **Tanner**, Marcus. „Serbian net tightens around the Croats”. *The Independent*, August 23, 1991.
328. **LeBor**, Adam. „The Serbs want to kill everyone who isn’t Serbian. It’s worse than 1944”. *The Independent*, August 27, 1991.
329. **LeBor**, Adam. „Hungary ready ‘to use a force on the border’”. *The Independent*, August 30, 1991.
330. **Tanner**, Marcus. „Mothers condemn Yugoslav war”. *The Independent*, August 30, 1991.
331. **Tanner**, Marcus. „Heavy fighting in Croatia”. *The Independent*, August 31, 1991.
332. **Champion**, Marc. „Yugoslav colonel gives lesson in army’s tactics”. *The Independent*, August 31, 1991.
333. „Nationalism’s darker side”. *The Independent*, August 31, 1991.
334. **Tanner**, Marcus. „Lord Carington’s wins swift backing”. *The Independent*, September 4, 1991.
335. **Tanner**, Marcus; **Usborne**, David. „Europe may use force in Yugoslavia”. *The Independent*, September 17, 1991.
336. **Usborne**, David. „EC pulls back from sending troops to Yugoslavia”. *The Independent*, September 20, 1991.
337. **Champion**, Marc; **Tanner**, Marcus. „Yugoslav troops told to mutiny”. *The Independent*, September 21, 1991.
338. **Arscherson**, Neal. „Where barbarity and arrogance walk hand in hand”. *The Independent*, September 22, 1991.
339. **Champion**, Marc. „Croats are calm as shells rain down on them”. *The Independent*, September 23, 1991.
340. **Champion**, Marc. „Croatia hit by cluster bombs”. *The Independent*, September 25, 1991.
341. **Tanner**, Marcus. „Serbs and Muslims clash in Bosnia”. *The Independent*, September 25, 1991.
342. **Champion**, Marc. „Send us guns... I want to fight”. *The Independent*, October 7, 1991.
343. **Champion**, Marc. „Yugoslav jets bomb Zagreb”. *The Independent*, October 8, 1991.
344. **Usborne**, David. „Talks founder on Serbian demands”. *The Independent*, October 15, 1991.
345. **Davison**, Phil. „Bosnian move set to spark new conflict”. *The Independent*, October 16, 1991.
346. **Richards**, Charles. „The answer from Belgrade is war”. *The Independent*, October 17, 1991.
347. **Usborne**, David. „EC draws up plan for new Yugoslavia”. *The Independent*, October 18, 1991.
348. **Richards**, Charles. „Militant Serbs in Bosnia raise political stakes”. *The Independent*, October 23, 1991.
349. **Davison**, Phil. „Croats refuse to surrender”. *The Independent*, October 28, 1991.
350. **Lambert**, Sarah. „EC tells Serbs to stop war or face sanctions”. *The Independent*, October 29, 1991.
351. **Tanner**, Marcus. „Foreigners really to Croatian flag”. *The Independent*, October 31, 1991.
352. **Lambert**, Sarah. „EC prepares sanctions list”. *The Independent*, November 2, 1991.
353. **Davison**, Phil. „Croats flee to Dubrovnik’s old fortresses”. *The Independent*, November 5, 1991.
354. „Last hopes at the Hague”. *The Independent*, November 5, 1991.
355. **Lambert**, Sarah. „Fighting makes ‘farce’ of peace talks”. *The Independent*, November 6, 1991.

356. **Champion**, Marc. „Belgrade fans war hysteria among Serbs“. *The Independent*, November 6, 1991.
 357. **Barber**, Tony. „EC embargo is unlikely to halt Yugoslav war“. *The Independent*, November 7, 1991.
 358. **Cathcart**, Brian. „Don't we know there's a war on?“. *The Independent*, November 10, 1991
 359. **Enkins**, Peter. „No new ways to halt this old slivovitz war“. *The Independent*, November 12, 1991.
 360. **Champion**, Marc. „War from rooftops to sewers“. *The Independent*, November 14, 1991
 361. **Tanner**, Marcus. „Yugoslav army starts new offensive“. *The Independent*, November 15, 1991.
 362. „Into the war zone, armed with charm – profile: Lord Carrington, a treasure on loan from Christie's“. *The Independent*, November 16, 1991.
 363. **Barber**, Tony. „Grim logic of war“. *The Independent*, November 17, 1991.
 364. **Ascherson**, Neal. „First, let's listen to what Serbs and Croats say“. *The Independent*, November 17, 1991.
 365. **Tanner**, Marcus. „Zagreb on verge of civil war“. *The Independent*, November 23, 1991
 366. **Champion**, Marc. „The slow death of Vukovar“. *The Independent*, November 24, 1991.
 367. **Tanner**, Marcus. „Osijek awaits its 'liberation', paralysed by fear“. *The Independent*, November 25, 1991.
 368. **Doyle**, Leonard. „UN set for Yugoslav peace force“. *The Independent*, November 28, 1991.
 369. **Tanner**, Marcus. „Lean times for the dogs of war“. *The Independent*, November 29, 1991.
 370. **Tanner**, Marcus. „Bosnia independence vote sparks new fears“. *The Independent*, December 30, 1991.
- 1992.**
371. **Tanner**, Marcus. „UN peacekeeping plan splits Serbs“. *The Independent*, January 7, 1992.
 372. **Doyle**, Leonard. „UN to send peacekeeping officers into Yugoslavia“. *The Independent*, January 7, 1992.
 373. **Tanner**, Marcus. „Defence chief quits amid Serb feud“. *The Independent*, January 9, 1992.
 374. **Tanner**, Marcus. „Plebiscite row fuels tension in Bosnia“. *The Independent*, January 20, 1992.
 375. **Crawshaw**, Steve. „Defiant Bosnia heads for showdown“. *The Independent*, January 23, 1992.
 376. **Tanner**, Marcus. „Serbs squeeze Bosnians to deter independence moves“. *The Independent*, January 30, 1992.
 377. **Tanner**, Marcus. „Defiant Krajina calls for referendum on UN plan“. *The Independent*, February 11, 1992.
 378. **Tanner**, Marcus. „UN plan unites Serb and Croat militants“. *The Independent*, February 14, 1992.
 379. **Tanner**, Marcus. „Croatia seizes its chance to build an army“. *The Independent*, February 17, 1992.
 380. **Doyle**, Leonard. „UN leaves talks on Yugoslavia to Lord Carrington“. *The Independent*, February 20, 1992.
 381. **Heritage**, Timothy. „Bosnian leaders call on Yugoslav army to leave“. *The Independent*, February 25, 1992.
 382. **Tanner**, Marcus. „Bosnia on brink of civil war“. *The Independent*, March 3, 1992.
 383. **Tanner**, Marcus; **Crawshaw**, Steve. „Muslims sceptical about Bosnia truce“. *The Independent*, March 5, 1992.
 384. **Crawshaw**, Steve. „Bosnians march in peace rally“. *The Independent*, March 6, 1992.
 385. **Crawshaw**, Steve. „Bosnia's ethnic leaders agree a three-way split“. *The Independent*, March 19, 1992.
 386. **Clough**, Patricia. „The battle over communism's lost soul“. *The Independent*, March 22, 1992.
 387. **Tanner**, Marcus. „Bosnian clashes cast doubt on UN peace plan“. *The Independent*, March 27, 1992.
 388. **Tanner**, Marcus. „Thousands of Bosnians flee from the threat of conflict“. *The Independent*, March 30, 1992.
 389. **Tanner**, Marcus; **Lambert**, Sarah. „EC attempts to avert civil war in Bosnia“. *The Independent*, March 31, 1992.
 390. **Tanner**, Marcus. „Sarajevo panic as town falls to Serbian militia“. *The Independent*, April 10, 1992.
 391. **Lekić**, Slobodan. „Sarajevo lives 'worst day in its history'“. *The Independent*, April 22, 1992.

392. **Tanner**, Marcus. „Old spirit of Sarajevo undergoes trial by fire“. *The Independent*, April 26, 1992.
393. **Gustinčić**, Andrej. „First-floor regulars face Mostar Furies“. *The Independent*, April 30, 1992.
394. **Sherman**, Alfred. „The worst is yet to come in Bosnia“. *The Independent*, April 30, 1992.
395. **Barber**, Tony. „Shooting punctures Bosnian ceasefire“. *The Independent*, May 7, 1992.
396. **Crawshaw**, Steve. „Tudjman ‘agreed to carve-up of Bosnia‘“. *The Independent*, May 15, 1992.
397. **Crawshaw**, Steve. „Historic city threatened by bombardment“. *The Independent*, May 15, 1992.
398. **Tanner**, Marcus. „Serbs take child refugees from parents“. *The Independent*, May 21, 1992.
399. **Doyle**, Leonard. „UN ready to rule on Belgrade sanctions“. *The Independent*, May 25, 1992.
400. **Tanner**, Marcus. „‘Smell of death’ as Bosnian offensive fails“. *The Independent*, June 10, 1992.
401. **Tanner**, Marcus. „UN convoy heads for Sarajevo“. *The Independent*, June 11, 1992.
402. **Pain**, Hugh. „Food trucks enter Dobrinja at last“. *The Independent*, July 13, 1992.
403. **Barber**, Tony. „Ambush blocks UN aid convoy in Bosnia“. *The Independent*, July 27, 1992.
404. **Doyle**, Leonard. „Muslims ‘slaughter their own people‘“. *The Independent*, August 22, 1992.
405. **Davison**, Phil. „Ancient treasures destroyed“. *The Independent*, August 27, 1992.
406. **Fisk**, Robert. „Bosnia talks come too late for refugees“. *The Independent*, August 27, 1992.

International Herald Tribune

1980.

407. **Reston**, James. „Kennan on Yugoslavia“. *International Herald Tribune*, February 11, 1980.
408. **Claiborne**, William. Marshal Tito is dead at 87“. *International Herald Tribune*, May 5, 1980.
409. „Tito: bold revolutionary one of the century’s most enduring leaders“. *International Herald Tribune*, May 5, 1980.
410. „Tito, 1892-1980“. *International Herald Tribune*, May 6, 1980.
411. **Sulzberger**, Cyrus Leo. „Yugoslavia between West and East“. *International Herald Tribune*, July 11, 1980.

1991.

412. „Europe and Yugoslavia“. *International Herald Tribune*, March 19, 1991.
413. **Engelberg**, Stephen. „Yugoslav puzzle: Will the army fight? Or will it shatter?“. *International Herald Tribune*, March 19, 1991.
414. **Dole**, Bob. „Stop giving foreign aid to communist diehards“. *International Herald Tribune*, March 19, 1991.
415. **Dobbs**, Michael. „Serbian leader is a victor, for now“. *International Herald Tribune*, September 23, 1991.

1992.

416. **Harden**, Blaine. „For Croatia, Bitter price of recognition“. *International Herald Tribune*, January 16, 1992
417. **Harden**, Blaine. „Yugoslav army is blamed for systematic atrocities“. *International Herald Tribune*, January 17, 1992
418. **Harden**, Blaine. „In Bosnia-Herzegovina, fears of coming Armageddon grow“. *International Herald Tribune*, April 18, 1992.
419. **Harden**, Blaine. „Serbs refuse to quit Bosnia“. *International Herald Tribune*, April 30, 1992.
420. **Harden**, Blaine. „U.S. joins EC in increasing the pressure on Belgrade“. *International Herald Tribune*, May 13, 1992.
421. **Lewis**, Paul. „Serbia, facing sanctions, offers cooperation“. *International Herald Tribune*, May 27, 1992.
422. **Laber**, Jeri; **Nizich**, Ivana. „Serbia should have to answer for its war crimes“. *International Herald Tribune*, May 27, 1992.
423. **Harden**, Blaine. „Serbs said to gain as 2-day-old truce fails in Sarajevo“. *International Herald Tribune*, June 18, 1992.
424. **Harden**, Blaine. „Serbian captivity: One Croat’s nightmare account“. *International Herald Tribune*, July 31, 1992.
425. **Harden**, Blaine. „In Sarajevo, peace pact triggers fear, not hope“. *International Herald Tribune*, August 29-30, 1992.
426. **Harden**, Blaine. „As Gorazde siege ends, 7 die in Sarajevo“. *International Herald Tribune*, August 31, 1992.

New Statesman**1980.**

427. **Magaš**, Branka. „Tito's deluge: can the new leaders solve the country's economic problems?“. *New Statesman*, January 25, 1980.

The Observer**1980.**

428. **Lederer**, Lajos. „Yugoslav army on alert but Moscow will stay out“. *The Observer*, January 20, 1980.
429. **Crankshaw**, Edward. „Tito, giant of the Balkans“. *The Observer*, February 17, 1980.
430. **Ristić**, Peter. „Yugoslavs look to the future“. *The Observer*, February 17, 1980.
431. **Frankland**, Mark. „Fears on Yugoslavs' ageing armory“. *The Observer*, March 23, 1980.
432. **Ristić**, Peter. „Crackdown on Yugoslav professors“. *The Observer*, July 7, 1980.
433. **Ristić**, Peter. „Yugoslav writers push for freedom“. *The Observer*, October 12, 1980.

1981

434. „**Yugoslav** dons lose their jobs“. *The Observer*, January 11, 1981.
435. **Lederer**, Lajos. „Power pact on Danube“. *The Observer*, January 18, 1981.

1989.

436. **Frankland**, Mark. „Heading for a break-up“. *The Observer*, April 9, 1989.

1991.

437. **Sweeney**, John. „Red Mussolini puts his faith in stormtroopers“. *The Observer*, March 17, 1991.
438. **Sweeney**, John. „Slobo is down but not out after a very Balkan 'coup'“. *The Observer*, March 24, 1991.
439. **Sweeney**, John. „Hour of reckoning comes as nations cry freedom“. *The Observer*, June 30, 1991.
440. **Frankland**, Mark. „Bitter past fuels a strong man's journey to war“. *The Observer*, June 30, 1991.
441. **Sweeney**, John; **Frankland**, Mark. „Brute farce without a script“. *The Observer*, July 7, 1991.
442. **Frankland**, Mark. „Croats look for sweet revenge“. *The Observer*, July 14, 1991.

443. **Silber**, Laura. „Serbs succumb to sabre-rattling dream“. *The Observer*, August 4, 1991.

444. **Thorpe**, Nick. „Bosnia dragged into the blood-bath“. *The Observer*, September 15, 1991.

445. **Wapshott**, Nicholas. „Thatcher stifled on call to arms“. *The Observer*, September 22, 1991.

446. **Thorpe**, Nick. „Croatia digs in for long war“. *The Observer*, October 13, 1991.

447. „**Twin** dogs of a dirty war“. *The Observer*, November 10, 1991.

448. **Clark**, Victoria. „German ghost feeds Serb appetite for war“. *The Observer*, November 10, 1991.

449. **Clark**, Victoria. „The war according to Shane, Irishman for a free Croatia“. *The Observer*, November 24, 1991.

1992.

450. **Clark**, Victoria. „Croats fear the war is far from over“. *The Observer*, January 19, 1992.

451. **Clark**, Victoria. „Last frontiersmen set to resist Croatia's revenge“. *The Observer*, February 16, 1992.

452. **Clark**, Victoria. „Tragic and thrice-divided land that is running on kiwi juice“. *The Observer*, February 23, 1992.

453. **Gilbert**, Martin. „Tito: Did Churchill back the wrong man?“. *The Observer*, March 1, 1992.

454. **Thorpe**, Nick. „Bosnia votes to stop another bloodbath“. *The Observer*, March 2, 1992.

455. **Clark**, Victoria. „Grenades in the casino make peace a gamble“. *The Observer*, March 7, 1992.

456. **Hollis**, Jack. „Shattering the partisan myth“. *The Observer*, March 8, 1992.

457. **Thorpe**, Nick. „Panic as Muslims threaten to blow up dam“. *The Observer*, April 12, 1992.

458. **Thorpe**, Nick. „Gunmen cripple infant Bosnia“. *The Observer*, April 12, 1992.

459. **Smith**, Colin. „The spectre of Beirut descends on Bosnia“. *The Observer*, May 3, 1992.

460. **Clark**, Victoria. „This is not Kuwait or World War III so we will stand by and do nothing“. *The Observer*, May 24, 1992.

461. **Wapshott**, Nicholas; **Hippisley**, Christina. „Serbs face wrath of the West“. *The Observer*, May 24, 1992.

462. **Smith**, Colin. „A city slowly bludgeoned to death“. *The Observer*, June 14, 1992.

463. **MacKenzie**, Lewis. „A general who fights for peace“. *The Observer*, July 26, 1992.

The Sunday Telegraph

1991.

464. **Montgomery**, Michael; **Laurence**, Charles. „Rival Balkan republics are put on war footing“. *The Sunday Telegraph*, March 17, 1991.
465. **Branson**, Louise. „Serb forces take to streets as Yugoslavia is declared ‘dead’“. *The Sunday Telegraph*, March 17, 1991.
466. **Lodge**, Robin. „Slovenes awake to armed reality“. *The Sunday Telegraph*, June 30, 1991.
467. **Johnson**, Boris. „Brussels keeps dream alive“. *The Sunday Telegraph*, June 30, 1991.
468. **Lodge**, Robin. „All victims in Yugoslavia’s relentless slide to disaster“. *The Sunday Telegraph*, July 7, 1991.
469. **Smiley**, Xan. „Americans left baffled by the dis-united states“. *The Sunday Telegraph*, July 7, 1991.
470. „**Balkans** not our business“. *The Sunday Telegraph*, August 4, 1991.
471. **Coughlin**, Con. „EC’s split bringing Beirut to Balkans“. *The Sunday Telegraph*, September 22, 1991.

1992.

472. **Sherwell**, Philip. „Serbia’s warlords walk tall in benighted Bosnia“. *The Sunday Telegraph*, April 26, 1992.
473. **Campbell**, Christy. „Air assault on Sarajevo must be ‘swift and sure’ “. *The Sunday Telegraph*, June 28, 1992.

The Sunday Times

1980.

474. **Dobbs**, Michael. „Father Tito may be going but it’s ‘long live Titism’“. *The Sunday Times*, February 12, 1980.
475. **Hitchens**, Christopher. „Tito’s people“. *The Sunday Times*, February 24, 1980.
476. **Heikal**, Mohammed. „The evening thoughts of an embattled nightingale“. *The Sunday Times*, March 2, 1980.
477. **Dobbs**, Michael. „Backstage of Tito’s funeral: President Brezhnev ‘would do anything for peace’ but, so sorry, he couldn’t accept the invitati-

on to Malta. He was rather busy ...“. *The Sunday Times*, May 11, 1980.

1991.

478. **Stone**, Norman. „What history joined together is now ready to split at seams“. *The Sunday Times*, June 30, 1991.
479. **Branson**, Louise; **Glover-James**, Ian; **Millar**, Peter. „Yugoslavia has been to the brink many times in the past five years but now it has finally been pushed into all-out warfare – and the brutality of backlash has stunned the world“. *The Sunday Times*, June 30, 1991.
480. „**The end** of Yugoslavia“. *The Sunday Times*, June 30, 1991.
481. **Branson**, Louise. „Milosevic warns Serbs to get ready for war“. *The Sunday Times*, July 7, 1991.
482. **Branson**, Louise. „Yugoslavia’s war fever spills into the home“. *The Sunday Times*, August 11, 1991.
483. **Roberts**, Andrew. „We shouldn’t play policemen in Croatia“. *The Sunday Times*, September 15, 1991.
484. **Allen-Mills**, Tony. „Hate puts a fatal alarm clock on Croatia“. *The Sunday Times*, September 22, 1991.
485. **Green**, Peter. „Siege darkness falls on Dubrovnik“. *The Sunday Times*, November 17, 1991.

1992.

486. **Millar**, Peter. „A deadly Balkans game of Diplomacy“. *The Sunday Times*, January 5, 1992.
487. **Glover-James**, Ian. „Britain to send 1,000 to Serbia“. *The Sunday Times*, February 23, 1992.
488. **Landay**, Jonathan; **Branson**, Louise. „Besieged Sarajevo braced for onslaught“. *The Sunday Times*, April 26, 1992.
489. **Branson**, Louise. „Yugoslav troops capture Bosnian leader“. *The Sunday Times*, May 3, 1992.
490. **Allen-Mills**, Tony. „Refugee alert in Europe as 1.5m flee war“. *The Sunday Times*, May 17, 1992.
491. **Lynden**, Aernout van. „Battered, burning Sarajevo struggles to bury its dead“. *The Sunday Times*, June 14, 1992.
492. **Palmer**, Richard. „Woman of war join Sarajevo’s tragedy“. *The Sunday Times*, July 26, 1992.

The Times**1980.**

493. **Palmer**, John. „Yugoslavia signs pact with EEC”. *The Times*, February 25, 1980.
494. **Pick**, Hella. „Tito suffering from pneumonia”. *The Times*, February 25, 1980.
495. **Maclean**, Fitzroy. „The ruthless fighter who kept Russia at bay”. *The Times*, February 29, 1980.
496. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslavia in mourning as Tito loses his last battle”. *The Times*, May 5, 1980.
497. „**Marshal** Tito: communist leader who won independence for his country and defied Stalin”. *The Times*, May 5, 1980.
498. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslavia: the future without a father figure”. *The Times*, May 5, 1980.
499. **Trevisan**, Dessa. „Tito’s widow returns from obscurity to pay final tribute”. *The Times*, May 6, 1980.
500. „**Washington** vexed at criticism”. *The Times*, May 7, 1980.
501. **Maclean**, Fitzroy. „Yugoslavia’s collective leadership calmly sets helm on course followed by Tito”. *The Times*, May 9, 1980.
502. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav academics urge amnesty for verbal critics”. *The Times*, June 3, 1980.
503. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav seek better relations with Russia”. *The Times*, June 10, 1980.
504. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav academics urge amnesty for verbal critics”. *The Times*, June 12, 1980.

1982.

505. „**Albanian** leader ‘was a spy’”. *The Times*, November 11, 1982.

1990.

506. **Trevisan**, Dessa; **Bassett**, Richard. „Croats walk out as army vows to defend communism”. *The Times*, February 1, 1990.

1991.

507. **Boyes**, Roger; **Trevisan**, Dessa. „Serbs split in hostile camps”. *The Times*, March 12, 1991.
508. **Boyes**, Roger; **Trevisan**, Dessa. „Serbs lose faith in Milosevic”. *The Times*, March 12, 1991.

509. **Boyes**, Roger; **Trevisan**, Dessa. „Triumphant Serbs seek downfall of government”. *The Times*, March 14, 1991.
510. **Boyes**, Roger; **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav opposition calls for government to resign”. *The Times*, March 15, 1991.
511. **Boyes**, Roger. „Big Macs feed yuppie revolt”. *The Times*, March 17, 1991.
512. **Boyes**, Roger; **Trevisan**, Dessa. „Serbs rattle their sabers as presidency collapses”. *The Times*, March 18, 1991.
513. **Boyes** Roger; **Trevisan**, Dessa. „Serbian leader puts fate of his party before nation”. *The Times*, March 18, 1991.
514. **Trevisan**, Dessa. „Serbs push Yugoslavia to the edge of civil war”. *The Times*, March 19, 1991.
515. **Trevisan**, Dessa. „Serbs push Yugoslavia to the edge of civil war.” *The Times*, March 19, 1991.
516. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav tensions eased as army puts off intervention”. *The Times*, March 20, 1991.
517. „**Yugoslav** leaders reach deal”. *The Times*, March 27, 1991.
518. **Trevisan**, Dessa. „Croat police given army ultimatum”. *The Times*, April 3, 1991.
519. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „More troops deployed in Croatia”. *The Times*, April 4, 1991.
520. **Judah**, Tim. „Serbin villages on alert”. *The Times*, April 5, 1991.
521. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Fire bombing of army club adds to Croatian tension”. *The Times*, April 11, 1991.
522. **Boyes**, Roger. „Serbian leader stirs up revolt”. *The Times*, April 13, 1991.
523. **Boyes**, Roger; **Trevisan**, Dessa. „Feare of martial law in Yugoslavia” *The Times*, April 13, 1991.
524. **Trevisan**, Dessa; **Prentice**, Eve-Ann. „Titos ghost widens Serbo-Croat divide”. *The Times*, April 30, 1991.
525. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Fear and hate grip rebel Serb Village”. *The Times*, May 6, 1991.
526. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Yugoslav army on alert after soldier dies in riot”. *The Times*, May 7, 1991.
527. **Boyes**, Roger. „Yugoslav army ready to hold line as federal defences crumble”. *The Times*, May 8, 1991.

528. **Trevisan**, Dessa; **Binyon**, Michael. „Yugoslavia fears grow as army goes on alert“. *The Times*, May 8, 1991.
529. **Boyes**, Roger. „Tito partisan and priest's son duel over future of Yugoslavia“. *The Times*, May 9, 1991.
530. **Frost**, Bill. „British tourists move to safety“. *The Times*, May 9, 1991.
531. **Millar**, Peter. „Europe's final frontier“. *The Times*, May 9, 1991.
532. **Boyes**, Roger. „The arms flow in for Serbs and Croats“. *The Times*, May 10, 1991.
533. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Tudjman turns his back on Belgrade peace agreement“. *The Times*, May 10, 1991.
534. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Serbs veto election of Croat as president“. *The Times*, May 16, 1991.
535. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Rescue plan as Croats vote for independence“. *The Times*, May 20, 1991.
536. **Boyes**, Roger. „Soviet refugee legions poised to overrun eastern Europe“. *The Times*, May 21, 1991.
537. **Gardner**, David; **Silber**, Laura. „Brussels warning to Yugoslavs on aid“. *The Times*, May 21, 1991.
538. **Montgomery**, Michael. „Croats back break with Yugoslavia“. *The Times*, May 21, 1991.
539. **Judah**, Tim. „Independence will hit hard, Slovenes warned“. *The Times*, June 24, 1991.
540. „**Breaking** with Belgrade“. *The Times*, June 26, 1991.
541. **Trevisan**, Dessa. „Rebel republics announce break with Belgrade“. *The Times*, June 26, 1991.
542. **Trevisan**, Dessa; **Binyon**, Michael. „White House leads condemnation of Yugoslav rebels“. *The Times*, June 27, 1991.
543. **Boyes**, Roger. „Balkans spotlight falls on Sarajevo“. *The Times*, June 27, 1991.
544. **Judah**, Tim; **Binyon**, Michael. „World ignores Yugoslavia's rebel republics“. *The Times*, June 27, 1991.
545. **Judah**, Tim. „Two days of fighting in Slovenia end in ceasefire“. *The Times*, June 29, 1991.
546. **Boyes**, Roger. „Agreement for return of army to barracks“. *The Times*, July 1, 1991.
547. **Fowler**, Brenda. „Europe steps up pressure for end to the violence“. *The Times*, July 1, 1991.
548. **Jacobson**, Philip. „Future still seems bleak in a town divided by hatred“. *The Times*, July 2, 1991.
549. **Binyon**, Michael. „Belgrade gives its case for action“. *The Times*, July 2, 1991.
550. **Trevisan**, Dessa; **Binyon**, Michael. „Generals meet hail of criticism“. *The Times*, July 2, 1991.
551. **Brock**, George. „Three wise men fly into trouble“. *The Times*, July 2, 1991.
552. **Boyes**, Roger. „Slovenes were convinced Yugoslavia was preparing for all-out war“. *The Times*, July 3, 1991.
553. **Jacobson**, Philip. „Croats fear the fighting will cross their border“. *The Times*, July 3, 1991.
554. **Dejevsky**, Mary. „Western cash cannot buy peace“. *The Times*, July 3, 1991.
555. **Boyes**, Roger. „Federal army chiefs manoeuvre for peace on their terms“. *The Times*, July 4, 1991.
556. **Judah**, Tim; **Boyes**, Roger. „Military deploys tanks in defiance of federal president's ceasefire plan“. *The Times*, July 4, 1991.
557. **Boyes**, Roger. „Europe's real Ruritania“. *The Times*, July 5, 1991.
558. **Watts**, David. „European leaders divided on EC role in Yugoslavia collapse“. *The Times*, August 6, 1991.
559. **Walker**, Tom. „EC's search for peace reaches end of the road“. *The Times*, August 7, 1991.
560. **Münchau**, Wolfgang. „Economics of a civil war“. *The Times*, August 7, 1991.
561. **Watts**, David; **Davis**, Gerard. „Western forum weighs up peacekeeping role in Yugoslavia“. *The Times*, August 8, 1991.
562. **Beck**, Ernest. „Serbs fear Hungarians want Vojvodina back“. *The Times*, August 21, 1991.
563. **Brock**, George; **Judah**, Tim. „EC gives Serbia weekend deadline for ceasefire“. *The Times*, August 30, 1991.
564. **Judah**, Tim. „EC monitors try to enforce ceasefire“. *The Times*, September 2, 1991.
565. **Boyes**, Roger. „Atrocities by number“. *The Times*, September 16, 1991.
566. **Boyes**, Roger. „Generals fear buffer troops would rob Serbia of its conquests“. *The Times*, September 19, 1991.
567. **Levin**, Bernard. „Satan laughs at Yugoslavia“. *The Times*, September 19, 1991.

568. **Boyes**, Roger. „Carrington deal is last chance for Tudjman”. *The Times*, September 20, 1991.
 569. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav tanks surge across border for attack on Croatia”. *The Times*, September 21, 1991.
 570. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav jets ‘break ceasefire’”. *The Times*, September 25, 1991.
 571. **Walker**, Christopher. „Playing for news in lives and blood”. *The Times*, September 25, 1991.
 572. **Walker**, Christopher. „Dirty war takes on a surreal air”. *The Times*, September 23, 1991.
 573. „**Intervention** in Croatia”. *The Times*, September 26, 1991.
 574. **Wilkes**, Kathleen. „A Creation crucifixion”. *The Times*, September 26, 1991.
 575. **Walker**, Tom; **Walker**, Christopher. „Carrington advises Yugoslavia to rebuild on EC lines”. *The Times*, September 27, 1991.
 576. **Walker**, Christopher. „Major accused of sabotaging EC intervention”. *The Times*, October 4, 1991.
 577. **McElvoy**, Anne. „Belgrade embraces exiled monarch”. *The Times*, October 7, 1991.
 578. **Boyes**, Roger. „Ethnic roots exposed in a nation’s ruins”. *The Times*, October 9, 1991.
 579. „**Back-up** for peace”. *The Times*, October 9, 1991.
 580. **Brock**, George; **McElvoy**, Anne. „Croats begin to lift blockades”. *The Times*, October 11, 1991.
 581. **McElvoy**, Anne. „Slovenes fear Belgrade has EC sympathy”. *The Times*, October 12, 1991.
 582. **Judah**, Tim; **McElvoy**, Anne. „Bosnia sovereignty vote widens rift”. *The Times*, October 16, 1991.
 583. **Wilkes**, Kathleen. „A Croatian crucifixion”. *The Times*, October 26, 1991.
 584. **Brock**, George. „EC ultimatum gives Serbs one week to accept peace proposals”. *The Times*, October 29, 1991.
 585. **Trevisan**, Dessa. „Yugoslav jets bomb Vukovar as injured swamp hospital”. *The Times*, October 30, 1991.
 586. **Evans**, Michael. „EC plans sanctions against Yugoslav”. *The Times*, November 4, 1991.
 587. **Judah**, Tim. „Dubrovnik radio sends out dramatic SOS to Europe”. *The Times*, November 4, 1991.
 588. **Walker**, Tom; **McElvoy**, Anne. „Croat attack threatens peace hopes”. *The Times*, November 6, 1991.
- 1992.**
589. **Boyes**, Roger. „Children seek shelter from Yugoslavia’s demented war”. *The Times*, January 2, 1992.
 590. **McElvoy**, Ann. „UN negotiator raises hope of Yugoslav peace”. *The Times*, January 2, 1992.
 591. **Judah**, Tim; **Trevisan**, Dessa. „Vance wins ceasefire accord”. *The Times*, January 3, 1992.
 592. **Evans**, Michael. „Giving peace a last chance”. *The Times*, January 7, 1992.
 593. **Judah**, Tim. „Serb refugees accuse Milosevic of treachery”. *The Times*, January 13, 1992.
 594. **Judah**, Tim; **Walker**, Tom. „Serbian anger greets death of Yugoslavia”. *The Times*, January 16, 1992.
 595. **Judah**, Tim. „Fighting in Sarajevo traps UN commander”. *The Times*, February 15, 1992.
 596. **Judah**, Tim. „Sarajevo fighting traps UN chief”. *The Times*, February 15, 1992.
 597. **Cowan**, Edward. „Yugoslavia and the commitment to a peacekeeping force”. *The Times*, February 19, 1992.
 598. **Judah**, Tim; **Trevisan**, Dessa. „Serb rebels fall into line on UN force”. *The Times*, February 24, 1992.
 599. **Judah**, Tim; **Bone**, James. „Sarajevo erupts after vote for independence”. *The Times*, March 3, 1992.
 600. **Judah**, Tim. „Serbs set up barricades to block Bosnia secession”. *The Times*, March 3, 1992.
 601. **Judah**, Tim. „Bosnia leaders tells Serbs to stay out of Sarajevo”. *The Times*, March 4, 1992.
 602. **McElvoy**, Anne. „Serb guns pound Bosnian capital”. *The Times*, April 22, 1992.
 603. **Judah**, Tim. „Ceasefire in Bosnia ends before ink is dry”. *The Times*, April 24, 1992.
 604. **Judah**, Tim; **Bone**, James. „UN will send peace envoy to Bosnia”. *The Times*, April 30, 1992.
 605. **Judah**, Tim. „Herzegovina ceasefire observer shot”. *The Times*, May 8, 1992.
 606. **Judah**, Tim. „Children flee as shells rain on Sarajevo”. *The Times*, May 11, 1992.
 607. **Judah**, Tim. „UN envoy tells of Bosnia’s state of horror”. *The Times*, May 13, 1992.

608. **Judah**, Tim. „Snipers mete out death in Sarajevo”. *The Times*, May 13, 1992.
609. **Judah**, Tim. „Serb militia move in on Sarajevo hotels as guests flee mortars”. *The Times*, May 15, 1992.
610. **Judah**, Tim. „Serbs pull out of Sarajevo as sanctions draw near”. *The Times*, May 25, 1992.
611. **Trevisan**, Dessa; **Frost**, Bill. „UN relief convoy defies fighters to enter Sarajevo”. *The Times*, June 12, 1992.
612. **Holland**, John. „Serbian shell kills five in Sarajevo bank queue”. *The Times*, June 23, 1992.
613. **Holland**, John. „Gravediggers given no rest in bloody siege of Sarajevo”. *The Times*, June 24, 1992.
614. **Trevisan**, Dessa; **Judah**, Tim. „Mitterrand opens way for Sarajevo airlift”. *The Times*, June 29, 1992.
615. **Judah**, Tim. „Serbs accused of using UN enclave to attack Bosnia”. *The Times*, July 28, 1992.
616. **Watts**, David; **Bone**, James. „US consults allies on military escort to protect Bosnia relief”. *The Times*, July 29, 1992.
617. **Millar**, Peter. „Television’s superficial war”. *The Times*, August 21, 1992.
618. **Boyes**, Roger. „Bosnia hopes to buy time as knives are sharpened for a carve-up”. *The Times*, August 24, 1992.

Autorski registar

A

Allen-Mills, Tony (2) 484, 490

Almond, Peter (2) 18, 69

Arscherson, Neal (2) 338, 364

B

Barber, Tony (9) 303, 307, 308, 309, 312, 357, 363, 395, 403

Bassett, Richard (2) 3, 506

Beck, Ernest (1) 562

Bellamy, Christopher (1) 310

Benn, Melissa (1) 269

Bennett, Christopher (2) 29, 46

Binyon, Michael (5) 528, 542, 544, 549, 550

Bishop, Patrick (1) 91

Blum, Patrick (1) 162

Bone, James (3) 599, 604, 616

Boyes, Roger (25) 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 522, 523, 527, 529, 532, 536, 543, 546, 552, 555, 556, 557, 565, 566, 568, 578, 589, 618

Branson, Louise (6) 465, 479, 481, 482, 488, 489

Brock, George (4) 551, 563, 580, 584,

Brown, Derek (6) 240, 241, 246, 248, 250, 251

Bruxels, Simon de (1) 108

Buchan, David (7) 121, 122, 123, 124, 130, 161, 164

C

Campbell, Christy (1) 473

Cathcart, Brian (1) 358

Champion, Marc (13) 317, 318, 326, 327, 332, 337, 339, 340, 342, 343, 356, 360, 366

Chazan, Yigal (5) 253, 271, 273, 275, 278

Claiborne, William (1) 408

Clark, Victoria (7) 448, 449, 450, 451, 452, 455, 460

Clough, Patricia (1) 386

Coughlin, Con (1) 471

Crankshaw, Edward (1) 429

Crawshaw, Steve (7) 320, 375, 383, 384, 385, 396, 397

Crosbie, Paul (1) 1

Cowan, Edward (1) 597

D

Davis, Gerard (1) 561

Davison, Phil (4) 345, 349, 353, 405

Davy, Richard (1) 311

Dedijer, Vladimir (1) 195

Dejevsky, Mary (1) 554

Dempsey, Judy (29) 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 163, 165, 166, 167, 170,

Dobbs, Michael (3) 415, 474, 477

Doder, Duško (6) 103, 105, 108, 109, 111, 113

Dole, Bob (1) 414

Dowdney, Mark (1) 2

Doyle, Leonard (5) 368, 372, 380, 399, 404

E

Eisenhammer, John (1) 322

Engelberg, Stephen (1) 413

Enkins, Peter (1) 359

Evans, Michael (2) 586, 592

Evans-Pritchard, Ambrose (1) 51

Eyal, Jonathan (2) 106, 204,

F

Farsides, Paulette (1) 268

Ferdinand, Peter (1) 207

Fish, Jim (1) 194

Fisk, Robert (1) 406

Fowler, Brenda (1) 547

Fox, Robert (5) 26, 38, 41, 62, 88,

Frankland, Mark (5) 431, 436, 440, 441, 442,

Freedman, Lawrence (1) 304

Freeman, Simon (1) 107

Frost, Bill (2) 530, 611

G

Gardner, David (2) 147, 537

Gilbert, Martin (1) 453

Glover-James, Ian (2) 479, 487

Graham, Robert (1) 165

Green, Peter (1) 485

Gustinčić, Andrej (4) 66, 191, 306, 393

H

Hargreaves, Clare (1) 34

Harris, Francis (6) 22, 35, 37, 39, 40, 42,

Harden, Blaine (9) 416, 417, 418, 419, 420, 423, 424, 425, 426

Hearst, David (8) 214, 216, 234, 235, 236, 237, 238, 240

Heikal, Mohammed (1) 476

Heritage, Timothy (1) 381

Hitchens, Cristopher (1) 475

Hoffer, Peter (1) 26

Hoare, Quentin (1) 228

Holland, John (2) 612, 613

Hollis, Jack (1) 456

Huić, Davor (1) 255

J

Jackson, John (1) 2

Jacobson, Philip (2) 548, 553

Jenks, Paul (1) 57

Johnson, Boris (4) 47, 53, 85, 467,

Jones, Georg (1) 26

Judah, Tim (35) 519, 520, 521, 525, 526, 533, 534, 535, 539, 544, 545, 556, 563, 564, 582, 587, 591, 593, 594, 595, 596, 598, 599, 600, 601, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 614, 615

K

Krause, Axel (1) 173

Keegan, John (1) 49

Kent, Gregory (2) 112, 225

Kirka, Danica (1) 110

Krushelnycky, Askold (1) 103

L

Laber, Jeri (1) 422

Landay, Jonathan (1) 488

Lambert, Sarah (4) 350, 352, 355, 389

Laurence, Charles (2) 10, 465

Lebl, Aleksandar (2) 118, 125

LeBor, Adam (3) 324, 328, 329

Lederer, Lajos (2) 428, 435

Lekić, Slobodan (1) 391

Levin, Bernard (1) 567

Lewis, Paul (1) 421

Lloyd, John (1) 127

Lodge, Robin (3) 42, 466, 468

Lynden, Aernout van (1) 491

M

MacKenzie, Lewis (1) 463

Maclean, Fitzroy (2) 495, 501

Magaš, Branka (2) 189, 427,

Mastnak, Tomaž (1) 313

Matthews, Roger (1) 170

McElvoy, Anne (7) 577, 580, 581, 582, 588, 590, 602
Meares, Richard (1) 319
Millar, Peter (5) 104, 479, 486, 531, 617
Montgomery, Michael (56) 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 43, 44, 48, 50, 53, 54, 55, 58, 59, 63, 67, 70, 71, 72, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 89, 90, 464, 538
Münchau, Wolfgang (1) 560

N

Nizich, Ivana (1) 422

O

O’Kane, Maggie (5) 256, 262, 282, 284, 289

P

Palmer, John (9) 198, 213, 215, 230, 239, 270, 290, 291, 493
Palmer, Richard (1) 492
Pain, Hugh (1) 402
Pearce, Edward (1) 217
Petrović, Barney (11) 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 196
Pick, Hella (8) 172, 174, 175, 175, 272, 293, 294, 494
Prentice, Eve-Ann (1) 524

R

Reston, James (1) 407
Richards, Charles (3) 316, 346, 348
Ristić, Peter (3) 430, 432, 433
Rikanović, Svetozar (1) 302
Roberts, Andrew (1) 483
Robinson, Anthony (7) 114, 115, 116, 117, 119, 120, 136
Russell, Alec (3) 45, 66, 86

S

Sherman, Alfred (1) 394
Sherwell, Philip (11) 54, 58, 60, 61, 64, 65, 68, 73, 75, 76, 472
Silber, Laura (19) 133, 135, 137, 141, 147, 148, 152, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 168, 169, 443, 537
Smiley, Xan (1) 469
Smith, Helena (1) 274
Smith, Colin (2) 459, 462
Smolowe, Jill (1) 102
Stephen, Chris (1) 265

Stojanović, Dušan (1) 264
Stone, Norman (1) 478
Sullivan, Kevin (1) 243
Sulzberger, Cyrus Leo (1) 411
Sweeney, John (4) 437, 438, 439, 441

T

Talbott, Strobe (1) 101
Tanner, Marcus (40) 298, 299, 300, 301, 308, 315, 320, 321, 322, 323, 327, 330, 331, 334, 335, 337, 341, 351, 361, 365, 367, 369, 370, 371, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 387, 388, 389, 390, 392, 398, 400, 401
Thorpe, Nick (5) 444, 446, 454, 457, 458
Tilley, Robert (1) 27
Tomforde, Anna (1) 257
Traynor, Ian (46) 182, 188, 190, 192, 193, 196, 199, 203, 205, 208, 209, 211, 212, 213, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 232, 242, 248, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 267, 276, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 287, 288, 292, 295, 296, 297
Trevisan, Dessa (37) 496, 498, 499, 502, 503, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 515, 516, 518, 519, 521, 523, 524, 525, 526, 528, 533, 534, 535, 541, 542, 550, 569, 570, 585, 591, 598, 611, 614,

U

Usborne, David (5) 325, 335, 336, 344, 347,

V

Van de Krol, Ronald (1) 147
Vulliamy, Ed (15) 200, 202, 203, 208, 210, 229, 233, 244, 245, 247, 248, 249, 252, 254, 255

W

Walker, Christopher (4) 571, 572, 575, 576,
Walker, Tom (4) 559, 575, 588, 594
Wapshott, Nicholas (2) 445, 461
Watson, Rory (1) 109
Watts, David (3) 558, 561, 616
White, Michael (1) 201
Wilkes, Kathleen (3) 266, 574, 583
Wise, Michael (1) 308
Wolf, Julie (1) 260
Woollacott, Martin (1) 277

Y

Young, Hugo (1) 206

**BIBLIOGRAPHY - THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA : PRESS CLIPPING
FROM FOREIGN PERIODICALS (from Collections of National and University Library B&H)**

Abstract

Bibliography - The Dissolution of Yugoslavia: Press Clipping from Foreign Periodicals is a result of the project realization of the National and University Library of B&H, funded by the Federal Ministry of Education and Science. Through the project it has been planned to publish project results.

The subject of this study was press clipping from foreign periodicals which are located at the Department of Special Collections. Among foreign periodicals, which were the subject of the research are: The Times, The Independent, Herald Tribune, The Guardian, The Sunday Times and others. The period covered by the study is from 1980 to 1992. Bibliography has 618 bibliographic units.

Key words : bibliography, Yugoslavia, 1980-1992, foreign periodicals, The Bosnian institute in London, Federal Ministry of Education and Science

STORIES FROM WHERE IT ALL BEGAN

The Europeana 1914-1918 roadshow at the National & University Library of B&H

Ad Pollé

Senior UGC Projects Coordinator

Distribution & Engagement

manager of the Europeana 1914-1918 project

ad.polle@europeana.eu

Abstract

Project Europeana 1914-1918 was created in an effort to gather in one place untold and unpublished stories of individuals and their families. Items that are citizens of Bosnia and Herzegovina brought to the show have been digitized and published together with stories (with the permission from the owner) in the pan-European digital library "Europeana 1914-1918" with the location <http://www.europeana1914-1918.eu/bs>.

This paper deals with the Days of collecting memories in Sarajevo in the National and University Library of Bosnia and Herzegovina, which was the co-organizer of this event.

Key words: The project Europeana 1914-1918, Days of collecting memories in Sarajevo, 100 years after the First World War, National and University Library of Bosnia and Herzegovina

Europeana 1914-1918 is a pan-European engagement project concerning the First World War. Unlike many other commemoration initiatives it focuses on the human aspects of the conflict rather than the military. The project website brings together resources from three major European projects each dealing with different types of First World War material. The result

is an archive that allows the national collections of libraries to sit beside personal stories and treasures and important film archives. Together, this creates a unique perspective of the First World War, showing it from every side of the battle lines and with insights from every point of view. Over time, even more material will be added to this archive.

A postcard with a view over Sarajevo (CC-BY-SA Christian Beck-Mannagetta / Europeana 1914-1918)

One important aspect of the project is the application of crowdsourcing - collecting input from people at large – the general public – and assembling a wide variety of family memorabilia which is then made accessible to the public and to researchers. This can be done online from home or at so called community collection days or roadshows which are organised in cooperation with cultural heritage institutions all over Europe.

To come to Bosnia & Herzegovina has always been on the wish list of the Europeana 1914-1918 project team. On 18 and 19 March 2016 a roadshow was held in Bosnia, hosted by the National & University Library of Bosnia & Herzegovina in Sarajevo. In the past many historical images and documents concerning WW1 from Sarajevo or B&H were already contributed to Europeana 1914-1918, coming from various sources. Now, during the collection days new contributions of personal memorabilia directly from the people in Sarajevo and elsewhere in Bosnia & Herzegovina would be added to that.

Staff of the national & University Library attending a visitor (CC-BY-SA Europeana 1914-1918)

With the help of the skilled and dedicated of the Library, the whole campaign was very well prepared. Prior to the event all relevant B&H's cultural heritage institutions and professionals as well as prominent representatives of Sarajevo's various communities were given the opportunity to contribute. Among them Mr Dr. James Lyon, Founder of the Foundation for the Preservation of Historical Heritage, who provided technical and publicity support, as well as Mr Dr. Sc. Eli Tauber, renowned representative leader of the Jewish community of Sarajevo, who contributed a most interesting collection of postcards from the family. In addition students from the Faculty of History of the University of B&H were asked to help out during the roadshow. In fact many of them, without a doubt very much to their own benefit. Furthermore local as well as regional and national press and other media were invited to join a press conference, which helped to promote the event.

The National & University Library turned out to be the perfect location for the event. Easy to reach via public transport, the Library also possessed the required facilities and services to receive the audience with up to date equipment for digital reproduction. Even lunch was provided. Thanks to the enthusiastic and accurate work carried out by the whole team, the students as well as the professional staff of the Library the events was very successful. Although the numbers of visitors and contributions cannot be considered very high, the quality of the stories and object is truly satisfying. In total more than 20 stories were contributed with over 200 objects were added to the collection.

The portrait of Salih Brkić by Emil Ranzenhofer (CC-BY-SA Judith Kanner Gordy / Europeana 1914-1918)

One of the most interesting stories is that about the portrait of Salih Brkić by Emil Ranzenhofer. Ranzenhofer was an artist from Austria, who volunteered for KPQ (Kriegspressquartier - War newspaper office) during the First World War. Ranzenhofer was in Bosnia and Herzegovina where he drew many of his sketches of soldiers, war scenes and of the region. His granddaughter, Ms Judith Kanner Gordy, who lives and works in America, found one such sketch, with the name of a soldier on it: Salih Brkić, a soldier of Bosnian 10th Infantry Regiment. Ms Kanner Gordy uploaded her story and the sketch to the Europeana 1914 – 1918 website. As it happens, currently in Bosnia lives a well known journalist with the same name,

Salih Brkic. While preparing for the collection days in Sarajevo, Mr Ismet Ovcina, director of the National & University Library, managed to get in touch with him and was thus able to further verify the relation. It turns out that the journalist Salih Brkic, who lives

and works in Tuzla, is in fact a grandson of the soldier portrayed. This is just one example of how the Europeana 1914 - 1918 project can connect people who do not know each other and who live in different parts of the world.

Suggested Information box

Some facts about the Europeana 1914-1918 project

One of the world's biggest resources of WW1-related material;
 Access to 600,000+ objects from 24 countries in 22 languages;
 Available through a multilingual and responsive thematic portal;
 Featuring both pan-European user generated & institutional content;
 Unique combination of personal stories, public documents and audio-visual material;
 Most of the content can be made available for (commercial) re-use (CC-BY-SA) through the Europeana API or search widget;
 Growing community with over 5,500 Twitter followers and 25,000 Facebook followers.

Dokumentarno naslijeđe

BOSNIACA 2016; 21: 47-49
 UDC 930.25:004.9
 UDC 027.54:004.6

PRIČE IZ MJESTA GDJE JE SVE POČELO

Sažetak

Projekat Europeana 1914-1918 je nastao u želji da se neispričane i neobjavljene priče pojedinaca i njihovih porodica skupe na jednom mjestu. Predmeti koje su građani BiH donijeli da predstave su digitalizovani i objavljeni zajedno sa pričama, uz dozvolu vlasnika, u paneuropskoj digitalnoj biblioteci "Europeana 1914-1918" sa lokacijom <http://www.europeana1914-1918.eu/bs>.

U ovom radu se govori o Danima prikupljanja uspomena u Sarajevu u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine, koja je bila i suorganizator ovog događaja.

Key words: Projekat Europeana 1914-1918, Dani prikupljanja uspomena u Sarajevu, 100 godina od Prvog svjetskog rata, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

EUROPEANA 1914-1918

DANI PRIKUPLJANJA USPOMENA IZ PRVOG SVJETSKOG RATA
U BOSNI I HERCEGOVINI

Dr. Ismet Ovčina

ismet@nub.ba

Muamera Smajić, MA

muameras@nub.ba

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo

Sažetak

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH pridružila se projektu *Europeana 1914–1918* s ciljem obilježavanja stogodišnjice Prvog svjetskog rata. Projekat je podrazumijevao organizovanje *Dana prikupljanja* na koje su građani BiH imali priliku donijeti priče, predmete, slike vezane za ove događaje i svojim uspomnama doprinijeti bogaćenju velikog panevropskog arhiva u svrhu očuvanja kulturno-historijskog naslijeđa.

Ključne riječi: Europeana 1914–1918, Prvi svjetski rat, Dani prikupljanja, NUBBiH, digitalizacija, Europeana

Šta je *Europeana 1914–1918*

Europeana, Evropska digitalna biblioteka, arhiv i muzej, predstavljena je javnosti 2008. godine. *Europeana* danas pohranjuje preko 53 miliona dokumenata, a sadržaju pridonosi više od 3.500 biblioteka, arhiva, muzeja i audio-vizualnih arhiva iz 22 zemlje i ima više od 7 miliona posjetilaca godišnje.

Ideja projekta *Europeana 1914–1918* rodila se na Oxford Univerzitetu. Širom Ujedinjenog Kraljevstva mnogi su građani Univerzitetu za digitalizaciju ustupili svoja porodična pisma, fotografije i ostale ratne uspomene vezane za Prvi svjetski rat. Uspjeh projekta, koji se uskoro u Engleskoj pretvorio u Veliku ratnu arhivu, prepoznala je *Europeana*, koja je u saradnji s Njemačkom nacionalnom bibliotekom i Univerzitetom Oxford organizovala *Dane prikupljanja uspomena* iz Prvog svjetskog rata. Tako je projekat *Europeana 1914–1918* postao dio evropskog projekta, *Europeana awareness*. Rezultati su bili daleko veći od očekivanih. U Njemačkoj je prikupljeno više od 180.000 digitalnih uspomena: dnevnika, crtanih karata, portreta i crteža. Nakon Njemačke, ovakvi događaji održali su se u više od 20 evropskih država. Među njima su neobjavljeni

dnevnici, rukom crtane geografske karte, skice i fotografije na kojima je zabilježen život tokom i između oružanih sukoba. Projektom *Europeana 1914–1918* promovirani su i prezentirani događaji s ciljem rasta multinacionalne zbirke uspomena i priča iz Prvog svjetskog rata, objedinjene na stranici *Europeana 1914–1918*, a učešćem evropskih država nastojao se formirati jedinstveni panevropski virtualni arhiv o Prvom svjetskom ratu.

Cilj *Dana prikupljanja* bio je, između ostalog, pomoći učesnicima da podijele svoje priče i predmete, skrenuti pažnju na projekt i prikupljanje, ohrabriti online doprinose i ponovno korištenje prikupljenog materijala, podignuti svijest o *Europeani*, promovirati lokalne organizacije te očuvati baštinu kojoj prijete nestanak.

Priključenje NUBBiH ovom projektu

U 2014. godini obilježeno je 100 godina od početka Prvog svjetskog rata. Sarajevski atentat koji se dogodio 28. juna 1914. godine na austrougarskog prijestolonasljednika, nadvojvodu Franca Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju, poslužio je kao povod za izbijanje ratnih sukoba. Tokom Prvog svjetskog rata, prema procjenama, demografski gubitak stanovništva

Bosne i Hercegovine, uključujući ratne gubitke i iseljavanja, iznosio je oko 300.000 ljudi.

Arhiv *Europeana 1914–1918* zamišljen je kao mjesto gdje se mogu naći odgovori na pitanja šta je Veliki rat značio građanima Bosne i Hercegovine, kakva je bila svakodnevica vojnika na ratištima, ali i njihovih porodica i građana koji su ostali u svojim domovima, te sačuvati brojne porodične priče, a današnjim generacijama približiti lična svjedočanstva iz Prvog svjetskog rata. *Dani prikupljanja uspomena* organizovali su se širom Evrope, a Bosna i Hercegovina je jedna od učesnica koja je prikupljenim predmetima ispričala svoju priču i sačuvala je za generacije koje dolaze.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka imala je podršku od tima koji vodi projekat *Europeana 1914–1918*. U zemljama u kojima su održane ili se planiraju održati prezentacije *Europeana 1914–1918*, nacionalni koordinatori nude lokalne informacije, savjete i potrebnu dokumentaciju. Nacionalni koordinator za Bosnu i Hercegovinu bila je Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH koja će učestvovati i u koordinaciji realizacije *Dana prikupljanja uspomena* u Narodnoj knjižnici Hercegovačko-neretvanske županije Mostar. U Bosni i Hercegovini projekat se realizirao pod pokroviteljstvom Europeane, Fact and Files instituta, Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH te Fondacije za zaštitu historijskog naslijeđa (Foundation for the Preservation of Historical Heritage – FPHH) iz Sarajeva.

Priprema za pristup

Za priključenje projektu *Europeana 1914–1918* bilo je potrebno uraditi, prije svega, tehničke pripreme, kao što je prilagođavanje prijevoda interfeasa stranice na bosanski jezik. Ovaj postupak radili smo u online alatu za prevođenje LOCALE, koji je već imao instaliranu verziju prijevoda na hrvatski i srpski jezik. Prioritet prijevoda bio je interfeasa koji koriste korisnici i katalogizatori.

Nakon priprema za portal potrebno je bilo odrediti učesnike za realizaciju projekta i pozvati institucije koje se žele priključiti projektu. Institucije su imale priliku da izložbom građe koja datira iz ovog perioda predstave javnosti svoje fondove. Na ovaj način institucije bi promovisale kako svoje fondove iz perioda Prvog svjetskog rata tako i sam projekat *Europeana 1914–1918* i svakako nadolazeće *Dane prikupljanja* u NUBBiH. Za realizaciju projekta, pored tima iz NUBBiH, angažovani su bili i studenti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Odsjeka

za historiju i Odsjeka za komparativnu književnost i bibliotekarstvo. Pomoć u angažovanju studenata i promociji projekta pomogli su i profesori s istomenih odsjeka. Nakon svih priprema, dogovoren je dolazak tima *Europeana 1914–1918*, Ada Pollea, višeg koordinatora projekta, i Franka Drauschke, historičara i saradnika na projektu iz Instituta za historiju Fact&Files u Berlinu. Oni su u NUBBiH održali trening osoblju uključenom u realizaciju projekta i tom prilikom široj javnosti predstavili *Europeanu* i projekat *Europeana 1914–1918*. Na ovaj trening NUBBiH pozvala je potencijalne učesnike, kako institucije tako i pojedince. Pozivu su se odazvali profesori i studenti s Odsjeka za historiju, studenti s Odsjeka za komparativnu književnost i bibliotekarstvo, predstavnici Biblioteke Filozofskog fakulteta, Bošnjačkog instituta – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Gazi Husrev-begove biblioteke i drugi. Tim *Europeane* u prvom, promotivnom dijelu, održao je press konferenciju i predstavio široj javnosti *Europeanu* i projekat te njegovu dosadašnju implementaciju, rezultate i buduće planove. Tada su zainteresovane institucije imale priliku vidjeti na koji način svojim učešćem mogu doprinijeti razvoju projekta. U drugom dijelu održan je trening za katalogizatore koji su trebali raditi na procesu prikupljanja i pohranjivanja priča i za osoblje koje je bilo angažovano na digitalizaciji predmeta.

Dani prikupljanja Sarajeva

U prostorijama Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine 18. i 19. marta 2016. godine održani su *Dani prikupljanja uspomena. 100 godina. Prvi svjetski rat*. Tim za projekat zabilježio je priče i digitalizirao predmete. Priče i predmeti postavljeni su na web stranicu *Europeana 1914–1918* <http://europeana1914-1918.eu>, gdje su na raspolaganju svima koji ih žele vidjeti.

U okviru ovog događaja postavljena je izložba na temu Prvog svjetskog rata iz fondova Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i Biblioteke Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Svoj doprinos izložbi dali su i privatni kolekcionari.

Iako su *Dani prikupljanja* trajali samo dva dana, rezultati su veoma pozitivni, što su potvrdili i predstavnici Europeane i Fact&Files instituta. Zbog velike zainteresovanosti građana, NUBBiH je i dalje ostala otvorena za pojedince koji žele svoje uspomene podijeliti i darovati u spomenuti digitalni arhiv.

Dani prikupljanja Mostar

Narodna knjižnica Hercegovačko-neretvanske županije u Mostaru izrazila je želju za učešćem u projektu *Europeana 1914–1918* i realizaciji *Dana prikupljanja uspomena*. Tim Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH ustupio je kompletan raspoloživi promotivni materijal, dao upute za sve potrebne tehničke pripreme te održao obuku osoblju koje je trebalo učestvovati u realizaciji projekta. Tako su 20. i 21. maja 2016. godine u Mostaru upriličeni *Dani prikupljanja uspomena* kada su građani Mostara imali priliku svojim uspomenama i doprinosom obogatiti arhiv *Europeane*.

Neispričane priče

Europeana je objedinila mnoge lične priče koje nikada nisu bile ispričane van porodičnog okruženja iz svih dijelova Evrope i svijeta. Pored prikupljanja i prezentiranja dosad nepoznatih podataka i pojedinosti, doprinos ovog projekta jeste i bolje razumijevanje Prvog svjetskog rata za istraživače, naučne i obrazovne radnike. Donosimo vam priču Judith Kanner Gordy, čiji je djed, kao slikar u austrougarskoj vojsci, naslikao portret vojnika Saliha Brkića. Pretpostavila je da je novinar koji živi i radi u Bosni i Hercegovini, a koji nosi isto ime Salih Brkić, u srodstvu sa Salihom s portreta. Druga priče, novinara Saliha Brkića, potvrdila je da je na portretu naslikan njegov djed po kome je on dobio ime.

Skica u olovci Saliha Brkića (Emil Ranzenhofer pencil sketch of Salih Brkic)

Moj djed, Emil Ranzenhofer (1864–1930), u Prvom svjetskom ratu volontirao je kao umjetnik za Austro-Ugarsku (KuK) vojsku. U kasnijim godinama Prvog svjetskog rata bio je u Bosni i Hercegovini i skicirao mnoge vojnike i ratne scene. Između ostalog, nacrtao je skicu u olovci Saliha Brkića. Emil je potpisao svoje ime „Ranzenhofer“ na desnoj strani skice s datumom 1917. godina. Salih Brkić se također potpisao i identifikirao kao vojnik iz Bosne i Hercegovine, 10a regimenta (K.u.k. bosnisch-hercegovinische Infanterie Regiment Nr. 10). Slučajno, čovjek s istim imenom, Salih Brkić, radi kao TV reporter u Bosni. Mogao bi biti rođak, možda unuk! Ova skica s područja Bosne i Hercegovine jedna je od mnogih iz Prvog svjetskog rata koje sam naslijedila od porodice. (Kanner Gordy 2013)

Projekt Europeana i ljudi s Ranzenhoferovih crteža – je li Emilov crtež stoljeće čuvao jedinu uspomenu?

Prva spoznaja o ovom crtežu stigla je od jedne novinarkе iz Beča, koja me posjetila u Tuzli, uz želju da porazgovaramo o mom djedu. Bilo je to prije nekoliko godina i ostao sam prosto zatečen u trenutku kada je kolegica na sto u mojoj redakciji stavila crtež ispod kojeg je pisalo – Salih Brkić. Gledao sam taj crtež dok mi je gošća pričala o Emilu Ranzenhoferu, njegovom boravku u Bosni i djelima koja je ostavio za povijest jednog burnog vremena. Tražila je moja kolegica da joj pričam o svom djedu Salihu, kao i tradiciji u mojoj obitelji da unuk ponese ime svog djeda. Osim mene, i u obitelji moje tetke, najstarije očeve sestre Muhibe, također je bio unuk koji je nosio ime Salih, ali svi su ga zvali Zlatan. Umro je od teške bolesti upravo kada je pripremao diplomski rad na Poljoprivrednom fakultetu u Sarajevu. Onda sam joj pričao ono što sam od oca Ahmeda znao o životu svog rahmetli djeda Saliha Brkića. Potekao je iz stare stolačke obitelji Brkić, koja je bila dobrog imovnog stanja. Imali su više kuća i zemljišnih parcela, koje su drugi obrađivali, prvenstveno vinograde. Bio je oženjen Zenkom Pašalić, također potomkom stare stolačke obitelji. Moja nena se udala vrlo mlada, rodili su četvero djece, a nena se naglo razboljela i umrla je u 32. godini života. Tada je moj rahmetli otac Ahmed, najstariji od djece, tek ušao u 14. godinu. Djed Salih se poslije njene smrti više nikada nije ženio. Našao je ženu, našu tetku Zejnu, koja je brinula o tri mlađe očeve sestre, a moj otac Ahmed je s djedom počeo voditi poslove, posebno u kafani i hotelu, koji smo imali u nastavku naše sadašnje kuće u centru Stoca. Na djedovoj tapiji, koju je moja rahmetli majka Ifeta pažljivo čuvala sve do početka agresije na RBiH i progonstva iz Stoca, pisalo je – veleposjednik Salih-aga Brkić, a bio je i među akcionarima jedne tadašnje banke, što ga je kasnije, zbog neplaćenih obaveza jednog od ljudi kojem je bio garant za kredit, koštalo da je jedna naša kuća bila pod hipotekom, koju su poslije 2. svjetskog rata moji roditelji otplatili. Mog djeda Salih-agu Brkića nisam upamtio. Jer, umro je još prije 2. svjetskog rata i ukopan na mezarju u Stocu. Otac mi nikada nije govorio, pošto je rođen 1911. godine, gdje je djed bio i šta se dešavalo u periodu 1914–1918. godine. Njegovu priču da je djed bio čovjek koji je mnogo volio ljude i želio pomoći slabim i siromašnim, a posebno nadarenjoj djeci u školovanju, potvrđuje i prof. Selam Jaganjac u svom tekstu o radu društva „Gajret“ u Stocu, objavljenom u publikaciji „Slovo Gorčina“ 1986. godine. Tu je napisano da je, uz utemeljitelja Alibega Sarića, moj djed Salih-aga Brkić bio u čelnoj grupi osnivača „Gajreta“ u Stocu 1. 2. 1907. godine. U istom tekstu prof. Selam Jaganjac mog djeda spominje među članovima stolačkog „Gajreta“ u čijim su se dućanima i kafanama prikupljali prilozi za finansiranje

stipendija i drugih pomoći koje je pružao „Gajret“. Također, moj rođak rahmetli dr. Muhamed Šator dao mi je još jednu veoma dragu informaciju. Naime, on je našao dokument kojim su Stočani od vlasti Austro-ugarske monarhije tražili suglasnost za izgradnju gradskog vodovoda i kanalizacije, kao i da je među tim naprednim ljudima za ta vremena bio i moj djed Salih-aga Brkić. Također, znam i da je moj djed imao jednu lovačku kuću na brdu kraj sela Ošanići i dao ju je dvjema sestrama iz tog sela da tu žive bez ikakvog plaćanja osim što su, kad bi sa prijateljima išao u lov, povremeno spremile hranu od namirnica koje bi oni donijeli. Zbog ovih detalja koje navodim, istinski sam kao unuk ponosan na svog djeda Salih-agu Brkića iz Stoca. Završni dio ove moje priče prate sjeta i nada. Naime, tokom rata u BiH 1992–1995. godine naša obiteljska kuća u Stocu je skoro potpuno uništena, nestali su mnogi dokumenti, uspomene i fotografije. Među njima i nekoliko onih najstarijih na kojima je bio i moj djed. Fotografije mojih rahmetli roditelja imao sam, hvala Bogu, još od mlađih dana u svojoj kući u Tuzli. Djedove su ostale u Stocu kod moje rahmetli majke Ifete, ali ništa od dokumenata i slika nismo našli u teško oštećenoj kući. Jer, moj Stolac je tada bio jedna velika pepeljara i zgarište uspomena mene i mnogih drugih Bošnjaka iz Stoca. Uz sjetu, meni ostaje nada da su neki od prognanih Stočana u tuđinu od Švedske, Norveške i Danske do Amerike ipak ponijeli neke svoje obiteljske fotografije na kojim se, možda, kao prijatelj njihovih roditelja, nalazi i

moj djed Salih. Ako mi se ne jave, mada ništa o tome decenijama nisam znao, dok živim ostajem, kao i moji potomci, zahvalan Emilu Ranzenhoferu koji mi je prije skoro stotinu godina, a da to niko u mojoj obitelji nije znao, ostavio uspomenu na mog djeda. Počivao u miru, dobri čovječe i umjetniče iz Austrije, Emile Ranzenhoferu, neizmjereno hvala projektu Europeana, koji i stoljeće poslije, svojom istrajnošću i traganjem, povezuje i obiteljske veze i vraća uništene uspomene na drage osobe... (Brkić 2015)

Literatura i izvori

Europeana 1914–1918. 2011. *Europeana 1914–1918*. <http://www.europeana1914-1918.eu/bs/about>. Datum pristupa: 28. 11. 2016.

Kanner Gordy, Judith. 2013. *Emil Ranzenhofer pencil sketch of Salih Brkic*. <http://www.europeana1914-1918.eu/bs/contributions/2769>. Datum pristupa: 28. 11. 2016.

Brkić, Salih. 2015. *Projekt Europeana i ljudi sa Ranzenhoferovih crteža – je li Emilov crtež stoljeće čuvao jedinu uspomenu?* <http://www.europeana1914-1918.eu/bs/contributions/20831>. Datum pristupa: 28. 11. 2016.

Dokumentarno naslijeđe

BOSNIACA 2016; 21: 50-53
UDC 930.25:004.9
UDC 027:004.65

EUROPEANA 1914-1918

DAYS OF COLLECTING MEMORIES FROM THE FIRST WORLD WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

National and University Library of Bosnia and Herzegovina joined the project *Europeana 1914–1918* with the aim of celebration of the centenary from beginning of the World War I. The project implied the organization of *Collection Days* at which the citizens of Bosnia and Herzegovina had the opportunity to bring stories, objects, images related to World War I and with their memories contribute to enrichment of large pan-European archive for the preservation of cultural heritage.

Key words: Europeana 1914–1918, World War I, Collection Days, NULB&H, digitalization, Europeana

ISSN I REGISTRACIJA DIGITALIZOVANIH SERIJSKIH PUBLIKACIJA

Anja Mastilović, dipl. komp i dipl. bibl.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo
anja@nub.ba

Sažetak

Šta se dešava nakon digitalizacije građe, obrade digitalizovanog materijala, tačnije ocerovanja²? Kako se digitalizovana serijska publikacija katalogizuje? Da li joj se dodjeljuje ISSN? Cilj rada je da objasni pravila dodjele ISSN broja digitalizovanoj građi, ko je može dobiti, te koja se polja dodaju zapisima digitalizovane građe u ISSN kataloškom programu (Virtua Integrated Library System). U radu će se dati primjeri digitalizovanih serijskih publikacija kojima su dodijeljeni ISSN brojevi.

Ključne riječi: digitalizacija, OCR, serijske publikacije, ISSN, Virtua Integrated Library System, kataloški opis, ISSN Marc21

Uvod

Nakon obrade digitalizovane građe, digitalizovane serijske publikacije često se objavljuju na mreži, u posebnim kolekcijama koje su dostupne većem broju korisnika. Građa koja je na ovaj način dostupna postaje sve traženija, tako da mnoge biblioteke, arhivi i ostale kulturne institucije počinju s digitalizacijom građe za koju smatraju da predstavlja njihovu kulturnu baštinu. Oni svoju građu obrađuju po propisanim međunarodnim standardima i smjernicama, pa su zapisi publikacija dostupni u njihovim katalozima. Pomoću kataloškog opisa digitalne serijske publikacije dobijamo opis publikacije, kao i samo mjesto pohrane publikacije na mreži.

Kako bi poštovali sve smjernice u opisu serijskih publikacija, digitalizovane serijske publikacije registruju se i u međunarodnom ISSN registru. Pravila za opis ovakvih publikacija utvrđena su i prilagođena različitim načinima digitalizacije (npr. ko digitalizuje publikaciju). Uz pomoć ovih pravila, digitalne serijske publikacije dobijaju svoj ISSN i opisuju se u ISSN registru.

Ukratko o ISSN-u

ISSN (International standard serial number) je osmociifreni kôd koji se dodjeljuje serijskim publikacijama. To je jedinstveni identifikacijski broj za sve serijske

publikacije koje su izlazile, koje izlaze ili će izlaziti u skorijoj budućnosti.

ISSN dodjeljuju ISSN nacionalni centri koji se najčešće nalaze u okviru biblioteka i kulturnih institucija. Nacionalni centar jedne države odgovoran je za dodjelu ISSN-a publikacijama koje se objavljuju na njihovoj teritoriji. ISSN međunarodni centar dodjeljuje ISSN-ove izdavačima koji nemaju nacionalne centre u svojim zemljama. Broj koji serijska publikacija dobije navodi se s akronimom ISSN i dvije skupine brojeva od četiri broja koje su odvojene crticom.

ISSN se dodjeljuje serijskim publikacijama koje izlaze na različitim medijima. U njih se ubrajaju serijske publikacije koje su štampane, online i na elektroničko-prijenosnim medijima. U online medije se ubrajaju različiti kodirani formati (npr. PDF ili HTML), kao i verzije za mobilne aparate, e-čitače. Online serijske publikacije mogu biti dostupne u bazama podataka (databases), na web siteovima (websites), akademskim repozitorijima itd. Serijska publikacija koja u isto vrijeme izlazi na različitim medijima dobije ISSN broj za svaki medij.

Digitalizacija i OCR

Digitalizacija je najjednostavniji način povećanja dostupnosti građe krajnjim korisnicima koju jedna kulturna institucija posjeduje. Također, pomoću digi-

² OCR = Optical character recognition / optical character reader / optičko prepoznavanje znakova

talizacije, građa se štiti od propadanja uzrokovanog njenim čestim upotrebljavanjem, tj. listanjem, pa se zato kreiraju sigurnosne kopije građe koja je osjetljiva, oštećena i stara.

Završetkom digitalizacije, građa još uvijek nije spremna za krajnjeg korisnika. Nakon toga slijedi obrada teksta, korektura obrađenog teksta, kao i spremanje teksta u određeni format. Posljednja tri koraka prave se uz pomoć OCR programa koji su dostupni i jednostavni za korištenje.

OCR (Optical character recognition / optical character reader) je mehanička ili elektronska konverzija teksta sa slike, iz rukopisa ili štampanog teksta u mašinski čitljiv tekst, bez obzira da li je u pitanju skenirani tekst ili njegova fotografija. Pomoću OCR-a dobijamo tekstove koje možemo spasiti kao .txt, .doc ili .pdf datoteke dokumenata.

OCR software čita tekst na dva načina:

- uspoređivanjem matrica (matrix matching)
- pronalaženjem ključnih obilježja (feature extraction)

„Uspoređivanje matrica“ je jednostavnija metoda i češće se koristi u čitanju tekstova. Ovdje se svaki pročitani znak uspoređuje s kolekcijom znakova i, nakon što se slika/znak prepozna uz pomoć matrice pixela, simbol se obilježi kao odgovarajući znak. U tom trenutku dobija kôd jednog od ASCII² znakova. Čitanjem teksta i prepoznavanjem znakova, OCR stvara i svoju bazu fontova koju koristi kod novih procesiranja građe u digitalnom obliku.

„Pronalaženje ključnih obilježja“ analizira osnovne oblike predstavljenog teksta (bez obzira da li je štampani ili rukom pisani tekst): otvorene površine, zatvoreni oblici, dijagonalne linije, linije presjeka itd. Ovdje ne postoji potpuno podudaranje s danim šablonima.

Ova se obilježja pronalaze uz pomoć „vještačke inteligencije“ koju je obezbijedio proizvođač OCR softwera. Metod se još naziva i Intelligentno prepoznavanje znakova (Intelligent character recognition – ICR) ili Topološka analiza oblika (Topological feature analysis). Prva metoda više se koristi za tekstove koji nemaju velike razlike u stilovima slova, npr. za štampani tekst, dok je druga metoda veoma korisna u obradi rukopisa.

Kao i svaki software, ni OCR nije bezgrešan. Može se desiti da neko slovo ne prepozna ili da za neku mrlju misli da je znak. U slučajevima prepoznavanja mrlje kao znaka ili simbola, taj novi znak OCR dodaje u svoju kolekciju znakova. Takve znakove mi brišemo iz OCR baze fontova.

Nakon učitano materijala, radi se korektura obrađenog teksta. Svi znakovi i slova koji su višak mogu se

brisati iz dokumenta, ali se mogu i dodavati riječi i rečenice koje čitač nije prepoznao. Teže se prepoznaje građa koja je štampana manje kvalitetnim materijalima.

Poslije prepravki, građu pretvaramo u elektronski memorisane tekstualne datoteke. I pored ovakve datoteke, važno je sačuvati i „elektronsku fotografiju“ izvorne građe.

Dodjela ISSN brojeva digitalizovanim serijskim publikacijama

U želji da se sve verzije serijske publikacije registruju u jednoj zajedničkoj međunarodnoj bazi, ISSN centri počinju dodjeljivati ISSN i digitalizovanim serijskim publikacijama. S obzirom na to da su najčešće digitalizovane stare serijske publikacije (novine, časopisi, godišnjaci itd.) koje su izdavali sada nepostojeći izdavači, u ISSN mreži nastaju pravila kojih se moraju pridržavati svi ISSN centri.

Osnovno pravilo koje se poštuje jest dodjela brojeva za štampanu i digitalizovanu verziju publikacije. U većini slučajeva štampana verzija već ima svoj ISSN te se onda ISSN dodjeljuje samo digitalizovanoj serijskoj publikaciji. Ako se desi da „stara“ serijska publikacija nema ISSN, on joj se dodjeljuje bez obzira na to gdje se ta građa nalazi. Ako biblioteka u kojoj je ISSN nacionalni centar nema publikaciju, ISSN može zatražiti instituciju koja građu posjeduje i koja ju je digitalizovala. U ovom slučaju, institucija/biblioteka koja ima građu popunjava upitnik s podacima o naslovu publikacije, godinama izdavanja, izdavaču, jeziku, građu u kojem je objavljivana (iz kojeg je izdavač) i svim ostalim informacijama koje su potrebne za kreiranje zapisa.

U ovom trenutku, za digitalizovanu građu postoje dvije situacije kada se dodjeljuje ISSN:

1. Trenutni izdavač posjeduje digitalnu reprodukciju ugašene štampane (koja više ne izlazi) serijske publikacije;
2. Trenutni izdavač ne posjeduje digitalnu reprodukciju ugašene štampane serijske publikacije.

U prvom slučaju ISSN dodjeljuje nacionalni centar zemlje iz koje je izdavač. Ovo se pravilo koristi kada institucija poput biblioteke ili arhivskog providera (archives provider) daje na korištenje digitalnu verziju građe, dok je drugi izdavač posjeduje. Pravilo koristimo i u slučaju kada digitalnu verziju paralelno daju na korištenje trenutni izdavač (vlasnik) i biblioteka / arhivski provider.

U drugom slučaju, kada trenutni izdavač ne posjeduje publikaciju ili ako se ne može utvrditi ko je odgovoran za nju, nacionalni centar koji dodjeljuje ISSN je centar u zemlji u kojoj se nalazi institucija odgovorna za digitalizaciju (npr. biblioteka / arhivski provider).

² ASCII = American Standard Code for Information Interchange / Američki standardni kod za razmjenu informacija

U ovom slučaju se ne uzima u obzir zemlja iz koje je izdavač štampane verzije.

Ako trenutni izdavač ne posjeduje publikaciju, koja je dostupna u više institucija u različitim zemljama, odgovorni nacionalni centar je onaj koji je dobio zahtjev (za dodjelu) od izdavača iz svoje zemlje. Svi centri surađuju te tako nema „duple“ dodjele ISSN broja za istu publikaciju.

Virtua Client i ISSN Marc21

Virtua je bibliotečki upravljački sistem (LMS) koji koristi većina ISSN nacionalnih centara zajedno s Međunarodnim ISSN centrom.

Preteča sistema nastala je na Univezitetu Virginia Tech u želji da se kreira automatizovani bibliotečki sistem. Instalirali su ga 1975. godine u Newman biblioteci Univerziteta. Sastojao se od javnog online kataloga (OPAC) i sistema automatizovane pozajmice.

Do 1980. godine, program se razvio u integrisani bibliotečki sistem (ILS) pod imenom *VTLS Classic*. 1983. godine VTLS postaje prvi integrisani bibliotečki sistem s povezanom normativnom kontrolom pod punom integracijom i podrškom za bibliografske zapise u MARC formatu.

1985. godine se formira *VTLS Inc.* podružnica pod Intelektualnom svojinom Virginia Tech Univerziteta (Virginia Tech Intellectual Properties). Na ovaj način su željeli da razviju sistem te da naprave tržište za VTLS software.

U narednim godinama sistem podržava US MARC Format s fondom i lokacijom uz pomoć potpuno integrisanog kontrolnog podsistema serijskih publikacija. Također, sistem dobija višezječni korisnički interfejs koji korisnici sistema mogu sami mijenjati. Početkom devedesetih počinju s pružanjem usluga u kreiranju digitalnih biblioteka.

Virtua integrisani bibliotečki sistem nastaje 1998. godine nadogradnjom *VTLS Classic* sistema uz podršku za uniko³ (unicode) i međunarodni standard Z39.50⁴. Prateći razvoj i nastanak novih standarda i tehnologija, kreiraju i podršku za Funkcionalne zahtjeve za bibliografske zapise (Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR)⁵ i Opis

³ Unicode je standard za razmjenu podataka preko računarskog programa ili platforme. Sastoji se od dosljednog kodiranja, predstavljanja i obrade tekstova korištenih u većini svjetskih pisama.

⁴ Z39.50 je međunarodni standard za aplikativni sloj klijent-server komunikacijskog protokola (client-server, application layer communications protocol) za pretragu i razmjenu informacija u bazama pomoću TCP/IP mrežnog protokola. Standard održava agencija u Kongresnoj biblioteci.

⁵ FRBR je konceptualni enitetno-relacijski model bibliografskih zapisa. Kreirala ga je IFLA kako bi korisnici imali bolji alat za obli-

izvora i pristup (Resource Description and Access – RDA)⁶.

Većina ISSN nacionalnih centara koristi *Virtua integrisani bibliotečki* sistem za kreiranje zapisa u ISSN registru. Sistem je napravljen prema standardima i formatima koji se koriste u ISSN mreži.

Zapisi se kreiraju u ISSN Marc21 formatu profilu koji se povremeno ažurira. ISSN Marc21 format predstavlja skraćeni Marc21 format uz pomoć kojeg se kreira zapis s podacima o publikaciji kojoj je dodijeljen ISSN. U te podatke spadaju obavezna polja bez kojih se zapis ne može spasiti. Moguće je dodati neobavezna polja, indikatore, potpolja i kodove. U ovom smislu imamo pune i kratke bibliografske zapise.

I pored ovog kraćeg ISSN formata, u Virtui je moguće dodati još polja koji nisu opisana u ISSN Marc21 profilu. Iako su takvi zapisi validni, u nekim slučajevima ta polja u zapisima neće biti javno dostupna.

Osnovna polja koja dobijamo kada želimo kreirati novi zapis su 008 (elementi podataka određene dužine), 022 (s potpoljima s ISSN brojem i Kodom za ISSN nacionalni centar), 035 (kontrolni broj sistema, tj. ISSN iz polja 022 bez crtice), 044 (zemlja Centra, npr. BiH) i polje 699 (zemlja Centra, kod Centra i blok brojeva u kojem se ISSN nalazi).

Polja koja su obavezna, a mi ih moramo dodati, jesu: 007 (fizički opis), 080 ili 082 (UDK ili DDK obavezno za puni bibliografski opis), 222 (ključni naslov), 245 (glavni stvarni naslov) i polje 260 (izdanje i distribucija, tj. grad i izdavač).

Za puni bibliografski opis dodajemo i polja 041 (kôd jezika), 210 (skraćeni ključni naslov), 246 (varijantni naslovi), 321 (prijašnja učestalost izlaženja), 362 (numeracija), 510 (indeksiranje), 710 (kolektivno tijelo), 711 (ime sastanka / konferencije), 720 (nekontrolisano ime izdavačkog tijela), 765 (originalni naslov prijevoda), 767 (naslov prijevoda), 760 (naslov glavne serije), 762 (naslov podserije), 775 (različita jezička izdanja ili druga izdanja kontinuiranog izvora), 776 (dodatne fizičke forme / verzije medija iste publikacije), 772 (naslov suplementa / priloga), 777 (publikacija ima prilog, specijalno izdanje), 780 (prijašnji naslov), 785 (novi naslov), 787 (srodni naslov), 856 (elektronska lokacija i pristup) i polje 880 (naslov na izvornom pismu, npr. ćirilici, hiragani, hangulu i sl.).

Svi se zapisi mogu ažurirati te se zbog toga u nekim poljima informacija može mijenjati (npr. polje 008 6 status publikacije, 008 7-10 i 008 11-14 godine u kojima publikacija izlazi i sl.). Polje 856 imaju samo zapisi za online verzije serijskih publikacija, bez obzira

kovanje upita te navigaciju kroz relacije između veza pretraženih jedinica.

⁶ RDA se počeo upotrebljavati 2010. godine. To su nova anglo-američka katalogska pravila koja su zamijenila prijašnji standard Anglo-American Cataloguing Rules, Second Edition (AACR2).

na to da li je publikacija dostupna putem http-a, ftp-a, dial-up-a, telnet-a ili e-maila.

Polja u zapisu digitalizovanog naslova

Kada se radi zapis za digitalizovanu serijsku publikaciju, dodajemo polja koja se koriste za kreiranje zapisa za štampanu serijsku publikaciju. Ovdje imamo izuzetak, jer zapisu dodajemo i polje 856 s lokacijom na kojoj se digitalizovana građa nalazi.

Također se dodaje još jedno polje u kojem navodimo podatke o digitalizaciji. U pitanju je polje 533, polje s napomenom o reprodukciji. U ovo polje se upisuju podaci o:

- Mjestu reprodukcije,
- Ko je odgovoran za reprodukciju,
- Datumi kada se publikacija reprodukovala i
- Datumi ili dosljedne oznake reproduciranih brojeva.

U polju 222, tj. polju ključnog naslova, dodajemo potpolje b (\$b) s informacijom da je u pitanju reprodukcija. Ovakvim zapisima se dodaje i polje 776 s naslovom i ISSN brojem štampane, originalne publikacije.

Zapisi digitalizovane građe dostupni su u ISSN registru, online katalogu Biblioteke koja je digitalizovala građu te na lokaciji na kojoj se građa nalazi. Primjere takve digitalizovane građe nalazimo u Nacionalnoj biblioteci Francuske i Univerzitetskoj biblioteci Heidelberga.

Nacionalna biblioteka Francuske je 1997. godine kreirala svoju digitalnu biblioteku *Gallica*. U njoj je dostupna građa koju čuvaju u svojim fondovima. *Gallica* sada sadrži milione dokumenata dostupne krajnjim korisnicima. Građa je podijeljena na kolekcije po vrsti dokumenata, temi i geografskoj pripadnosti. U dokumentima su potkolekcije knjiga, rukopisa, slika, novina, partitura, zvuka, predmeta i videa.

I Biblioteka Univerziteta Heidelberg digitalizira svoju građu, a ima jednostavno ime *Digitalna biblioteka*. Digitalizovana građa i ovdje je podijeljena po vrstama građe i tematici. Dijeleva je na e-časopise, e-knjige, baze podataka (u kojima su rječnici, leksikoni, enciklopedije itd.), historijsku građu, heIDOK (naučni radovi s otvorenim pristupom), heIDICON (baza podataka slika i multimedija)... Sve nabrojane skupine dijele se na više kolekcija, na primjer, historijska građa (Heidelberger historische Bestände) se dijeli na rukopise, povelje, inkunabule, časopise i novine itd.

Prvi primjer o kojem govorimo je naslov iz *Gallice*. S glavne stranice (<http://gallica.bnf.fr/>) odlazimo na dio s novinama i časopisima (<http://gallica.bnf.fr/html/und/presse-et-revues/presse-et-revues>). Tu možemo pretraživati po postojećim skupinama ili samo upisati naslov koji nas interesuje.

Naslov izabrane publikacije je *L'Artiste : journal de la littérature et des beaux-arts*. U ISSN Centru Francuske je ovaj digitalizovani naslov registrovan kao *L'Artiste (Paris. 1831. Reproduction numérique)* te se pod ovim ključnim naslovom nalazi i u ISSN registru. Polje 533 ima dva potpolja s informacijama o mjestu reprodukcije i ko je odgovoran za reprodukciju (\$b Paris : \$c Bibliothèque nationale de France). U polju 856 se nalazi URL na kojem se u Gallici nalazi publikacija (\$u <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb343612621/date>).

Drugi primjer je digitalizovani naslov građe iz Univerzitetske biblioteke Heidelberg. Ova građa se nalazi u skupini historijske građe (<http://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/digilit.html>) u kolekciji novina i časopisa (http://digi.ub.uni-heidelberg.de/sammlungen/zeitschriften_zeitungen/titel.html).

Naslov izabrane publikacije je *Fliegende Blätter*. Digitalizovani primjerak je registrovan pod naslovom *Fliegende Blätter (München. Internet)*. Polje 533 ima tri potpolja s informacijama o mjestu reprodukcije, ko je odgovoran za reprodukciju i godini digitalizacije (\$b Heidelberg : \$c Universitätsbibliothek Heidelberg, \$d [2012?]). U zapisu su dva polja 856. Jedan URL vodi do publikacije i njegovih metapodataka (\$u <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/fb>), dok drugi vodi do članka o publikaciji te linka koji vodi do publikacije (\$u <http://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/fachinfo/www/kunst/digilit/fliegendeblaetter.html>).

Postoji mogućnost da je nekoliko biblioteka digitalizovalo isti naslov. Kao što je već rečeno, ISSN centri moraju vidjeti između sebe ko će dodijeliti ISSN i kreirati zapis u ISSN registru. Naravno, svaka će biblioteka u svom lokalnom programu kreirati zapise za svoju građu.

Primjer takvog slučaja je publikacija koju su digitalizovali Nacionalna biblioteka Francuske i Biblioteka Univerziteta Heidelberg. U pitanju je publikacija *La Caricature morale, politique et littéraire* objavljiva na u Francuskoj. Zbog toga je ISSN dodijelio ISSN centar Francuske. Ključnom naslovu se opet dodalo potpolje b(\$b) s informacijom da je u pitanju digitalna reprodukcija (*Reproduction numérique*). Zapis ima dva polja 533 te dva polja 856:

Reproduction note Bibliothèque nationale de France

Reproduction note Universitätsbibliothek (Heidelberg, Allemagne)

i

URL <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb344523348/date>

URL <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/caricature>

Zaključak

Digitalizacija serijskih publikacija u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine je u toku. Digitalizuju se novine i časopisi iz Zbirke stare

periodike. Štampane verzije publikacija već su registrovane, dok će se uskoro početi i s registrovanjem njihovih digitalizovanih verzija.

Dodjelom ISSN brojeva digitalizovanoj građi dobija se mogućnost da na jednom mjestu imamo informacije o cjelokupnoj digitalizovanoj građi jedne zemlje. Na ovaj način i „stare“ štampane publikacije dobijaju ISSN, jer postoji mogućnost da one nisu bile registrovane. Sa zapisima digitalizovanih serijskih publikacija u ISSN registru dobijamo podatke i o virtualnoj lokaciji gdje je publikacija smještena, kao i gdje se čuvaju njeni štampani primjerci.

Saradnja nacionalnih ISSN centara veoma je važna zbog jedinstvene mogućnosti da sve informacije o jednoj publikaciji budu dostupne na jednom mjestu.

Literatura

Andonovski, Jelena, i Nataša Dakić. 2016. „Šeme za izradu metapodataka u savremenom bibliotekarstvu“ *Čitalište* 28: 65-77. http://www.citaliste.rs/casopis/br28/andonovski_jelena.html. Datum pristupa: 23. 11. 2016.

Stojanović, Miroljub, koordinator projekta. 2014. *Svrha i proces digitalizacije*. Beograd: Fondacija Narodne biblioteke Srbije. <http://forum-digitalna.nb.rs/jezik/edukacija.pdf>. Datum pristupa: 13. 12. 2016.

ISSN Manual. Posljednja izmjena juni 2012. <http://www.issn.org/understanding-the-issn/assignment-rules/issn-manual/>.

ISSN Virtua Manual. 2010. Paris: ISSN International Centre.

Park, Jaehwa, V. Govindaraju i S. N. Srihari. 2000. „OCR in a hierarchical feature space“ *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence* 4: 400-407.

MARC 21 Format for Bibliographic Data. Posljednja izmjena 17. novembar 2016. <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/>.

Arica, N., i F. T. Yarman-Vural. 2001. „An overview of character recognition focused on off-line handwriting“ *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part C (Applications and Reviews)* 2: 216-233.

Mekilvejn, Džon, predsjednik radne grupe. 2002. *Smjernice za projekte digitalizacije zbirke i fondova u javnom vlasništvu, posebno onih koji se čuvaju u bibliotekama i arhivima*. Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. <http://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines-me..pdf>. Datum pristupa: 22. 11. 2016.

Stoliński, Sebastian, i Wojciech Bieniecki. 2011. „Application of OCR systems to processing and digitization of paper documents“. U *Information systems in management: Information and Communication Technologies for e-Business*, 102-111.

Šojat-Bikić, Maja. 2006. „Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesnih novina do digitalne zbirke sadržaja“ *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije* 2: 19-40. <http://hrcak.srce.hr/22984>. Datum pristupa: 23. 11. 2016.

VTLS. Posljednja izmjena 19. septembar, 2016. <https://en.wikipedia.org/wiki/VTLS>.

Information and services in the new technological environment

BOSNIACA 2016; 21: 54-58
UDC 005.922.52:004.9]:050
UDC 050:[025.3:004

ISSN AND REGISTRATION OF THE DIGITIZED SERIAL PUBLICATIONS

Summary

What happens after digitization, processing of digitized material, namely OCR? How is the digitized serial cataloged? Is the ISSN assigned to it? The aim of the article is to explain ISSN assignment rules to the digitized materials, who can get it, and which fields are added to the records of digitized material in ISSN cataloging program (Virtua Integrated Library System). This paper will give examples of digitized serials to which ISSN numbers are assigned.

Key words: digitalization, OCR, serial publications, ISSN, Virtua Integrated Library System, catalogue description, ISSN Marc21

DIGITALNA POHRANA KULTURNOHISTORIJSKOG BLAGA BOSNE I HERCEGOVINE: RUKOPISNE ZBIRKE

Dr. Dželila Babović

Naučni saradnik arabista u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu
dzililababovic@gmail.com

Madžida Mašić, MA

Viši stručni saradnik turkolog u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu
madzidam@gmail.com

Sažetak

Potreba za čuvanjem, zaštitom, organiziranjem, ali i otvorenim pristupom dokumentima, rukopisima, knjigama i drugim materijalnim svjedocima opće i kulturne historije postaje sve izraženija. Polazeći od značaja kulturnog i historijskog naslijeđa, ova civilizacija nastoji izgraditi sistem u kojem će sve što je nastalo i nastaje biti adekvatno zaštićeno i dostupno za korištenje u naučne, obrazovne i kulturne svrhe. U odnosu na različite mogućnosti materijalne destrukcije, kao mjesto sigurne pohrane i čuvanja kulturnog naslijeđa i sjećanja javlja se digitalni arhiv – digitalni repozitorij slika, knjiga, rukopisa i drugih dokumenata.

U kojoj je mjeri značajno raditi na digitalnoj pohrani i zaštiti rukopisa govori nam i činjenica da su u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu stradali brojni arhivi, biblioteke i rukopisne zbirke. U ovome radu na primjeru Orijentalnog instituta u Sarajevu pokazat ćemo koliko je značajno da proces obnove rukopisnih zbirki i različite arhivske građe, pored klasičnih metoda, obuhvata i primjenu savremenih IT tehnologija.

Ključne riječi: rukopisi, katalogizacija, digitalizacija, metapodaci, arhiviranje

Zbirke orijentalnih rukopisa u Bosni i Hercegovini

Značajan dio svjetskog kulturnohistorijskog i rukopisnog blaga čine orijentalno-islamski rukopisi. Brojnost rukopisnih djela napisanih na arapskom, turskom i perzijskom jeziku uistinu je zadivljujuća. Oni se danas mogu pronaći širom svijeta u različitim rukopisnim zbirkama, muzejima, arhivima i bibliotekama. Njihova rasprostranjenost daleko izvan granica današnjeg islamskog svijeta svjedoči o višestoljetnoj veličini i snazi islamske kulture i civilizacije za koju s pravom možemo kazati da je, zahvaljujući svojoj kulturnoj i materijalnoj baštini, utkana u civilizacijske postulate svjetske historije.

Nakon buđenja nacija i nacionalnih pokreta u 19. stoljeću, različiti narodi koji su stoljećima bili dijelom homogene zajednice orijentalno-islamske kulture i civilizacije, ponijeli su iz te zajednice slične duhovne, materijalne i kulturne vrijednosti kao sastavne

elemente vlastitog nacionalnog identiteta. Nezamisljiv doprinos razvoju i rastu te svekolike civilizacijske riznice, kroz svoja znanstvena i književna djela na arapskom, turskom i perzijskom jeziku dali su Bošnjaci. Raznoliko rukopisno blago bošnjačkih autora na arapskom, turskom i perzijskom jeziku rasuto je i pohranjeno u rukopisnim zbirkama i bibliotekama diljem svijeta, od Istanbula, Kaira, Medine, do Beča, Bratislave itd. To nepregledno bogatstvo pisane riječi sadrži djela iz svih znanstvenih oblasti (matematika, astronomija, historija, geografija itd.), različitih teoloških disciplina (islamska filozofija, pravo, logika itd.) te književnih djela (zbirke poezije, prozna djela itd.). Na temelju tih rukopisnih djela moguće je rekonstruirati intelektualnu i kulturnu historiju Bošnjaka unutar orijentalno-islamskog civilizacijskog parnasa te dati odgovore na brojne različite dileme i pitanja iz tog dijela historije. Prema dosadašnjim rezultatima naučnih istraživanja zabilježeno je preko

dvije stotine autora Bošnjaka na arapskom, turskom i perzijskom jeziku.¹

propadanja Osmanskog carstva i aneksije Bosne od strane Austrougarske monarhije (1878) u kulturno-historijskim izučavanjima skoro u potpunosti biva zanemaren period bosanske historije u okrilju Osmanskog carstva. Taj period uglavnom se tretirao kao doba nepismenosti i neobrazovanja, a cjelokupno pisano naslijeđe Bošnjaka, koje je stoljećima nastajalo na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, najčešće je karakterizirano kao strano i bezvrijedno. Nakon Drugog svjetskog rata i uspostavljanja socijalističkog državnog uređenja na ovim prostorima u periodu 1945–1990. godine takav, u najmanju ruku destruktivan odnos spram važnog dijela historije bošnjačkog naroda je intenziviran. Izmijenjeni sistem obrazovanja i društvenog uređenja – austro-ugarski, a zatim i socijalistički, u odnosu na onaj osmanski i orijentalno-islamski – doveo je između ostalog do toga da je i broj učenjaka i intelektualaca koji poznaju islamsku kulturu i tradiciju kao i orijentalne jezike bivao sve manji te je slabija bivala i mogućnost znanstvenog valoriziranja islamske kulturno-historijske baštine.

Posljedica takvog odnosa je to da su brojni spomenici kulture, među njima i rukopisi, urušeni ili propali. Nestajali su, uništavani i zanemarivani fondovi brojnih biblioteka, javnih, ali i privatnih zbirki knjiga i rukopisa čiji vlasnici ni sami nisu znali cijiniti njihov značaj i vrijednost.

Ipak, zahvaljujući predanom radu nekolicine entuzijasta poput Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, Ibrahima Bašagića, Safvet-bega Bašagića, Mehmeda Handžića i drugih istraživača baštine na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, ovaj segment kulturne historije Bosne i Hercegovine istražen je i zabilježen za buduće generacije. Spomenuti autori na sve moguće načine dolazili su do rukopisa Bošnjaka na orijentalnim jezicima, nastojeći otkriti i zabilježiti njihov što je moguće veći broj (Duraković 2005, 38-121).

Brojne zbirke orijentalno-islamskih rukopisa bile su rasute i po bosanskim arhivima i muzejima, nesređene i bez bilo kakve obrade podataka o njima te nerijetko pohranjene u neodgovarajućim uvjetima. Ipak, u tom se periodu dvije institucije izdvajaju kao značajni repozitoriji orijentalno-islamskih rukopisa, a to

su Gazi Husrev-begova biblioteka i Orijentalni institut u Sarajevu.

Premda u savremenom dobu i većina drugih baštinskih ustanova Bosne i Hercegovine koje u svome posjedu imaju zbirke islamskih rukopisa rade na njihovoj restauraciji i izradi kataloga,² kao najznačajnija institucija, kada je riječ o pohrani i zaštiti islamskih rukopisa u Bosni i Hercegovini, pa i šire na prostorima Balkana, ističe se Gazi Husrev-begova biblioteka. Objavljeno je XVIII svezaka kataloga do sada obrađenih rukopisa koji su pohranjeni u zbirkama Gazi Husrev-begove biblioteke, dok je veliki broj rukopisa još uvijek u procesu obrade i katalogizacije. (Katalozi rukopisa)

Sve do agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992–1995) po svome bogatstvu, odmah iza Gazi Husrev-begove biblioteke bila je rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu, koja je s preko 5000 pohranjenih rukopisnih kodeksa predstavljala jednu od najbogatijih zbirki na Balkanu. Nažalost, na samom početku agresije, u maju 1992, cjelokupna rukopisna i arhivska građa, kao i zgrada u kojoj je bio smješten Orijentalni institut, do temelja su spaljeni i uništeni.

² Do sada su objavljeni sljedeći katalozi:

- Bošnjački institut u Sarajevu:
- *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, Svezak 1, obrada Fehim Nametak i Salih Trako, Bošnjački institut Zürich, Zürich, 1997, 573 str.; *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, Svezak 2, obradio Fehim Nametak i Salih Trako, Bošnjački institut Zürich-Sarajevo, Sarajevo, 2003, 521 str.;
- Historijski arhiv Sarajevo:
- *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Svezak 1, obradio Mustafa Jahić, Historijski arhiv Sarajevo i Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe, Sarajevo, 2010, 649 str.; *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Svezak 2, obradio Haso Popara, Historijski arhiv Sarajevo i Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe, Sarajevo, 2011, 800 str.
- Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine:
- *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, obradio Osman Lavić, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH i Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe, Sarajevo, 2011, 1086 str.
- Orijentalni institut u Sarajevu:
- *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, obradila Lejla Gazić, Orijentalni institut u Sarajevu i Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe, Sarajevo, 2009, 246 [30] str.
- Kantonalni arhiv Travnik:
- *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, obradio Mustafa Jahić, Kantonalni arhiv Travnik i Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe, Travnik, 2015, 328 str.

¹ Biografski i bibliografski podaci o bošnjačkim autorima na orijentalnim jezicima dostupni u: Handžić 1933; Bašagić 1986; Šabanović 1973.

Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu

Orijentalni institut u Sarajevu osnovan je 1950. godine uredbom Vlade tadašnje Narodne republike Bosne i Hercegovine kao samostalna naučnoistraživačka institucija s osnovnim zadatkom istraživanja i proučavanja opće i kulturne historije Bosne i Hercegovine u doba osmanske vladavine na ovim prostorima. Osnivanjem Orijentalnog instituta započinje faza institucionaliziranog, organiziranog i sistematiziranog istraživanja i proučavanja historije Bosne u periodu dok je ona bila sastavni dio Osmanskog carstva. Programski zadaci koji su tada osmišljeni i zacrtani, među kojima su prikupljanje rukopisne i arhivske građe, njihova obrada i publikovanje, proučavanje rukopisnih materijala i književnih djela nastalih na arapskom, turskom i perzijskom jeziku te osposobljavanje znanstvenih i stručnih saradnika za istraživanje u toj oblasti, vremenom su se razvijali i proširivali u skladu s potrebama znanosti i kasnijim opredjeljenjima naučnoistraživačkog kadra u Institutu.

Institucionalna legalizacija proučavanja kulturne baštine Bosne i Hercegovine značila je i organizirano i masovnije sakupljanje najraznovrsnije rukopisne i štampane građe na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Jezgra iz koje je nastao Orijentalni institut u Sarajevu bio je Turski arhiv i zbirka orijentalnih knjiga i rukopisa Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Sva spomenuta rukopisna građa, prema odluci tadašnje vlade, iz Zemaljskog muzeja prenesena je u Orijentalni institut na koji je preneseno i pravo raspolaganja tom građom. Pored institucionalne pohrane orijentalno-islamske rukopisne i arhivske građe, osnivanje Orijentalnog instituta predstavljalo je i početak intenzivnog naučnoistraživačkog rada na proučavanju bosanskohercegovačke baštine na orijentalnim jezicima na temelju prikupljene izvorne građe – rukopisa i arhivskih dokumenata. Trajnom pohranom orijentalno-islamskih rukopisa u jednu naučnu instituciju kakva je Orijentalni institut porasla je i njihova vrijednost, s obzirom na to da su u rukama stručnog i naučnog kadra uposlenog na Institutu rukopisi sada mogli biti znanstveno obrađeni i valorizirani.

Rukopisna zbirka sadržavala je 5263 kodeksa manuskripata na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, što ju je činilo jednom od najbogatijih zbirki islamskih rukopisa na Balkanu. Nerijetko je rukopisni kodeks u sebi sadržavao dva ili više različitih djela, tako da je spomenuta brojka mnogo veća. Kada govorimo o rukopisnim djelima, treba reći da su u njima bile zastupljene sve znanstvene i teološke discipline: od rukopisa *Kur'ana*, nauke o *Kur'anu* i hadisu, preko

teoloških rasprava, prava i obredoslovlja te molitvi – dova, zatim djela iz sufizma i islamske filozofije, enciklopedija, svih područja prirodno-matematskih nauka, zatim okultizma, historije, geografije, politike, do prijepisa gramatičkih i leksikografskih djela. S druge strane, tu su bila čuvana djela iz oblasti lijepe književnosti, od divana perzijskih klasika i osmanskih pjesnika do pojedinačnih pjesama ili samo stihova, proznih djela, poslovice i drugog književnog sadržaja te rukopisa iz područja epistolografije i, na kraju, međimua kao zbornika raznovrsnog sadržaja. (Gazić 2000, 30-35)

S gledišta istraživanja književnohistorijske baštine Bosne i Hercegovine, posebnu vrijednost predstavljala su djela domaćih autora, među kojima se čuvalo i više autografa. Ta su djela bila naročito značajna za ustanovljavanje i proučavanje historije nacionalne književnosti. Riječ je o djelima: Hasana Kafije Pruščaka, Abdullaha Bošnjaka, Sabita Užičanina, Fadil-paše Šerifovića, Mustafe Ejubovića – Šejh-Juje i brojnih drugih svjetski poznatih ili, pak, manje poznatih bošnjačkih autora.

Dana 17. maja 1992. zgrada Orijentalnog instituta zapaljena je raketom navođenom s agresorskih položaja u okolini Sarajeva. Zgrada je do temelja izgorjela, a rukopisni fond, arhiv i biblioteka Instituta potpuno su uništeni. Razmjere ovog gubitka nenadoknadive su ne samo za Bosnu i Hercegovinu već i za cijeli svijet. Uništeni su brojni rukopisi na temelju kojih se mogao i trebao rekonstruirati kulturni, intelektualni, duhovni i znanstveni život cijelog Osmanskog carstva u periodu od preko pet stotina godina.

Savremene metodologije obrade rukopisa: Revitalizacija rukopisne zbirke Orijentalnog instituta

Baštinske ustanove, kao tradicionalni čuvari građe koja najčešće čini istraživački korpus u istraživanjima opće i kulturne historije, osobito one koje posjeduju zbirke stare i rijetke građe, sve se više prilagođavaju savremenim tokovima pohrane podataka kako bi svojoj građi obezbijedili odgovarajući oblik zaštite i čuvanja. Formiranje digitalnih arhiva, biblioteka i rukopisnih zbirki predstavlja višestruku korist i dobit za ove ustanove, od trajne zaštite i čuvanja podataka, zaštite samih artefakta, odnosno originala, do vizualizacije ustanove i projekata na kojima njihovi saradnici rade. Čak i baštinske ustanove čiji fondovi su bili, ili su još uvijek izloženi određenim oblicima stradanja, uz pomoć IT tehnologija, formiranja baza podataka dostupnih na internetu i digitalizacije, u

moгуćnosti su da značajno obnove, čak i poboljšaju svoje resurse koji će poslužiti za nove projekte.

Mehanizmi zaštite i očuvanja kulturnog blaga mijenjali su se kroz historiju, da bi savremena naučna dostignuća u oblasti IT tehnologija i porast online komunikacija omogućili njihovu trajnu zaštitu i široko rasprostranjenu upotrebu. Prateći intenzivne procese digitalizacije kulturne baštine u svijetu, a naročito u Evropi, može se uočiti da je u mnogim zemljama svijeta proces digitalizacije kulturne baštine prepoznat kao važan cilj u ostvarivanju kulturne politike i kulturnog razvitka zemlje. U pogledu selekcije, pohrane, upravljanja, katalogizacije i obrade podataka i dokumenata digitalna tehnologija otvorila je sasvim novu perspektivu proučavanja kulturne i intelektualne historije. Digitalizacija je prepoznata kao mogućnost globalne rasprostranjenosti historijskih dokumenata, način njihove dodatne zaštite i pohrane, izazov za interkulturalne studije i poticaj za proučavanje rukopisa. Istovremeno, digitalizacija širom otvara nove mogućnosti u obnovi i revitalizaciji uništenih ili stradalih rukopisa i rukopisnih fondova.

Obnova rukopisne zbirke Orijentalnog instituta putem otkupa ili poklanjanja rukopisa od strane pojedinaca ili nekih ustanova, u proteklih dvadeset godina, koliko je prošlo od stradanja, tekla je vrlo sporo. Nedostatak finansijskih mogućnosti i odgovarajućeg prostora neophodnog za valjanu pohranu rukopisa utjecali su na to da je na Institutu zanemarena nabavka novih rukopisa, kao i restauracija postojećih. S druge strane, jačale su i uslođjavale se aktivnosti na znanstvenoj obradi orijentalno-islamskih rukopisa čiji su autori po svome porijeklu Bošnjaci. Rukopisi Bošnjaka na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, koji su sačuvani i pohranjeni u bibliotekama i rukopisnim zbirkama širom svijeta, korišteni su kao primarni izvori za brojne objavljene knjige i naučne radove naučnih i stručnih saradnika Instituta u oblasti opće i kulturne historije.

Sve učestalija primjena IT tehnologija u oblasti arhivistike i humanističkih nauka, u Orijentalnom institutu prepoznata je kao mogućnost za obnovu i revitalizaciju rukopisne zbirke kroz digitalni oblik rukopisa. Takav proces obnove, pored digitalizacije postojećih i nabavke novih rukopisa u digitalnom obliku, podra-

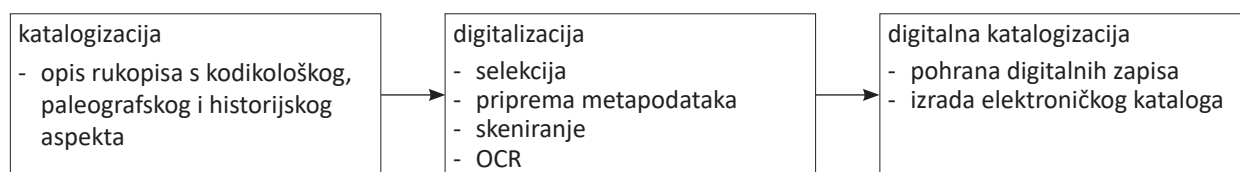
zumijeva i formiranje složene baze podataka koja bi bila opremljena brojnim metapodacima koji se odnose na orijentalno-islamske rukopise i bošnjačke autore na arapskom, turskom i perzijskom jeziku.

Proces digitalizacije

Digitalizacija historijske pisane građe započela je u ranim devedesetim godinama 20. stoljeća. Razvojem tehnologije i globalne informacijske strukture te programa za pretraživanje, postalo je jasno da će digitalizacija odigrati presudnu ulogu u očuvanju kulturnog i historijskog blaga, a samim time i olakšati istraživanje kulturne baštine. Razvojem softvera i napredovanjem računarske tehnologije (IT) osigurana je pristupačnost brojnim vrijednim kolekcijama rukopisa diljem svijeta. Ključni fokus digitalizacije procesa odnosi se na omogućavanje pristupa digitaliziranim sadržajima kulturne baštine s udaljenih lokacija, i to različitim ciljnim skupinama: naučnim istraživačima, studentima, učenicima, kulturnim radnicima i sl. Time ne samo da se doprinosi popularizaciji kulturnog blaga već se promiče i jačanje nacionalnog i kulturnoga identiteta i njegove osobitosti. Višestruke su koristi digitalizacije kulturne baštine. Osim dostupnosti putem različitih digitalnih biblioteka i baza podataka, digitalizacija *a priori* podrazumijeva i zaštitu izvornika, njegovo čuvanje u novom, digitaliziranom obliku te konzervaciju i restauraciju. (Guidelines 2014)

Baze podataka i digitalne biblioteke, kao produkt takvog procesa, omogućavaju pristup digitalnim inačicama izvornika, osiguravaju slobodno i neometano korištenje građe u različite svrhe, što predstavlja značajan iskorak, imajući u vidu da je takva usluga, zbog lošeg stanja izvornika, često bila onemogućena. Postojanje digitalnih kopija od presudne je važnosti u slučajevima kada prijeti opasnost nestanku cijelih kolekcija u različitim ratnim i drugim opasnostima. U tu svrhu donedavno su korišteni mikrofilmovi, međutim, naglim napretkom tehnologije tokom posljednje decenije, digitalizacija se nametnula kao jedini validan proces koji pokriva više različitih segmenata.

Proces digitalne katalogizacije rukopisa podrazumijeva nekoliko različitih etapa, prikazanih sljedećom shemom (Shema 1):

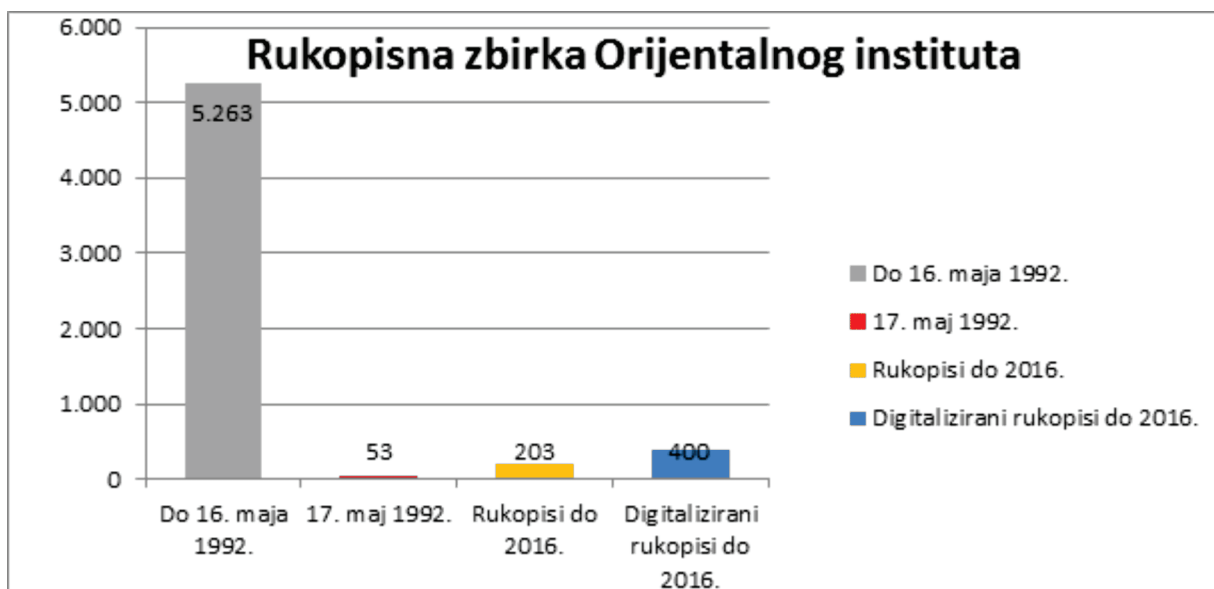

Shema 1

Digitalna obnova rukopisne zbirke Orijentalnog instituta u Sarajevu odvija se u dvije faze:

1. fotografiranje ili skeniranje rukopisa i
2. proces digitaliziranja snimaka koji obuhvata kreiranje metapodataka, kontrolu i procesuiranje kroz bazu podataka.

Što se tiče prve faze ovog projekta, možemo reći da je većina rukopisa koji su pohranjeni u Orijentalnom institutu već digitalizirana, i oni koji su spašeni od vatrene stihije (53 rukopisna kodeksa) i „novi“ rukopisi koji su nabavljeni u postratnom periodu (55 rukopisnih kodeksa).³ Projekat digitalizacije rukopisa Orijentalnog instituta podržala je Fondacija za islamsko naslijeđe Al-Furqān iz Londona koja je finansirala i izradu i objavljivanje kataloga.⁴ Postojanje kataloga veoma je važno za dalji proces kreiranja digitalne baze podataka, s obzirom na svoju primarnu funkciju, a to je da odgovori na korisnička pitanja. Iako baza podataka, kao svojevrсни elektronički katalog, podrazumijeva kreiranje metapodataka ključnih za opis određenog rukopisa ili arhivskoga dokumenta, a uključuje i digitalnu reprodukciju, odnosno slikovni prikaz datog rukopisa, odnosno dokumenta, postojanje kataloga uveliko olakšava rad na njenom formiranju. Grafikon koji slijedi prikazuje razvoj nakon stradanja i trenutno stanje rukopisne zbirke Orijentalnog instituta:

³ Treba napomenuti da jedan rukopisni kodeks vrlo često sadrži u sebi više različitih djela.

⁴ Radi se o rukopisima koji su u Rukopisnu zbirku Orijentalnog instituta pohranjeni do 2009. godine kada je Fondacija Al-Furqān pokrenula projekat digitalizacije rukopisa i finansirala izradu *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu*.

Izrada metapodataka

Metapodaci kao „nasljedni podaci“ (Dizdar 2011, 8) mogu sadržavati tehničke detalje o formatu, strukturi i upotrebi digitalnog sadržaja, povijest svih radnji i promjena primijenjenih na resursu, informacije o autentičnosti kao što su tehničke performanse ili povijest čuvanja, te informacije o pravima i obavezama primjenjivim na postupke zaštite (Ingeborg 2006, 47). To su, prema C. Borgaman, „zapisi koji opisuju elektronske izvore“ (Dizdar 2011, 287). Imajući na umu da korpus čine rukopisi, razumljivo je da se metapodaci često referiraju na kataloge i literaturu u kojima postoje određeni podaci o konkretnom rukopisu. Glavna funkcija metapodatka jeste „lociranje, pronalaženje, dokumentiranje, evaluacija i odabir objekata sličnih dokumentu, teksta i slika“ (Miller, prema Dizdar 2011, 288).

Osnovni elementi koje sadrži svaki opis rukopisa u skladu su s klasifikacijom elemenata Dublinskog skupa (Dublin core), koji se, također, odnose na opis djela:

- a) *opisni elementi koji se odnose na sadržaj izvora* (naslov, predmet, opis, izvor, jezik, odnos, obuhvat),
- b) *elementi koji se odnose na izvor kao intelektualno vlasništvo* (autor, izdavač, saradnik, autorska prava),

- c) *elementi koji se odnose na primjerak (pojavnost) izvora* (datum, tip, format, identifikator). (Dublin core metadata)

Svaki od rezultata pretrage, u opisu prema navedenim kategorijama, sadržava i *hipervezu*, koja upućuje na drugi izvor i korisniku omogućava pristup informaciji

o postojanju traženog rukopisa u nekoj drugoj rukopisnoj zbirci. Potreba za postojanjem hiperveze uključuje aspekt *interoperabilnosti* koji se u današnjem digitalnom dobu nadaje kao prijeka potreba. Interoperabilnost Hodge definira kao „mogućnost digitalnih biblioteka da razmjenjuju i dele dokumente, upite i servise između sebe i unutar raznih komponenti pojedine digitalne biblioteke“ (Dizdar 2011, 290).

Kako su orijentalno-islamski rukopisi (ili općenito *arabički* rukopisi⁵) na arapskom, turskom i perzijskom jeziku napisani arapskim pismom, pitanje latiničnog transkribiranja naslova djela i imena autora, s obzirom na heterogenost izvora, u procesu oblikovanja korisničkog upita može predstavljati određenu poteškoću. Korisnik, u procesu koji se naziva *direktno pretraživanje*, „postavlja strukturirani upit, koji se najčešće sastoji od riječi koje se uspoređuju s pristupnicama u bazi podataka“ (Ždralović 1988, 233). Način na koji će se transkribirati određeno vlastito ime ili naslov od presudne je važnosti za pretragu. Kako Janković navodi, „transkribirano ime protivrječno je po sebi: ono kao takvo pripada jednom drugom, tj. svom izvornom jezičkom (i grafijskom) sistemu, ali u isto vrijeme biva prihvatano u upotrebu drugog jezika u svojoj izvornoj formi, zbog nemogućnosti preuzimanja pomoću bilo kakvog drugog postupka prenošenja“ (Janković 1979, 841).

Naime, nedosljedna i neujednačena transkripcija naslova i vlastitih imena na arapskom, turskom i perzijskom jeziku gorući je problem, budući da ne postoji jedinstven sistem transkripcije za sva tri jezika. ZDMG sistem transkripcije koristi se uglavnom za transkribiranje naslova na arapskom jeziku, dok on ne može poslužiti za transkribiranje naslova i naziva na turskom i perzijskom jeziku. Kada je riječ o transkripciji za perzijski jezik, ne postoji jednoobrazan općevažeci sistem. Istina, postoje pojedinačni pokušaji „u kojima su nerijetko iznošena i prilično diskutabilna rješenja“ (Karahalilović 2005, 199). Prema Karahaliloviću, „ZDMG-sistem, i pored visokog stepena funkcionalnosti, ne može u potpunosti odgovoriti karakteristikama i potrebama perzijskog pisma, s jedne, kao i fonetske strukture perzijskog jezika, s druge strane“ (Karahalilović 2005, 200). Za transkribiranje riječi prema turskom sistemu transkripcije također je ponuđeno nekoliko rješenja. U pregledu koji nudi *Türk İslam Ansiklopedisi* ponuđena su tri rješenja, sistem transkripcije prema *İslam Ansiklopedisi*, Naučni

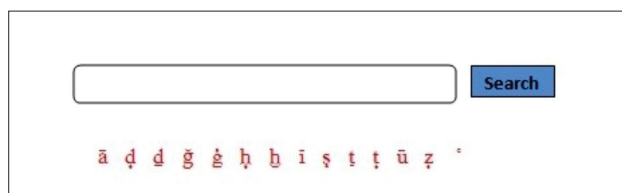
sistem turske transkripcije (*Türk İlmî Transkripsyon Sistemi*) i *DIA* sistem (korišten u *Diyanetovoj İslam Ansiklopedisi*). Sve varijante nude ista ili vrlo slična rješenja.

Ilustracije radi, pogledajmo kako bi se u elektroničkom katalogu (bazi podataka) transkribiralo jedno vlastito ime prema ZDMG, turskom i perzijskom sistemu transkripcije (Tabela 1):

Tabela 1.

Vlastito ime napisano na izvorniku	علاء الدين على ده ده بن مصطفى حريمى البوسنوى
ZDMG	'Alā'uddīn 'Alī-dede b. Muṣṭafā Ḥarīmī al-Bosnawī – Şayḫ al-turba
DIA	'Alā'uddīn 'Alī-dede b. Muṣṭafā Ḥarīmī el-Bosnevī – Şeyḫ et-turbe
Perzijski sistem transkribiranja	'Alā'uddīn 'Alī-dede b. Muṣṭafā Ḥarīmī al-Bosnawī – Şayx al-turba

S obzirom na ustaljenu praksu bosanskohercegovačkih orijentalnih filologa i naučnih istraživača bh. baštine na orijentalnim jezicima da u svojim naučnim radovima kao i katalogima rukopisa koriste ZDMG sistem transkripcije, pri kreiranju elektroničkog kataloga, odnosno opcije pretraživanja rukopisa u rukopisnoj bazi podataka Orijentalnog instituta, odlučili smo se za ovaj uobičajeni i kod nas zastupljeni sistem naučne transkripcije. Pored polja za pretraživanje predviđene su dodatne opcije ubacivanja transkripcijskih simbola kako bi se osigurali što bolji i precizniji rezultati pretrage, kako je prikazano na sljedećoj slici (Slika 1):

Slika 1

Metapodaci koji opisuju reprodukciju rukopisa (slika) prema IFLA standardima (Guidelines 2014) trebali bi sadržavati sljedeće važne informacije: podatke o dužini i širini slike u pixelima, veličinu u bytima, rezoluciju te informacije o modelu kamere ili skenera. Optičko prepoznavanje karaktera ili skraćeno OCR (*Optical Character Recognition*) predstavljalo bi posljednju fazu digitalizacije, koja bi prethodila digitalnoj katalogizaciji. Riječ je o prilagođavanju teksta rukopisa digitalnoj formi koje za cilj ima pretraživost teksta. Kreiranje programa za optičko prepoznavanje vrlo je zahtjevan i dugotrajan posao, s obzirom

⁵ Prema M. Ždraloviću, jedino zahvalno rješenje pri imenovanju ove vrste rukopisa jeste nazvati ih zajedničkim imenom „arabički“, „po pismu kojim su pisani, analogno ćiriličkim, glagoljskim i latiničnim rukopisima“ (Ždralović 1988, 87).

na samu prirodu rukopisa, često nečitkih te oštećenih zubom vremena. Ipak, postoje određeni pomaci na tom polju, osobito u naučnim krugovima koji se bave rukopisima na osmanskome jeziku.⁶ Za ovako složene projekte bit će potrebno okupiti timove stručnjaka, a takav bi projekat u perspektivi u velikoj mjeri olakšao naučni rad na izvorima.

Digitalna katalogizacija

Osnovne informacije koje nude katalozi mogu se sažeti u nekoliko osnovnih kategorija, koje će, u daljem procesu izrade elektroničkog kataloga, odnosno baze podataka o rukopisima, poslužiti kao osnov za kreiranje ključnih polja. Principi kataloške obrade rukopisa su sljedeći: rukopisi su podijeljeni prema jezicima, a nakon toga i prema tematici uobičajenoj u izradi kataloga, hronološkim redoslijedom nastanka djela i rukopisa. Naslovi djela pišu se arapskim pismom i u latiničnoj transkripciji. Uz djelo se navode osnovni biografski podaci o autoru, periodu u kojem je živio, tematici i sadržaju djela te izvori i literatura za autore i djela koji su prisutni u drugim rukopisnim zbirkama. Osim toga, osnovne informacije o djelu podrazumijevaju i navođenje početka i kraja djela, podatke o prepisu te podatke o eventualnim bivšim vlasnicima ili vakifima.

Formalni opis rukopisa obuhvata podatke o povezu, broju folija i formatu rukopisa, obimu pisanog teksta te pojedinosti o vrsti papira, pisma, umjetničkoj izradi rukopisa, kao i neke druge zanimljive informacije koje pruža određeni rukopis.

Direktan pristup pretraživanju nužno pretpostavlja postojanje određenih znanja korisnika (posjedovanje informacije o autoru, naslovu i sl.). Takav pristup olakšavaju tzv. *ključna polja*. Ključna polja olakšavaju pretraživost prema različitim segmentima opisa svakog rukopisa, dokumenta, što doprinosi povećanju *relevantnosti*, odnosno procentu „pogađanja“ rezultata pretrage, budući da se želi izbjeći pretraživanje irelevantnih zapisa, kao i problem previše podataka. Svako od ključnih polja sadržavat će metapodatke, odnosno informacije o bibliografskom, strukturalnom, administrativnom i tehničkom aspektu digitalnog objekta koje su korisne u daljem procesu skladištenja u digitalni repozitorij.

⁶ Nedavno je međunarodna organizacija *Research Center For Islamic History, Art and Culture* (IRCICA) predstavila projekt OCR za štampane tekstove na osmanskome jeziku. Iako sličan projekat za rukopise još nije započet, nadamo se da će u budućnosti biti preduzeti slični poduhvati.

Baza podataka kao digitalni repozitorij

Prema definiciji koju nudi Digital Library Federation, digitalna biblioteka je „organizacija koja nudi izvore informacija, uključujući specijalizirano osoblje čiji je zadatak izabrati, strukturirati, ponuditi pristup, interpretirati, distribuirati, očuvati integritet i osigurati postojanost zbirke digitalnih radova, kako bi bile dostupne određenoj zajednici ili skupini zajednica“ (Dizdar 2011, 225). Osim toga, riječ je o sistemu koji osigurava dugoročno pohranjivanje i čuvanje te stalni pristup digitalnim objektima.

Proces izrade takvog repozitorija podrazumijeva izradu digitalnih reprodukcija, njihovu obradu, pohranu te omogućavanje pristupa novokreiranim digitalnim objektima. Digitalni repozitorij, ovisno o tome je li namijenjen za javnu/opću ili internu upotrebu, može biti offline ili online, odnosno organiziran u LAN/WAN baziranim mrežama. Dakako, ako je cilj osigurati što veću pristupačnost, online pristup je poželjan. U ovisnosti o tome želi li se osigurati pristup cjelokupnom sadržaju ili samo nekim dijelovima, ili pak samo određenoj kategoriji korisnika, kreira se i opcija koja podrazumijeva pristupačnost manjem ili većem broju korisnika.

Prema općem modelu nije precizirana vrsta korisnika, koja igra presudnu ulogu u određivanju koncepta pristupa digitaliziranom naslijeđu (lokalno ili putem interneta). Identifikacija korisnika prvi je u nizu koraka i u mehanizmu zaštite baze podataka Orijentalnog instituta. Naime, korisničko ime ili password kao najjednostavniji mehanizmi mogu vrlo dobro poslužiti u svrhu registriranja, odnosno identificiranja korisnika koji će imati direktan, djelomičan ili cjelovit pristup sadržaju digitalnog repozitorija. U skladu s tim, korak koji potom slijedi jest određivanje dostupnosti sadržaja, odnosno omogućavanje uvida u direktan, cjelovit ili djelomičan sadržaj baze, ovisno o grupi kojoj korisnik pripada (administrator, operator, identificirani korisnik, neidentificirani korisnik). Na taj način, pravo ovlaštenog pristupa digitaliziranim sadržajima neće biti omogućeno svim korisnicima.

Offline pristup i Offline+ pristup bazi podataka

S aspekta sigurnosti i zaštite baze podataka, offline pristup je najmanje zahtjevan. Riječ je o izolovanom sistemu na LAN mreži, gdje je onemogućen pristup internetu. Pristup je vrlo ograničen, u fizičkom smislu, baza podataka je smještena u određenu biblioteku, fizički prostor u kome su računari povezani bežičnim vezama sa serverom. Signal pokriva samo prostor biblioteke. Kada je riječ o krajnjim korisnicima, pristup bazi podataka podrazumijeva i grupu

registrovanih korisnika, odnosno svih onih koji imaju regulirano pravo pristupa. (Behlilović et al. 2008)

Imajući na umu navedeno, baza podataka rukopisa Orijentalnog instituta predviđa offline pristup sve do završetka rada na projektu digitalizacije i konačnog definiranja svih stavki vezanih za izradu baze podataka, od autorskih prava do zaštite podataka. Iako je pristup sadržaju baze podataka u ovom slučaju vrlo ograničen, poželjno je obezbijediti adekvatnu zaštitu baze podataka te će se svim korisnicima dodjeljivati korisničko ime i lozinka pomoću kojih će biti moguć pristup sadržaju na serveru.

Offline+ pristup bazi podataka nešto je prošireniji u odnosu na prethodni model, a podrazumijeva uvezivanje jedne lokalne baze podataka s drugim srodnim institucijama (bibliotekama, arhivima i sl.). Server s bazom podataka smješten je u LAN mreži, dok bi se za povezivanje drugih LAN-ova morao koristiti internet. Ovaj model podrazumijeva poduzimanje većih koraka na zaštiti baze podataka (Behlilović et al. 2008). Imajući u vidu i interoperabilnost, ova se opcija čini dosta prihvatljivijom od prethodne te će se, do konačnog prelaza na online pristup bazi podataka Orijentalnog instituta, razmotriti i ova mogućnost pristupa.

Online pristup bazi podataka

Model online pristupa bazi podataka podrazumijeva mogućnost pristupa većeg broja korisnika. Kako je namijenjen širokom spektru potencijalnih korisnika, nužno je mnogo više pažnje posvetiti zaštiti podataka. Zaštita podrazumijeva preduzimanje većeg broja koraka, kao i veći stepen obezbjeđenja u vidu korištenja DMZ zone (dva firewalla) te pristup web serveru (Behlilović et al. 2008).

Ipak, uza sve opasnosti koje sa sobom nosi postavljanje baze podataka na internet, mora se istaći da je ovaj pristup jedini koji u punom smislu riječi ispunjava osnovne ciljeve svakog projekta digitalizacije: uvid u rijetke rukopise, koji su u jako lošem fizičkom stanju i koji bi u slučaju čestog rukovanja postali jako oštećeni, te omogućavanje pristupa rukopisima rasutim na različitim lokacijama. Povezivanje srodnih institucija koje posjeduju određene rukopisne kolekcije te njihova online dostupnost ključna je za cjelovit uvid u svjetsku kulturnu baštinu. Umrežavanjem pojedinačnih digitalnih repozitorija pojedincima se osigurava pristup građi koja se čuva u različitim institucijama, na različitim lokacijama, što u krajnjim konsekvencama može dovesti i do „sabiranja građe različitih formata u višemedijske zbirke, kao i spajanje formalnih i neformalnih publikacija, npr. korespondencije, znanstvenih radova, mrežnih sadržaja“ (Klarin 2005).

Nakon što se brojna „raspršena“ rukopisna građa pretvori u digitalizirane slike i rasporedi u prepoznatljive kolekcije opremljene metapodacima i za njih osmišljenim alatima, bit će moguće formirati virtualno ujedinjeni kontekst koji može dobro poslužiti za ozbiljan naučnoistraživački rad i konstruktivne naučne studije. U većini slučajeva fizička reunifikacija rukopisnih kolekcija skoro je nemoguća iz različitih ekonomskih, političkih razloga ili, pak, zbog nedostatka odgovarajuće logističke podrške. Savremene tehnologije omogućavaju da se neke od ovih prepreka prevaziđu te nude praktične alternativne metode virtualnog ujedinjenja korištenjem link-outa ili drugih virtualnih markera koji vode drugim povezanim stranicama. Na taj način, virtualna rukopisna zbirka ima mogućnost pružanja jedinstvene liste raspršenih rukopisa i neposredan pristup digitalnim kopijama djela te predstavlja jednu vrstu federacije različitih kataloških sistema i integracijski prostor svih dostupnih podataka i metapodataka o digitaliziranim rukopisima, bez obzira na njihovu fizičku i skladišnu lokaciju.

Zaključna razmatranja

Digitalizacija predstavlja najširu prezentaciju kulturnog blaga i reprezentaciju historijskih izvora te se kao takva sve više pokazuje kao vrlo važna, s pravom možemo reći, čak nezaobilazna metoda u zaštiti kulturnog naslijeđa koje je vrlo često izloženo različitim oblicima stradanja. Stoga ne čudi da moderne tehnologije sve više preuzimaju vodeću ulogu u očuvanju, zaštiti i promociji kulturnog blaga.

Digitalizacija različitih artefakta kulturnohistorijske baštine i praktičan rad na historijskim dokumentima mnogo je više od pukog prijenosa podataka s jednog medija na drugi. Digitalizacija historijskih dokumenata ili rukopisa podrazumijeva digitalnu obradu rukopisa i vrlo je važna za rukopisne studije, kodikologiju, bibliografiju, ali i za različite grane humanističkih nauka (Uhlir 2015). To ni u kom slučaju nije isključivo posao za kompjuterske stručnjake ili za obučene bibliotekare, već je također veliki izazov i važno pomagalo za naučnike i istraživače društvenih nauka, naročito filologe i istraživače. Digitalno kulturno blago (tekstovi, baze podataka, slike, zvuk, grafike, web stranice) može egzistirati na bilo kom jeziku, u bilo kojem dijelu svijeta i u bilo kojoj oblasti ljudskog znanja i izražavanja.

Orijentalni institut u Sarajevu, koji je usljed ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini pretrpio potpuni gubitak velike zbirke islamskih rukopisa, u savremenom dobu nastoji ne samo obnoviti svoju rukopisnu zbirku već i utemeljiti novu zbirku digitaliziranih rukopisa i

unaprijediti je koristeći različite mogućnosti IT tehnologija. U tom kontekstu i projekat obnove rukopisnog fonda Orijentalnog instituta, pored digitalizacije i digitalne pohrane rukopisa, obuhvata i izradu baze podataka s metapodacima u kojoj će biti pohranjeni svi orijentalno-islamski rukopisi čiji su autori Bošnjaci, a koji se trenutno nalaze rasuti u bibliotekama i rukopisnim zbirkama širom svijeta.

Ta svojevrsna reunifikacija rukopisa Bošnjaka na arapskom, turskom i perzijskom jeziku predstavlja projekat od nacionalnog značaja jer se radi o trajnoj zaštiti nacionalnog blaga. Stoga je vrlo važno da je projekat ove vrste institucionaliziran, odnosno da pored Orijentalnog instituta, kao matične institucije za izradu svih faza ovoga projekta, značaj ovog projekta prepoznaju i nadležne institucije. Saradnici Instituta koji su angažirani na projektu digitalizacije i obnove rukopisne zbirke aplicirali su s ovim projektom na različite razvojne programe državnih institucija. Prepoznavši značaj jednog ovakvog projekta, njegovu realizaciju do sada su podržali Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke i Federalno ministarstvo kulture i sporta.

Obnova rukopisne zbirke Orijentalnog instituta kroz digitalizaciju rukopisa, kao i formiranje baze podataka, od višestrukog su značaja, od trajne zaštite i pohrane kroz digitalnu formu rukopisa, minimalne upotrebe i rukovanja originalom rukopisa, do maksimalne dostupnosti i preglednosti rukopisa rekonstrukcijom kroz upotrebu slike, printanjem i korištenjem interneta i online dostupnih baza podataka, odnosno rukopisnih zbirki.

Formiranje jedinstvene baze podataka s rukopisima Bošnjaka na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, pored digitalne obrade i pohrane rukopisa, predstavlja i uspostavljanje jedinstvene tačke pristupa rukopisnim djelima Bošnjaka koja se nalaze u posjedu različitih institucija. Baza podataka sadržavat će digitalnu formu rukopisa, kataloške i deskriptivne podatke o autorima i rukopisima utemeljenim na primarnoj i sekundarnoj istraživačkoj građi, koja bi također preko povezanih linkova ili u nekom drugom obliku bila dostupna preko metapodataka. Izrada svih faza projekta o kojima smo govorili u ovome radu zahtijeva interakciju sa širom društvenom i naučnom zajednicom, poboljšanje međuinstitucionalne i saradnje srodnih institucija na međunarodnoj razini, što u konačnici projekat obnove i digitalizacije rukopisne zbirke Orijentalnog instituta izdiže na nivo projekta od internacionalnog značaja.

Literatura

- Bašagić, Safvet-beg. 1986. *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
- Behlilović, Narcis, Pamela Begović, i Saša Mrdović, 2008. „Različiti aspekti zaštite pristupa digitalizovanoj kulturnoj baštini“. *1st International Symposium Digitization of Cultural Heritage of Bosnia and Herzegovina*. http://people.etf.unsa.ba/~smrdovic/publications/Razliciti_aspekti_zastite_pristupa_digitalizovanoj_kulturnoj_bastini.pdf. Datum pristupa 21. 10. 2016.
- Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.
- Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1. <http://dublincore.org/documents/dces/>. Datum pristupa 21. 10. 2016.
- Duraković, Enes, Duraković, Esad, i Nametak, Fehim, ur. 1998. *Bošnjačka književnost u književnoj kritici – Starija književnost*. Sarajevo: Alef.
- Duraković, Esad. 2005. *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskoga kruga*. Sarajevo: Connectum.
- Gazić, Lejla. 2000. „Destruction of The Institute for Oriental Studies during the aggression against Bosnia and Herzegovina 1992–1995“. U *Orijentalni institut u Sarajevu 1950–2000.*, uredili Amir Ljubović i Lejla Gazić, 25-35. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Guidelines. 2014. *Guidelines for Planning the Digitization of Rare Book and Manuscript Collection*. Den Haag: International Federation of Library Associations and Institutions.
- Handžić, Mehmed. 1933. *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*. Sarajevo: Državna štamparija.
- Jahić, Mustafa. 2010. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Svezak 1. Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo i Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe.
- Jahić, Mustafa. 2015. *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*. Travnik: Kantonalni arhiv Travnik i Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe.
- Janković, Srđan. 1979. „Transkripcija – problem teoretskog pristupa“ *Pregled VII/VIII*: 841-865.
- Karahalilović, Namir. 2005. „Prilog rješenju problema transkripcije za perzijski jezik. Prilozi za orijentalnu filologiju 54:199-214.
- Katalozi rukopisa. Gazi Husrev-begova biblioteka. <http://www.ghb.ba/katalozi-rukopisa>. Datum pristupa: 14. 10. 2016.

Klarin, Sofija. 2005. „Pristup digitalnoj baštini“ *Edupoint* 5(31): 12-16. http://eprints.rclis.org/6523/1/edupoint_31_klarin.pdf. Datum pristupa 17. 10. 2016.

Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa. 2011. Obradio Lavić, Osman. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH i Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe.

Nametak, Fehim, i Salih Trako. 1997. *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, Svezak 1. Zürich: Bošnjački institut Zürich.

Nametak, Fehim, i Salih Trako. 2003. *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, Svezak 2. Sarajevo: Bošnjački institut Zürich-Sarajevo.

Popara, Haso. 2011. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Svezak 2. Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo i Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe.

Riedlmayer, András. 2001. „Convivencia under Fire: Genocide and Book-burning in Bosnia” U

The Holocaust and the Book: Destruction and Preservation, uredio Jonathan Rose. Massachusetts: University of Massachusetts Press.

Riedlmayer, András. 2002. „From the Ashes: the Past and Future of Bosnia’s Cultural Heritage”. U *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*, uredila Maya Shatzmiller. Montreal: McGill-Queens University Press.

Šabanović, Hazim. 1973. *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*. Sarajevo: Svjetlost.

Uhlíř, Zdeněk. 2015. „Digitization is not only making images: Manuscript studies and digital processing of manuscripts” *Book Science* 51: 148-162. <http://www.journals.vu.lt/knygotyra/article/view/7895/0>. Datum pristupa 8. 10. 2016.

Verheul, Ingeborg. 2006. *Networking for Digital Preservation: Current Practice in 15 National Libraries*. Munchen: K. G. Saur.

Ždralović, Muhamed. 1988. *Bosanskohercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. Sarajevo: Svjetlost.

Information and services in the new technological environment

BOSNIACA 2016; 21: 59-68
UDC 091.1:004]:025.85(497.6)

DIGITAL ARCHIVING OF CULTURAL AND HISTORICAL TREASURE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA: MANUSCRIPTS COLLECTIONS

Abstract

The need to keep, protect, organise, but also to have an open access documents, manuscripts, books, and other material testimonies of general and cultural history is becoming ever more prominent. Considering the importance of cultural and historical heritage, this civilisation attempts to build a system that would properly protect and make available anything that has been and is being made to serve scientific, educational and cultural purposes. As a response to different possibilities of destruction, and frustration accompanying the loss of memory of heritage, digital archive – digital repository of images, books, manuscripts, and other documents – comes on the scene.

The fact that during the aggression on Bosnia and Herzegovina numerous archives, libraries and manuscript collections have been destroyed, tells us about importance to work on digital storage and protection. In this paper, on the example of the Oriental Institute in Sarajevo, we will show how important is the process of reconstruction of manuscript collections and archives, in addition to traditional methods, scope and application of modern IT technologies.

Key words: manuscripts, cataloguing, digitisation, metadata, archiving

RAČUNARSTVO U OBLAKU: REALIZACIJA LoCloud I CSEEE PROJEKATA U NACIONALNOJ I UNIVERZITETSKOJ BIBLIOTECI BIH

Muamera Smajić, MA
muameras@nub.ba

Anja Mastilović, dipl. komp. i dipl. bib.
anja@nub.ba

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo

Sažetak

Kako će digitalizirana građa biti dostupna što većem broju ljudi? Koju tehnologiju upotrebljavamo za to? Da li je dostupna svima? Šta je LoCloud i kako funkcionira? U radu će se objasniti primjena tehnologije kojom se kreiraju digitalne biblioteke, muzeji i arhivi. Za primjer LoCloud kolekcija uzet će se digitalne kolekcije nastale u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH putem LoCloud i CSEEE projekata.

Glavne riječi: LoCloud, Računarstvo u oblaku, SaaS, PaaS, IaaS, TEL, Europeana, CSEEE projekt

Šta je računarstvo u oblaku?

Računarstvo u oblaku je model koji omogućava konstantan i pogodan pristup mreži na zahtjev na širokoj paleti podesivih računalnih izvora (kao što su mreže, serveri, prostori za pohranjivanje, aplikacije i servisi) koji se mogu brzo snabdjeti i realizirati uz minimalan napor upravljanja ili interakcijom s davateljem usluga. (Mell i Grance 2013, 3)

Računarstvo u oblaku jeste pohranjivanje podataka i aplikacija na pokretne servere (*remote servers*) kojima se pristupa preko Interneta, umjesto da se pohranjuju ili instaliraju na lični ili poslovni računar. Jedan jednostavan primjer jeste e-mail koji ne pohranjujemo na računar, već se podaci smještaju u oblaku e-mail providera.

Kako radi računarstvo u oblaku?

Kako su ustvari podaci pohranjeni u oblaku? Arhitektura računarstva u oblaku podijeljena je na dva dijela, na sučelje i pozadinu / ulaz i izlaz (front-end, back-end), koji su povezani Internetom. Sučelje/ulaz ustvari predstavlja računar koji se koristi i preko kojeg pristupamo sistemu računara u oblacima. To može biti jednostavno pristupanje nekom od pretraživača ili možda pristup jedinstvenom interfeceu softwera koji omogućava pristup oblaku. Izlaz sistema računara u oblacima sastoji se od računara, servera, sistema skladišta podataka koji čuvaju sve naše informacije i fileove. Sav posao se ustvari tu odvija.

Postoje tri vrste modela usluga u oblaku koje omogućuju korisniku da koriste aplikacije i pohranjuju podatke online. Svaki model nudi različit nivo korisničke fleksibilnosti i kontrole.

SaaS (Cloud Software as a Service) – Software kao usluga: omogućava korisnicima da koriste postojeće online aplikacije kao što su *Google Docs*, *Microsoft Office Web Apps*, *Pixlr*, *Aviaary*, *Salesforce*. Prednost ovih usluga jeste što su besplatne ili se plaćaju putem pretplate. Ovim aplikacijama moguće je pristupiti preko svakog računara. Još jedna pozitivna okolnost jeste što ove aplikacije omogućavaju zajednički rad. Međutim, može se desiti da generičke aplikacije nisu uvijek prilagodljive određenoj vrsti posla.

PaaS (Cloud Platform as a Service) – Platforma kao usluga: omogućava korisnicima da kreiraju vlastite aplikacije u oblaku koristeći postojeće alate i jezike. Tako, recimo, Microsoft posjeduje *Azure* platformu u kojoj možemo kreirati aplikacije u Windows okruženju. PaaS omogućava korisnicima da kreiraju aplikacije po veoma niskim cijenama. Kreirane aplikacije mogu se koristiti privatno, za samo jedan posao, ili za širu javnost. Problem kod ovih aplikacija jeste što su ograničene jezikom i alatima koje nudi određeni provider. Aplikacije su također vezane za tog providera i ne mogu se prebacivati drugome.

IaaS (Cloud Infrastructure as a Service) – Infrastruktura kao usluga: omogućava korisniku da pokrene bilo koju aplikaciju koju želi u hardware oblaku po vlastitom izboru. Danas kompanije imaju moguć-

nost da iz svog centra za podatke prebace korištene aplikacije u cloud okruženje i tako smanje troškove prostora. Serveri danas mogu biti fizički ili virtualni. Fundamentalna jedinica u oblaku jeste server koji može biti fizički ili virtualni. Server je vezan za korištenje jedne osobe, dok virtualni server može dijeliti više ljudi. Ovaj prelazak iz fizičkog servera u virtualni zove se virtualizacija. (Barnatt 2010)

Prednosti i mane

Prije svega, aplikacije u oblaku nemaju limita. Prednosti i mane računarstva u oblaku su sljedeće:

- računarstvo u oblaku daje mogućnost pristupa vlastitim podacima i aplikacijama s bilo koje lokacije na svijetu,
- ne moramo dodatno trošiti na memoriju računara, dovoljno je da imamo računar koji će omogućiti pristup podacima u oblaku,
- poslodavci ne moraju kupovati software za uposlenike, ili njihove licence. S računarstvom u oblaku potrebno je platiti članstvo za uposlenike kako bi online mogli pristupiti softwareu,
- serveri zauzimaju dosta fizičkog prostora koji se ponekad mora i iznajmljivati. Ako pohranimo podatke u oblak, oslobodit ćemo fizički prostor,
- održavanje hardwarea i softwarea bit će jednostavnije i jeftinije.

Najveća dva problema računarstva u oblaku jesu:

- privatnost i
- sigurnost pohranjenih informacija.

Sve svoje podatke dajemo na čuvanje kompanijama koje mogu imati uvid u te informacije. Također, postoji mogućnost „provaljivanja“ u ove servise. Međutim, kompanije daju sve od sebe da zaštite i osiguraju podatke koje su im povjerili. (Strickland 2014)

LoCloud

LoCloud je mreža partnera koja se sufinansirala u okviru CIP ICT-PSP programa Evropske komisije. Koordinator projekta *LoCloud* bio je Nacionalni arhiv Norveške. Zadatak mreže bio je da obogati sadržaj Europeane dodavanjem više od 4 miliona digitaliziranih objekata iz evropskih kulturnih institucija. Projekat *LoCloud* započeo je 2013. godine i trajao je tri godine. Ovaj projekat imao je za cilj infrastrukturom cloud-based tehnologije omogućiti malim i srednjim institucijama potporu u izradi njihovih sadržaja i metapodataka te ih preko Europeane učiniti dostupnim široj javnosti. Institucije su kroz projekat dobile smjernice, obuku i potrebnu podršku. (LoCloud 2012)

LoCloud kolekcije i primjena cloud tehnologije putem CSEEE projekta u NUBBiH

Zahvaljujući širenju cloud tehnologije Europeana je predložila stručna rješenja koja su omogućila i najmanjim ustanovama da svoje kolekcije postave na Internet. Europeana je kroz svoju dugogodišnju saradnju s kulturnim institucijama razvila tehnička rješenja koja će tim ustanovama omogućiti kako bolju promociju svojih sadržaja tako i priključivanje Europeani. Putem *LoCloud* platforme ove institucije dobile su mogućnost da same kreiraju vlastite digitalne biblioteke, muzeje, arhive. Usluga je dostupna u SaaS modelu, što znači da institucije ne trebaju posjedovati IT infrastrukturu, osim pristupa uslugama na mreži. (LoCloud 2012)

Ovom projektu se pridružila i Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH. U želji da se građa koju Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH čuva, bar na jedan način zaštititi, počelo se s digitalizacijom važnih publikacija vezanih za kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine. Sama digitalizacija veliki je podvig za bilo koju instituciju, a posebno za Biblioteku koja nema stalni izvor finansiranja, kao što je to slučaj s NUBBiH. Pored svih problema s kojima se susrećemo, NUBBiH želi da napreduje i u tehnološkom pogledu.

Odjeljenje specijalnih zbirki NUBBiH za *LoCloud* projekat pripremilo je najpristupačnije i najinteresantnije bibliotečke jedinice. Prve dvije dostupne digitalne kolekcije NUBBiH su *Rariteti* i *Razglednice*. *Rariteti* odražavaju dio zbirke *Stare i rijetke knjige*, dok je kolekcija *Razglednice* dio *Grafičke zbirke* NUBBiH. U kolekciji *Rariteti* prikazani su prvi štampani udžbenici u Bosni i Hercegovini, kao i publikacije nastale u prvim štamparijama u Bosni i Hercegovini. Za kolekciju *Razglednice* izabrane su razglednice iz 19. i početka 20. stoljeća. Motivi na njima su stare ulice, gradovi, sakralni objekti i drugi objekti od značaja za obrazovanje, kulturu i nauku, kao i kulturno-historijski spomenici. Kolekcije su dostupne na <http://nubbih.loccloudhosting.net/>.

Ove *LoCloud* kolekcije urađene su pomoću sistema s otvorenim kodom pod imenom *Omeka*. *Omeka* je besplatan sistem otvorenog koda za upravljanje sadržajem za online digitalne kolekcije. Zbog otvorenog koda, Institucija koja koristi Omeku ima „(...) kontrolu nad podacima, što omogućuje osiguravanje online dostupnosti postojećih kolekcija i putem nekog drugog servisa“. (Đukić 2015)

Koristeći ovu mogućnost, digitalne kolekcije *Rariteti* i *Razglednice* dostupne su i u kolekcijama Europeane (Europeana Collections) na stranici: http://www.europeana.eu/portal/en/search?q=europeana_collectionName%3A9200478*&view=grid

Omeka daje korisnicima mogućnost da objavljuju i prezentiraju objekte kulturne baštine i koristi Dublin Core standard. (Wikipedia 2016)

Priprema za slanje građe u cloud značila je uspostavljanje šablona, izradu menija, kreiranje metapodataka, digitalizaciju te druge aktivnosti. NUBBiH je, u okviru besplatnog *Omekinog* paketa S, dobila 500 MB besplatnog prostora.

Digitalne kolekcije *Rariteti* i *Razglednice* nastale su i kao rezultat učestvovanja u CSEEE projektu (*Collections of South and Eastern Europe in Europeana*). Projekat je osmišljen u Evropskoj biblioteci (The European Library – TEL) s ciljem da se prošire zbirke biblioteka iz južne i istočne Evrope u Europeani.

Pomoću ovog projekta u Europeani se sada nalazi digitalna građa iz nacionalnih biblioteka koje su članice Konferencije direktora evropskih nacionalnih biblioteka (Conference of European National Librarians – CENL), ali nisu članice Evropske unije, te će biti dostupna u Europeani kroz TEL. Koordinator projekta su bili TEL i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Učesnici i doprinosioci kolekcija u ovom projektu su bili: Nacionalna biblioteka Crne Gore *Đurđe Crnojević*, Nacionalna biblioteka Makedonije *Kliment Ohridski*, Narodna biblioteka Srbije, Narodna i univerzitetska biblioteka Slovenije, Nacionalna biblioteka Moldavije, Nacionalna biblioteka Albanije i Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

Na kraju projekta napravljena je virtualna izložba koja će biti dostupna na web stranici **Europeane** sredinom januara 2017.

Literatura i izvori

- Barnatt, Christopher. 2010. *The Three Ways to Cloud Compute*. <https://www.youtube.com/watch?v=SgujaIzkwrE>. Datum pristupa: 14. 8. 2015.
- Đukić, P. 2015. „Primena klad tehnologija u bibliotekama – primer projekta LoCloud“ *Čitalište* 14(26): 58-62.
- LoCloud. 2012. *About*. <http://loccloud.eu/About>. Datum pristupa: 10. 8. 2015.
- LoCloud. 2012. *LoCloud Collections*. <http://loccloud.eu/LoCloud-Collections>. Datum pristupa: 10. 8. 2015.
- Mell, P. i T. Grance. 2013. *The NIST Definition of Cloud Computing*. The National Institute of Standards and Technology. <http://faculty.winthrop.edu/domanm/csci411/Handouts/NIST.pdf>. Datum pristupa: 15.08.2015.
- Rani B.K., Rani B.P., Babu A.V. 2015. „Cloud computing and inter-clouds-types, topologies and research issues“ *Procedia Computer Science* 50: 24-29.
- Strickland, Jonathan. 2014. *How Cloud Computing Works*. <https://www.youtube.com/watch?v=DGDtujmOBKc>. Datum pristupa: 14. 8. 2015.
- Wikipedia. 2016. *Omeka*. Posljednja izmjena: 10. septembar. <https://en.wikipedia.org/wiki/Omeka>.

Information and services in the new technological environment

BOSNIACA 2016; 21: 69-71
UDC 004.738

CLOUD COMPUTING TECHNOLOGIES: REALIZATION OF LoCloud AND CSEEE PROJECTS IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF B&H

Abstract

How will be digitized material accessible to as many people as possible? What technology is used for this? Is it available to everyone? What is LoCloud and how does it work? This paper will explain use of technology to create digital libraries, museums and archives. For LoCloud collection example we will use digital collections created in the National and University Library of Bosnia and Herzegovina through LoCloud and CSEE projects.

Key words: LoCloud, Cloud computing technologies, SaaS, PaaS, IaaS, TEL, Europeana, CSEEE project

TEHNIČKI KOMITET ZA BIBLIOTEKARSTVO BIH - BAS / TC 44 TECHNICAL COMITEE FOR LIBRARIANSHIP B&H - BAS / TC 44

Adisa Žero, dipl. komp. i dipl. bibl.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo
adisaz@nub.ba

Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine, saglasno Evropskom pristupu 2007. godine, odlučio je sve zainteresovane uključiti u proces standardizacije. Jedan od uslova koji Bosna i Hercegovina treba ispuniti da bi se uključila u Evropsku uniju jest i usklađivanje legislative (uključujući i standarde) koja je na snazi u zemljama EU. Direktive EU, koje su obavezne, pozivaju se na standarde, tako da preuzimanje međunarodnih i evropskih standarda postaje jedan od prioriteta naše zemlje. Zainteresovane strane uključene su u proces standardizacije putem tehničkih komiteta te imaju odlučujući uticaj na standardizaciju u toj oblasti. Članovi tehničkih komiteta putem standarda prvi dolaze do saznanja o najnovijim naučno-tehničkim dostignućima.

Imajući u vidu interes i potrebe Bosne i Hercegovine, Institut je 2007. godine pokrenuo inicijativu za formiranje tehničkog komiteta za standardizaciju u oblasti bibliotekarstva, koja također podliježe direktivama. Iste godine osnovan je Tehnički komitet BAS/TC 44 – Bibliotekarstvo, uz pomoć Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, kao krovne institucije u oblasti bibliotekarstva u BiH. Područje rada ovog komiteta odgovara korespondentnim međunarodnim i evropskim komitetima.

Tehnički komitet za bibliotekarstvo sastavljen je od uglednih članova bibliotečke zajednice i njihov posao odvija se prema međunarodno usklađenim procedurama u kojima se poštuju principi konsenzusa, otvorenosti i transparentnosti rada. Obaveze članova tehničkog komiteta su da na sjednicama koje se održavaju tri do četiri puta godišnje daju svoje stručno mišljenje o standardima i o mogućnosti njihove primjene u našoj zemlji.

Tehnički komitet za bibliotekarstvo BAS/TC 44 u proteklom godinama bavio se analizama i usaglašavanjem prevoda naslova predloženih standarda planiranih za tekuću godinu, kao i prevodima određenih

standarda. Preveden je Međunarodni standard BAS ISO 329:2007, Informacije i dokumentacija – Međunarodni standardni broj za serijsku publikaciju (ISSN). Ovo izdanje zamjenjuje treće izdanje (ISO 3297:1998), u kojem je izvršena izmjena organizacije i teksta. Prepoznajući u digitalnom okruženju rastuću potrebu za lociranjem i razlikovanjem verzija medija, ovo izdanje Međunarodnog standarda uvodi mogućnost „vezivnog ISSN-a“ (ISSN-L) u cilju podržavanja servisa koji pružaju mogućnost pretrage i isporuke u svim verzijama medija.

Također, preveden je i vrlo bitan standard za bibliografske reference BAS ISO 690:2016, Informacije i dokumentacija – Smjernice za izradu bibliografskih referenci i citiranje informacijskih izvora (ISO 690:2010, IDT). Bosanskohercegovački standard BAS ISO 690:2016, treće izdanje, prijevod je engleske verzije međunarodnog standarda ISO 690:2010, Information and documentation – Guidelines for bibliographic references and citations to information resources.

Međunarodni standard BAS ISO 690:2016 donosi smjernice za izradu bibliografskih referenci. Također donosi smjernice za izradu citata u latiničnom pismu u djelima koja nisu primarno bibliografska. Odnosi se na bibliografske reference i citate svih vrsta informacijskih izvora, uključujući, ali ne ograničavajući se na monografije, serijske publikacije, priloge, patente, kartografsku građu, elektroničke informacijske izvore (uključujući kompjuterski softver i baze podataka), muziku, zvučne zapise, grafičke listove, fotografije, grafičku i audiovizuelnu građu i pokretne slike.

Dodaci A i B upućuju na relevantne klauzule ovog međunarodnog standarda koje objašnjavaju zahtjeve za navođenjem ili citiranjem štampanih i elektroničkih informacijskih izvora. Dodatak C donosi primjere bibliografskih referenci koji su izrađeni u skladu s ovim međunarodnim standardom.

EDUKACIJE I STRUČNI ISPITI U 2016. GODINI EDUCATION OF LIBRARIANS AND PROFESSIONAL EXAMS IN 2016.

Mr. sci. Zijada Đurđević-Alidžanović, d.i.a.

Viši bibliotekar / Senior Librarian

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo

zijadad@nub.ba

I ove godine u potpunosti su realizirani usvojeni programi i planovi za 2016. godinu. U Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH, u organizaciji Centra za permanentno obrazovanje bibliotekara BiH, održani su kursevi temeljnog bibliotečko-informacijskog znanja (Bibliotečka pismenost – I kurs i Informacijska pismenost – II kurs). Ciljevi organiziranja ovakvih edukacija jesu osposobljavanje bibliotečkih djelatnika za kvalitetno i samostalno obavljanje stručnih bibliotečko-informacijskih usluga te razvijanje sposobnosti za korištenje novih tehnologija, promoviranje informacijske pismenosti i intelektualne slobode.

Prvi kurs – Bibliotečka pismenost održan je 22.2. do 25.2.2016, a drugi kurs – Informacijska pismenost 28.3. do 31.3.2016. godine. Za ovogodišnje edukacije bila su prijavljena i prisustvovala su 22 kandidata iz različitih tipova biblioteka iz cijele Bosne i Hercegovine. Prema pripremljenom rasporedu, kurseve su realizirali predavači i instruktori iz NUBBiH, s Filozofskog fakulteta – Katedra za bibliotekarstvo i drugih srodnih institucija.

Osim edukacija, u sklopu Centra za permanentno obrazovanje NUBBiH organizira i polaganje stručnih ispita iz bibliotekarstva, od 1999. godine, u skladu sa Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti (Sl. list BiH, br. 37/1995), Pravilnikom o stručnim zvanjima u bibliotečkoj djelatnosti (čl. 18, stav 4 istog Zakona i čl. IX.5). Polaganje stručnih ispita u ovoj godini održano je u dva ispitna roka: junskom i oktobarskom. U junskom ispitnom roku stručni ispit položilo je 19 kandidata, a u oktobarskom roku 6 kandidata, što je ukupno 25 kandidata. Nakon uspješnog polaganja stručnog ispita, njih 25 su stekli sljedeća stručna zvanja: 21 bibliotekar i 4 viša knjižničara.

Junski rok (27.6. – 30.6.2016)

Stručno zvanje **bibliotekar** stekli su sljedeći kandidati:

1. Belmin Biberović, Sarajevo
2. Gordana Frimel, Sarajevo
3. Jovana Guzina, Gacko
4. Mirsada Hasić, Sanski Most

5. Zinaida Huseinović, Sarajevo
6. Selma Kurić, Donji Vakuf
7. Mirela Lovrić, Široki Brijeg
8. Elvis Ljajić, Sarajevo
9. Alma Mešić, Vogošća
10. Božana Milas, Grude
11. Amna Omeragić, Zenica
12. Nadija Sendo, Sarajevo
13. Mersiha Šahinbegović, Sarajevo
14. Safeta Todorovac, Bihać
15. Almira Topić, Cazin

Stručno zvanje **viši knjižničar** stekli su sljedeći kandidati:

1. Leana Omerović, Vogošća
2. Duška Pljuco, Novi Travnik
3. Malik Užičanin, Sarajevo
4. Sabina Zvekić, Žepče

Oktobarski rok (24.10. – 26.10.2016)

Stručno zvanje **bibliotekar** stekli su sljedeći kandidati:

1. Aiša Ahmetagić, Sarajevo
2. Magdalena Asanović, Bileća
3. Irma Bajić, Sarajevo
4. Fatima Bajrić, Bosanska Krupa
5. Sedija Fetić, Bosanska Otoka
6. Aida Šarac, Sarajevo

U 2016. godini obilježavamo 17 uspješnih godina rada Centra za permanentno obrazovanje bibliotekara BiH i organiziranja polaganja stručnih ispita za bibliotečke djelatnike. U periodu 1999–2016. godina stručne ispite je položilo ukupno 856 kandidata koji su time stekli osnovna stručna zvanja: 496 bibliotekara, 210 viših knjižničara i 150 knjižničara.

20. KONFERENCIJA COBISS

20th CONFERENCE COBISS

Maribor, 22. - 23. novembar 2016.

U Mariboru je od 22. - 23. novembra 2016. godine u organizaciji Instituta informacijskih znanosti iz Maribora (IZUM) održana 20. Konferencija COBISS. Jubilarna konferencija održana je u novodograđenom prostoru IZUM-a, gdje je bilo mjesta za oko 300 učesnika iz Albanije, Austrije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Danske, Holandije, Slovenije, Srbije, Švicarske, Velike Britanije.

Na Konferenciji su učestvovali predavači iz Austrije, Bosne i Hercegovine, Danske, Holandije, Švicarske, Velike Britanije i zemlje domaćina, Slovenije.

Prvi dan Konferencije bio je posvećen udarnim temama, a drugi dan bio je posvećen konkretnim sadržinskim tehnološkim temama.

Predstavljene su novine u okviru sistema COBISS.

Nacionalni COBISS centri podnijeli su izvještaj o radu za protekle dvije godine.

Konferencija je bila prilika za mnoge susrete, razmjenu ličnih i stručnih iskustava i druženje.

Organizatori su se potrudili da Konferencija bude zanimljiva i korisna za sve učesnike. Treba istaći dobru organizaciju i ljubaznost domaćina Konferencije.

Naredna Konferencija planirana je za 2018. godinu.

N. H.

PROGRAM KONFERENCIJE COBISS 2016.

22. novembar 2016.

- *Jovan Kurbalija*: Kako zadržati biblioteke u digitalnoj eri
- *Johan Stapel*: Razvoj nacionalne digitalne biblioteke
- *Rasmus Fangel Vestergor*: Biblioteke u Kopenhagenu i Generacija Z
- *Ema Dornik*: Dimenzionalnost i uticaj kvalitetnog rada katalogizatora
- *Miro Pušnik*: Analiza objava slovenačkih autora u otvorenom pristupu u 2015. godini: uticaj i ekonomičnost
- *Robert Vehovec*: COBISS+ (OPAC v7)
- *Simon Ošo*: Upotreba kvantitativnih ocena u postupcima izbora prijava u Javnoj agenciji za istraživačku delatnost Republike Slovenije
- *Nina Bunjevac Salkić*: Pozitivno lice bibliotekarstva

23. novembar 2016.

- *Izvještaj o radu nacionalnih COBISS centara*
- *Aida Mahmutović*: Dijalog u Jugoistočnoj Evropi o upravljanju internetom
- *Lidija Curk*: Novosti u bibliografijama
- *Andrej Korošec*: Onlajn ažuriranje u E-CRIS-u
- *Miro Tržan*: Poslovni model jedinstvene nabavke i obrade bibliotečke građe u opštim bibliotekama
- *Aleš Bošnjak*: Portal Obrazovanje
- *Vojko Ambrožič*: Arhitektura OPAC-a
- *Miran Petek*: Repozitorijum digitalnih objekata
- *Zdenka Kamenšek*: COBISS3/Izvoz podataka
- *Davor Šoštarič*: Manje poznate usluge u vezi s platformom COBISS
- *Branko Zebec*: Prostori budućnosti

KONFERENCIJA COBISS 2016

PREPORUKE AUTORIMA ZA DOSTAVLJANJE RADOVA

Rukopise radova treba slati u elektroničkoj formi na adresu elektroničke pošte bosniaca@nub.ba. Ako u roku od sedam dana ne dobijete odgovor da je rukopis poslan u dalju proceduru, molimo Vas da nam se obratite putem telefona na broj: +387 33 275 408.

Uz radove je potrebno dostaviti:

- naslov rada na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku,
- ime i prezime autora/ice,
- naziv institucije autora/ice (ako postoji),
- adresu i e-mail adresu autora/ice,
- sažetak i ključne riječi na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku,
- literaturu i
- kraću biobibliografiju autora/ice.

Jezik časopisa je bosanski/hrvatski/srpski i engleski, a pismo časopisa je latinica (Times New Roman, 12 pt, bez proreda).

U tekstovima se koristi model citiranja unutar teksta (engl. *in-text-citation*), metoda navođenja prvog elementa, datuma i stranice.

Na kraju rada navoditi literaturu abecednim redoslijedom prema autorovom prezimenu koristeći sintaksu The Chicago Manual of Style.

Detaljnije informacije o citiranju možete dobiti na URL: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citation-guide.html.

Primjeri navođenja literature i citiranja u tekstu

Knjiga

- Jedan autor:

Rešidbegović, Amra. 2014. *Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

(Rešidbegović 2014, 12-13)

- Dva ili više autora

Trako, Salih, i Lejla Gazić. 1997. *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.

(Trako i Gazić 1997, 52)

- Četiri ili više autora

Za četiri ili više autora navesti u popisu literature sve autore, a u tekstu navesti prvog autora s naznakom „et al.“.

Grebović-Lendo, Nadina, Muamera Smajić, Merima Karamović, i Alma Felić. 2016. *Bibliografija Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH i časopisa Bibliotekarstvo 1955–2001*. Sarajevo: Društvo bibliotekara Federacije Bosne i Hercegovine.

(Grebović-Lendo et al. 2016, 23)

- Poglavlje u knjizi

Chabbouh Akšamija, Lemja. 2012. "Bosnia and Herzegovina – the cultural richness of its territory." U *Instruments and methodologies for cultural heritage conservation and valorization: Master IMCHCV: first level, master course, methodology notes*, uredila Laura Baratin, 219-220. Ancona: Gabbiano.

(Chabbouh Akšamija 2012, 220)

Elektronska knjiga:

Ako je knjiga dostupna u više od jednog formata, navesti korištenu verziju. Za knjige korištene online navesti link i datum pristupa izvoru.

Arms, William. 1999. *Digital Libraries*. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Datum pristupa: 12. 11. 2015.

(Arms 1999)

Zbornik radova s urednikom, prevodiocem ili priređivačem:

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ur. 2012. *Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada*. Sarajevo: Naklada Zoro.

(Halilbašić i Starz 2012, 91-92)

Članak u štampanom časopisu:

U tekstu navesti broj stranica s kojih je citat preuzet. U literaturi navesti stranice kompletnog članka.

Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" *Bosniaca* 18(18): 12-18.

(Hajdarpašić 2013, 13)

Prikaz knjige:

Dizdar, Senada. 2012. „Promocija knjige: Školski knjižničar” *Prikaz knjige Školski knjižničar*, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17(17), Prikazi i prilozi. (ukoliko postoji online verzija članka navesti i link na kojem je dostupan)

(Dizdar 2012, 90)

Magistarska teza ili doktorski rad:

Bakaršić, Kemal. 1992. „Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine ” Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu.

(Bakaršić 1992, 50)

Rad prezentiran na konferenciji ili sastanku:

Delibašić, Esad. 2008. „Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja.” Rad prezentiran na 2. međunarodnoj konferenciji BAM *Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja*, Sarajevo, novembar 28-29.

(Delibašić 2009, 57)

Web stranica:

Google. 2009. „Google Privacy Policy.” Posljednja izmjena: 11. mart.

<http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

(Google 2009)

RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS / AUTHOR GUIDELINES

Manuscripts should be sent/submitted in the electronic document to the e-mail address: bosniaca@nub.ba. If you do not receive any response within seven days regarding the news of sending manuscript for further procedure, please contact us by phone: +387 33 275 408.

Along with the paper, additional data should be submitted:

- Title in Bosnian / Croatian / Serbian and English language
- Author's name and surname
- Institution name (if exists)
- Author's address and e-mail address
- Abstract and key words in Bosnian / Croatian / Serbian and English language
- References
- Short biography

The languages of the journal are Bosnian/Croatian/Serbian and English, in Latin script (Times New Roman, 12pt, single-spaced).

Model of citation "In-text-citation" is used in the texts, as guidance method of the first element, date and page. At the end of the paper, cite references alphabetically by author's last name using the syntax of The Chicago Manual of Style.

See more at the URL: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

Examples of references and citations in the text:

Book:

- One author

Rešidbegović, Amra. 2014. Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.
(Rešidbegović 2014, 12-13)

- Two or more authors

Trako, Salih, and Lejla Gazić. 1997. Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
(Trako and Gazić 1997, 52)

- Four or more authors

For four or more authors cite all authors in the references, in the text cite only first author with abbreviation et al.
(Alajbegović et al. 2011)

Book Chapter

Chabbouh Akšamija, Lemja . 2012. "Bosnia and Herzegovina - the cultural richness of its territory." In Instruments and methodologies for cultural heritage conservation and valorization: Master IMCHCV: first level, master course, methodology notes, edited by Laura Baratin, 219-220. Ancona: Gabbiano.
(Chabbouh Akšamija 2012, 220)

Electronic book/e-book

If the book is available in more than one format, specify the used version. For books used online, indicate link and the date of source access.

Arms, William. 1999. Digital Libraries. Massachusetts: M.I.T. Press.
<http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Date of access: 12.11.2015.
(Arms 1999)

Editor, translator or compiler

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ed. 2012. Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada.
Sarajevo: Naklada Zoro.
(Halilbašić i Starz 2012, 91–92)

An article in a printed journal

In the text indicate the number of pages from which the quote is taken. In the literature indicate pages of the complete article.

Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" *Bosniaca* 18(18): 12-18.
(Hajdarpašić 2013, 13)

Book review

Dizdar, Senada. 2012. „Promocija knjige: Školski knjižničar” Prikaz knjige Školski knjižničar, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17(17), Review.
(if online version of the article exists, also indicate access link)
(Dizdar 2012, 90)

Master's Thesis or Doctoral dissertation

Bakaršić, Kemal. 1992. „Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine ” Doctoral dissertation, University in Sarajevo.
(Bakaršić 1992, 50)

Paper presented at the Conference or Meeting

Delibašić, Esad. 2008. „Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja.” Paper presented on 2. međunarodnoj konferenciji BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja, Sarajevo, novembar 28-29.
(Delibašić 2009, 57)

Web stranica

Google. 2009. „Google Privacy Policy.” Last modification: 11. March.
<http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.
(Google 2009)

